

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANA BİLİM DALI

YÖNETİM VE ÇALIŞMA SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ÇALIŞMA ETİĞİ BAĞLAMINDA MUHACİR İŞÇİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Burak GÖKAY

BURSA – 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANA BİLİM DALI

YÖNETİM VE ÇALIŞMA SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ÇALIŞMA ETİĞİ BAĞLAMINDA MUHACİR İŞÇİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Burak GÖKAY

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Şenol BAŞTÜRK

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri AnaBilim Dalı, Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 701513006 numaralı **Burak GÖKAY**'ın hazırladığı “**Çalışma Etiği Bağlamında Muhacir İşçiler**” konulu **Yüksek Lisans Tezi** ile ilgili savunma sınavı, **18.09**./2019 günü **14:30** - **16:00** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Başarılı** (başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna **aybirligi** (oybirliği / ~~oyçokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Şenol BAŞTÜRK

Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Memet Zencirkıran

Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Melda Medine SUNAY
Bursa Teknik Üniversitesi

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Çalışma Etiği Bağlamında Muhacir İşçiler” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

04.10.2019

İmza

Adı ve Soyadı : Burak GÖKAY

Öğrenci No : 701513006

Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Programı : Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi

Statüsü : Yüksek Lisans   Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: Çalışma Etiği Bağlamında Muhacir İşçiler

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam ...85... sayfalık kısmına ilişkin, 29/08/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespiti programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre te çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

29.08.2019
F. Bayrak

Adı Soyadı: Burak Gölcay

Öğrenci No: 201513006

Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Programı:

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyadı, Tarih)
Şenol Bastürk

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Burak GÖKAY
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bilim Dalı	: Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XI + 88
Mezuniyet Tarihi	: ..... / ..... / 2019
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Şenol BAŞTÜRK

ÇALIŞMA ETİĞİ BAĞLAMINDA MUHACİR İŞÇİLER

Günümüz toplumlarının içinde yaşadığı sistemin bizzat kendisini, kapitalizm adı altında özetliyoruz. Kapitalizm, ülkeler üzerinde etkili olan ve artık günümüz toplumlarınca değiştirilemeyecek duruma gelmiş bir sistem yansımaları bizlere işaret ediyor. Ancak kapitalizmin etkili yıllarının en başlarında, Sanayi Devrimi'nin öncesine ve sonrasına döndüğümüzde, bu sistemin mevcut toplumlara kademeli bir şekilde empoze edildiğini gözlemliyoruz. Empoze edilme süreci ise elbette çalışma döngüsünün işlevsel anlamda köktenci bir değişim sürecine sokularak, yeni bir çalışma etik ahlakı ile ortaya çıkartılıyor. Çalışma etiği ve bu etiğin sürdürülebilir şekilde kabul ettirilmesi, yeni toplum düzeninin bir başka söylemle kapitalizmin de sağlam temellere dayandırılmasından ileri geliyor. Çalışma etiği ile sağlam temellere dayanan kapitalizm, daha sonra onu yıkmaya çalışacak bir sistem olan sosyalizm ile de sıkı bir rekabete girişiyor. Sonuçta her iki sistemin içinde var olacak bir çalışma etik ahlakı ortaya çıkıyor. Bu ahlak, her iki rakip düşünce sisteminin bir takım özelliklerini, kendi içsel özellikleriyle harmanlayarak çalışma hayatı içindeki vatandaşlarına empoze ediyor. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş Türkler' (nam-ı diğer muhacirler) de Bulgaristan özelinde gördükleri sosyalist sistem gelenekleriyle Türkiye'ye geldiklerinde, kapitalizm örgüsüyle yaşayan yerli halka göre farklı geleneklere sahip bir takım davranışlar sergiliyorlar. Bu davranış kalıplarının önemli bir örneği ise çalışma hayatı içinde gözlemleniyor.

Anahtar Sözcükler:

Çalışma Etiği, Çalışma Etik Ahlakı, Muhacirler, Kapitalizm, Sosyalizm, Sanayi Devrimi

ABSTRACT

Name and Surname : Burak GÖKAY
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Labour Economics and Industrial Relations
Branch : Management and Sociology of Work
Degree Awarded : Master
Page Number : XI + 88
Degree Date : ..... / ..... / 2019
Supervisor (s) : Asst. Prof. Şenol BAŞTÜRK

MUHACIR WORKERS IN THE CONTEXT OF WORK ETHIC

We summarize the system in which today's societies live under the name of capitalism. Capitalism points to us as a reflection of a system that has an impact on countries and can no longer be changed by today's societies. However, in the early years of capitalism, which is referred to before and after the Industrial Revolution, we observe that this system has gradually imposed on existing societies. The process of imposition is naturally brought into the process of fundamentalist change in the functional sense of the working cycle, which is revealed by a new work ethic morality. The work ethic and its sustainable adoption result from the strong foundation of the new social order as well as capitalism. The work ethic and capitalism which has a strong foundation, also enter into rivalry with socialism, a system that will try to destroy it later. As a result, a work ethic morality emerges that will exist within both systems. This morality imposes a number of features of both competing thinking systems, together with its own internal features, to its citizens in the working life. When the Turks who emigrated from Bulgaria to Turkey (also known as muhacir) came to Turkey with the socialist system tradition they experience in Bulgaria, they exhibit a number of behaviors with different traditions as compared with indigenous people living with capitalism. An important example of these behavior patterns is observed in working life.

Keywords:

Work Ethic, Work Ethic Morality, Muhacir, Capitalism, Socialism, Industrial Revolution

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	iv
YEMİN METNİ.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA ETİĞİNİN KAPİTALİST ve SOSYALİST SİSTEMLER ÜZERİNDE ETKİLERİ

1. KAPİTALİST TOPLUMLARDA ÇALIŞMA ETİĞİ.....	3
1.1. Sanayi Dönemi Öncesi Toplumlar da Çalışma.....	3
1.2. Çalışma Eşiği.....	6
1.3. Çalışma Eşiğinden Çalışma Etiğine.....	8
2. SOSYALİST TOPLUMLARDA ÇALIŞMA ETİĞİ.....	19
2.1. Sosyalizm ve Doğuşu.....	19
2.2. Sosyalizmin Evrimleri.....	21
3. SOSYALİST DÜZENDE ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ.....	25
4. ÇALIŞMA DÜŞÜNCESİ İÇİNDE ANLAM ARAYIŞLARI.....	36
4.1. Çalışma Faaliyeti Düşünceleri.....	36
4.2. Çalışmaya Atfedilen Farklı Anlamlar ve Sistemler Üzerinde Etkileri.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MUHACİR İŞÇİLER

1. GÖÇ OLGUSU VE BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER.....	44
1.1. Kavramsal Çerçeve.....	44
1.2. Değişen Dengeler ve Göç Faaliyetlerini Etkileyen Kıstaslar.....	46

1.3. Muhacirlik.....	49
2. TÜRKİYE’DE MUHACİR İŞÇİLER.....	52
2.1. Türkiye’de Yaşayan Muhacirler ve Bursa Perspektifi.....	52
2.2. Muhacirler ve Yerli Halk Arasındaki Ayrımlar.....	52
2.3. Çalışma Yaşamı İçindeki Ayrımlar	54
2.4. Çalışma Etiği ve İki Kesim İçin Düşünceler	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMA ETİĞİ BAĞLAMINDA MUHACİR İŞÇİLER: ÇALIŞMA ALİŞKANLIKLARININ YERLİ TÜRKLER VE MUHACİRLER ÜZERİNDE ETKİLERİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	63
2. ARAŞTIRMADA KULLANILAN MATERYALLER.....	63
3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	64
4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	67
5. GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK.....	68
SONUÇ.....	76
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	78
EKLER.....	86

TABLÖLAR

	Sayfa
Tablo.1 Örneklemin Dağılımı	64
Tablo.2 Türkiye ve Bulgaristan Doğumluların Demografik Dağılımları	65
Tablo.3 KMO ve Bartlett Testi Sonuçları	68
Tablo.4 Faktör Analizi Sonuçları	69
Tablo.5 Çalışma Değerleri Ölçeğinin Döndürülmüş Bileşen Matrisi	70
Tablo.6 Bağımlı Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri	71
Tablo.7 Bağımlı Değişkenler Arası Kolerasyonlar	72
Tablo.8 Bulgaristan ve Türkiye Doğumlular Arasında Ortalama Farklar.....	73

GİRİŞ

Feodal toplumların ötesinde, özellikle de sanayileşme süreci ile toplumlar, eskisine göre hiç de alışık olmadıkları bir düzen ile karşı karşıya kaldılar. Değişim sürecinin ne zaman başladığı ile ilgili net bir tarih olmamakla birlikte, bu dönemi 15. Yüzyıl Rönesans ve Reform Hareketleri'nin vuku bulmaya başlamasına kadar geriye götürebiliriz. Ancak çalışma akdinin yerine getirilmesi veya çalışma şekillerinin ortaya çıkardığı farklılıkların gözle görülür bir şekilde ortaya çıkışı 18 ve 19. Yüzyıl Kıta Avrupa'sının ortaya çıkarmış olduğu bir durumdur.

Sanayi Devrimi 18. Yüzyıl son çeyreği ile şekillenmeye başlamış ve Kıta Avrupası ile birlikte tüm dünya üzerinde etkili olmuş bir devrimdir. Sanayi Devrimi ve beraberinde getirdiği yeni çalışma düzenleri, öncelikle işin yapıldığı alanı, mekânsal açıdan etkilemiştir. Yeni dünya gelenekleri içinde çalışma akdi, köyden kente doğru bir geçiş süreci ile karşı karşıya kalmıştır.

Çalışmanın bizzat kendisinde görülen bir takım değişimler yaşanmaya başlamış, "başkası adına çalışma" olgusu ortaya çıkmaya başlamıştır. Başkası adına ortaya çıkan bu faaliyet, çalışan emekçilerin çok düşük aylık ücretlere biat etmelerine neden olmuştur. Zira şehirlerdeki yığılmaların sonucu, işgücü fazlasına neden olarak, Marx özelindeki "Yedek İşsizler Ordusunu" yaratmıştır.

Tüm bu yaşananlar kapitalizmin etkin kaynaklarından birisini, "çalışma etiğini" ortaya çıkarmıştır. Bu yeni çalışma ahlakı, mevcut sistemin (kapitalizm) en büyük silahlarından birisi konumuna gelmiştir.

Yeni Sanayi Toplumlari'nin bu dönüşümüyle ortaya çıkan çalışma etiği, kapitalist sistemin inşasından sonra, bu sistemin güçlü bir rakibini de ortaya çıkarmıştır. Sosyalizm, kendi içsel yapılanmasıyla kapitalizm üzerinde var olan işçi sömürülerinin merkezinden hareketle, bu sistemi yıkmak ve sonuç itibariyle kendi yaşam alanını kurmaya çalışacak yeni bir sistem olarak türemiştir. Sosyalist sistem, üretmeye çalıştığı kendi içsel yapılanmasıyla, kapitalizmdeki sömürü ve düşük ücretle yaşayan işçi sınıfını (emekçileri) koruyacağına dair güçlü hedeflerle yola çıkmıştır. Bunu gerçeğe dönüştürmek adına devleti ön planda tutarak oluşturdukları yeni tip organizasyonlarla, çalışma ilişkisi üzerinde de etkili yöntemler

geliştirmişlerdir. Sınıfsız toplum yaratma gayesiyle oluşturulan çalışma döngüsü içinde, kendi çalışma etik ahlakını yaratan sosyalist sistem yapılanması, kendi içsel yöntemleriyle yurttaşları üzerinde etkili olacak girişimlerde bulunmuştur.

İçinde yaşadığımız ve günümüzde etkin sistem yapılanması kapitalizmdir. Türkiye perspektifinden bakıldığında, kapitalizm sürecinde yaşananlardan ve bu süreçte öne çıkan çalışma etiğinden Türkiye'deki çalışanlarda etkilenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeni dünya düzenine geçiş süreci yaşayan ülkeler içinde Bulgaristan'da gelmektedir. Bulgaristan, sosyalizmin etkin şekilde yaşandığı ülkelerden birisini oluşturmaktadır. Orada yaşayan, (Osmanlı Ülkesi zamanında yine Türkiye'den göç etmiş) Türkler, tarihsel süreçte Türkiye'ye göç etmiş/ettirilmişlerdir. Özellikle 1946 ila 1989 yılları arasında etkin göç dalgası yaşanmıştır.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş Türkler, orada aldıkları sosyalist sistem disiplinleri ile Türkiye'ye gelmişlerdir. Türkiye'ye geldiklerinde yerli Türkler ile bir takım farklılıklar göstermişlerdir. Bu farklılıklar özellikle çalışma hayatı içinde de etkili olmuştur. Çalışma etiği, kendi içsel özellikleriyle her iki sistemde de etkili olmuş ve yaşamına devam etmiştir.

Çalışma olgusu, hem parasal karşılığı olan hem de herhangi bir parasal getirisi olmadan gerçekleştirilen faaliyetleri de kapsayan bir olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, çalışmaya farklı bir açıdan bakılmasıyla açıklanabilir. Zira çalışmanın kendisi, karşılığında parasal getiri olarak değil, sağladığı hazlar, sonuçlar, toplumsal beklentiler ile uygulama alanı bulduğu bireysel kişilik yapısı ile de farklı bulgular ortaya çıkarıyor. Bu farklılıkları, sosyalist veya kapitalist sistemde yaşamış bir birey ise, farklı tepkilerle cevaplandırıyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA ETİĞİNİN KAPİTALİST ve SOSYALİST SİSTEMLER ÜZERİNDE ETKİLERİ

1. KAPİTALİST TOPLUMLARDA ÇALIŞMA ETİĞİ

1.1. Sanayi Dönemi Öncesi Toplumlarda Çalışma

Çalışma faaliyeti, insanoğlunun varoluşundan beri süre gelen bir olgudur. Çalışmanın bizzat kendisinin tam olarak ne olduğu tartışma konusu olmakla birlikte, bir emek karşılığında çalışma, kendi günlük ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde ve hayatını idame ettirebilecek anlamda çalışma, çalışmanın bir boyuta indirgenmesi ve o doğrultuda düşünülmesi açısından doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu açıdan çalışmayı bir kullanım değeri olan mal veya hizmet üreten her türlü etkinlik olarak tanımlayabiliriz (Bozkurt, 2006: 50). Bu etkinliğin, bizim düşündüğümüz ‘çalışma’ şekli olması için, kişinin kendisi için çalışması ya da başkası adına karşılığı bir maddi getiri olacak şekilde tanımlanması gerekmektedir.

Dünya üzerinde tarihi dönemler eşliğinde düşündüğümüzde ise çalışma, kimi dönemlerde olumsuz bir anlam ifade etmekte, kimi dönemlerde ise hoş karşılanmakta ve kutsanmaktadır.

Felsefi fikirlerin ortaya çıktığı, milattan önceki dönemlerde çalışma, olumsuz bir olgu olarak anlamlandırılmıştır. Çalışmadıkları zamanı, yani boş zamanı ise “düşünmeye dair ayrılmış bir zaman” olarak görmüşlerdir (Bozkurt, 2000: 21). Hatta çalışma kelimesi latince kökeninden gelen “tripalium” yani bir çeşit işkence aletine karşı gelmektedir (Bozkurt, 2006: 49). Boş zamanın ise (leisure) Antik dönem lisanında üstün insanların kullandığı bir özellik olarak benimsendiği görülmektedir (Strangleman ve Warren, 2015: 2). Bununla birlikte, Antik dönemde filozofların neredeyse tamamı, bir çok meselede uzlaşmamış olmalarına rağmen, konu çalışmanın kendisine geldiğinde ittifak kurmuşlar ve çalışmayı “kölelere özgü aşağılık bir iş” olarak nitelmişlerdir (Bozkurt, 2000: 18). Boş zamanı ise düşünmeye dair bir

zaman, bir ödül, faydalı bir olay ve özgür olmaya yarayan bir zaman dilimi olarak görmüşlerdir.

Endüstriyel dönüşüm sürecinden önceki dönemlerde çalışma içinde bir önemli nokta da, yapılan işlerin mekânsal anlamdaki konumudur. Yapılan çalışma faaliyeti aileyle paralel ilerliyor, başka bir deyişle ailenin özel alanı, iktisadi zorunluluğun çalışma alanıyla iç içe geçiyordu (Gorz, 2007: 30). “Bu nedenle tarım toplumlarında işin birlikte gerçekleştirildiği kurum olan ailenin” (Zencirkıran, 2012: 8) çok önemli bir yeri vardı. Yapılan çalışma faaliyetleri, mekânsal anlamda aile ile birlikte yürütülmekteydi. Buna en iyi örnek, tarım sektörü ve o dönemde meşhur olan, bireysel ev işçiliğidir. Ancak bir takım toplu iş örgütleri de o dönemlerde kısıtlı da olsa belli başlı sektörlerde faaliyet içindeydi. Özellikle on dört, on beş ve on altıncı yüzyıllarda Bira üretimi, gümüş madenlerindeki yoğun üretim (birkaç bin işçi ile) ve eve iş verme sistemi, o dönemde yaygın birer gelenektir. Ancak bu durum kapitalist sistem sarmalı içinde değil, ev merkezinde olan ve nihayetinde ilkel temellere dayanan bir iş gücü sistemi içinde yer alıyordu (Akt. Budd, 2016: 27).

‘Geleneksel “toplumların” “doğal insanı” için, çalışma geçim için yapılan bir süreçtir ve asla “toplumsal bütünlük” unsuru olmamış ve “özel alana” hapsedilmiştir” (Bozkurt, 2000: 19). Zanaat meslek erbapları, ev işçiliği, tarım işçiliği genel itibarıyla bu teorinin doğruluğunu desteklemektedir. Askerliğin ise bir meslek olarak görülüp görülmemesi, kolektif bir özveriyle yapılan bir görev olmasına ve bu faaliyeti, o dönemin koşullarına göre hangi alana koyacağımız noktasında soru işaretleri uyandırmaktadır. Zira askerliğin zorunlu bir faaliyet olması durumu, ücret karşılığında yapılması ya da yapılmamasının, yalnızca bu faaliyeti, parasal anlamda çıkar sağlama olgusu olarak düşünenler için tartışmalı bir duruma sürükler. Askerlik, kolektif birliktelikte, ‘meslek’ anlamıyla yürür ve toplumsal bir fark yaratarak o dönemin diğer meslekleriyle bize bir paradoks yaşatır. Ancak tıpkı dini inançlar gibi askerlikte seküler bir mesele olmaktan ziyade, toplumlarca kutsallaştırılmış bir olguya işaret eder. Bunun sonucu olarak askerlik, bir meslekten öte ‘ülkeye hizmet’ ve sonunda ki eğer kişi bu faaliyet sonucu yaşamını yitirse, uhrevi bir durum olarak yine bu meselenin dünyevi ve parasal durumuna olan ilginin azalmasına sebep olur. Bu noktada, geleneksel toplumlar için, askerliğe bir meslek olarak bakmak, karşılığında parasal bir getiri olarak görmek, bu faaliyete karşı kuşkuyu arttırabilir.

Geleneksel düzende, çalışmaya karşı bir tereddüt vardır ve bu tereddüt daha çok çalışmanın mekânsal olarak köy ve kasaba boyutunda hakim sürdüğü alanlarda, işin ailevileştirilmesi ile vuku bulmaktadır. Sanayi öncesi toplumlarda, çok çalışma istenilen bir durum değildi ve insanlar günlük kişisel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar çalışmak istemekteydiler. Bu da ‘biriktirme’ ve daha fazla çalışarak ve nihayetinde ‘zengin olmayı’ desteklememekteydi. Bu durum, “özellikle de dinin ahlaki otoritesi ve yaptırımlarıyla destekleniyorsa” (Slattery, 2007: 35) daha da kolay olmaktadır. Dinin gücü, sanayi öncesi dönem toplumlarını stabil tutmada etkili bir silahtı.

İlkel toplumlarda din güçlü bir özgecilik kaynağıdır. Dinsel inanç ve pratikler, “bencilliği sınırlama, insanları fedakarlığa ve çıkar gözetmemeye yöneltme” etkisine sahiptir. Dinsel duygular, “insanları kendilerinden başka bir şeye bağlar ve ideali simgeleyen daha üstün güçlere bağımlı” kılar (akt. Giddens, 2014: 126). Buna binaen o dönemin vaizleri de, az çalışıp az kazanmayı, bunun sonucunda ise kalan boş zamanı, dine ayırmayı telkin etmişlerdir. Yine o dönemin zanaatkarları ise, vasıflı ve yaptığı işin ustalarıydılar. İşlerindeki becerileri, usta-çırak ilişkisiyle nesilden nesle devam etmekteydi. Çıkar ilişkileri düzenli ve sıradandı. O dönemde “yeterli” denilen bir kategori vardı ve bu tanımlama kültürel bir tanımlama olarak geleneksel toplumda merkezi bir konumdaydı. Dünyanın hiçbir zaman değişmeyeceğine inanılan bir düzene sahip olduğuna inanılıyordu. Bu düzenin her oyuncusu, doğumuyla birlikte kendisine atfedilen yerin dışına çıkmıyor, kendine düşen paya, “bu bana yeterli” diyebiliyordu (Gorz, 2007: 142). Bu bakımdan ‘hesaplama’ olmadığı için herkes kendisi için ürettiği ürününü, metasını, kendisine yetecek kadar üretiyordu. Başkasında var olan ve o anki zaman diliminde kendisinde olmayan ve kendisi için gerekli olduğunu düşündüğü bir ürünle değiştirmek suretiyle bir mübadele işine girişiyordu.

Geleneksel çalışma düzeni içinde, kişisel boyutlu ilişkilerin hüküm sürdüğü toplumlarda, “toplumun değer ve normları üzerinde ve bireylerin hakları ve ayrıcalıklarının belirlenmesi ve kabulü konusunda genel bir konsensüs sağlamak oldukça kolaydır” (Slattery, 2007: 35). Bu tip toplumlarda, herkes kendine sunulan nimetlere razıdır ve haddini fazlasıyla bilir. Din ise, az kazanma ve karşılığında tefekküre olan telkinleriyle, geleneksel toplumların geleneğine uygun görünen bir olgudur. Her zaman “daha fazlaya sahip olma isteği dünyanın düzenine saldırı”

olarak görülüyor, Tanrı'ya karşı yapılmış en büyük günahlardan biri ve suçların en büyüğü olarak düşünülüyordu (Gorz, 2007: 142).

1.2. Çalışma Eşiği

On beşinci yüzyıl itibariyle Kıta Avrupası'nda etkili olan Rönesans ve Reform Hareketleri çalışma ile ilgili fikirlerin radikal bir biçimde değişmeye başlamasında etkili olmuş gelişmelerin başında gelmektedir. Coğrafi keşifler artmış, yeni keşifler ile yeni iş gücü (köleler) ve yeni topraklar bulunmuş, bu topraklara, açık denizlere hakimiyeti olan Avrupa ülkeleri el koymuşlardır. Yeni ticaret yolları Avrupa'nın çehresini değiştirmeye başlamıştır.

Bu dönemde aşırı zenginleşen Katolik kilisesine karşı da 'önyargı' giderek artmaktadır. Kilisenin yozlaşmış yapısı, dönemin insanları üzerinde sorgulayıcı hissiyatlar oluşturmuştur. Bu tepki ve sorgulayıcı düşünceler, Protestanlık¹ mezhebinin doğuşuna sebep olmuştur.

Protestanlık, Katolik mezhebine karşı 'protesto' niyetinde doğmuş ve gelişme göstermiştir. Tanrı ile kul arasında herhangi bir aracı olmadan ibadet edebilme gerekliliği ortaya atılmıştır. Herkesin kendi dilinde "kutsal kitabı" okuyabileceği vurgulanmıştır. Servet sahibi olmanın, kötü bir düşünce olmadığı, fakirlere yardım için çalışmak gerektiği telkin edilmiştir. Çalışmayı, cennete seçilenler arasında girebilmek için bir araç olarak görmüşler, boş zamanı ise, tembellik olarak nitelmişlerdir (Bozkurt, 2000: 21). Bu noktada 'seçilenler arasına girmek' Calvinizm'de önemli bir olgudur. Bu inancıya göre, insan ırkı iki bölüme ayrılır Bu iki ayırım 'iyi' ve 'kötü' ayırımıdır. Bu ayırma göre Tanrı, bazı insanları yaşamları içinde mükafatlandırarak, bazılarını ise cezalandıracaktır (Tarakçı, 2010: 99). Açıkça görülmektedir ki, Reform düşüncesinde iyi davranışlar, kişinin mükafatlandırıldığını gösteren kanıtlardır. Bu kanıtları uygulayanlar, daha cennete ulaşmadan, dünya üzerinde hak ettiği ödülleri toplamaya başlayacaklardır (Tarakçı, 2010: 103). Calvinist müminler de bu amaçla, seçilen kullar arasında buldukları hususunda güven tazelemek için kendi evlerinde, tarlalarında, atölyelerinde ve işletmelerinde

---

¹ Hristiyanlığın üç ana mezhebinden biridir. Martin Luther ve Jean Calvin'in öncülüğünde Katolik Kilisesine ve Papa'nın otoritesine karşı girişilen Reform hareketinin sonucunda doğmuştur.

özenle ve sebat ederek çalışmaktaydılar. Ancak bu çalışma, bireysel ihtiyaçlara ya da isteklere değil, Tanrı'ya hizmet olarak görülmekteydi (Budd, 2016: 337).

John Calvin ve onun takipçileri aylak olmaya ya da çalışmamaya karşı “saldırılarında son derece tavizsizdiler” (Budd, 2016: 53). Propagandaları, çalışmaya karşı övgüler düzmekteydi. Zengin ya da çalışkan olmayı, ‘kötü’ olmak değil, ‘iyi’ olmak olarak nitelediler. Ancak çalışkanlığın ve çabanın tek bir koşulu vardı; Tanrı adına yapılmış bir çaba olması ve ancak Tanrı adına yapılırsa amacına ulaşacak olmasıydı. Çalışmanın kendisi, hayırsever olmak, bir bakıma bağımsız olmak ve Tanrı'ya karşı görevini yerine getirmenin sembolü durumuna gelmiştir (Budd, 2016: 54).

Geleneksel toplumlarda görülen ‘kendine yetecek kadar’ çalışma, boş zamana dayalı dini inançların ve kilise öğretilerinin yoğun olduğu bir sistemden, çalışmaya önem vermeye başlayan bir sisteme doğru ivme artmıştır. Çalışma eşiği, artan bu ivmenin kırılma noktasıdır. Bu eşiğin aşılması, bu yeni dünyaya doğru yolculuğun ilk adımıdır. Çalışma eşiği, günlük ihtiyaçlarımızın karşılanma noktasının ve “yeterli” düşüncesinin uygulama alanının son bulunduğu yerdir. Ondan sonrası farklı bir dünyadır. Çalışma eşiğinin aşılması, bu farklı dünyaya girişin ilk adımıdır.

Çalışma eşiğine ulaşılmasında sayılabilecek nedenler elbette birden fazladır. Süreç bir anda oluşmamış, çalışma eşiği, daha önce sıralanan birçok neden ile atlanmıştır. Çalışma eşiğinin atlanmasıyla çalışma etiği, kendi özgün özellikleriyle çalışma düzeni ve hayatın geneline doğrudan etki ederek, insanlık üzerinde köktenci değişiklikler yaratmıştır. Bu değişikliklerin başlamasında tarım toplumlarının içindeki yaşanan değişimler etkili olmuştur. Tarımsal faaliyetlerin başında, küçük çaplı toprak sahipliği gelmektedir. Ancak zamanla (teknoloji vb. nedenlerle) oluşan “büyük çiftlik sahipliği” kendisini daha da büyüterek bazı küçük çiftlikleri satın almıştır. Akabinde ise satın aldığı çiftliklerin sahiplerini kendi işçisi gibi çalıştırmaya başlamıştır. Başkasının çiftliğinde zor şartlarda çalışan eski tip “tarım işçisi”, topraksız kalan eski çiftlik sahiplerine verilen yeni bir isim olarak karşımıza çıkar. Bu isim, sanayileşme ile kentlere doğru yığılacak insanların, işçiliğe hazırlanması için atılmış bir ön adımı da ifade eder. İşçiliğe hazırlanma süreci, bireysel çalışma alanlarının terkedilip, kamusal alana doğru yayılan çalışma anlayışını kabullenmeyi gerekli kılmaktadır. Kamusal alanda çalışma anlayışı da kişilerin “güven” duygularına yönelik bir atıfla, yani “garanti ücret” vurgusu ile desteklenmektedir. İsteddiği ücreti alacak emekçi ise

daha fazla ücrete sahip rakip emekçi ile rekabete girmeye (mukayese kurmaya) hazırdır (Güzel, 2005: 280-281). Rekabet edilebilirlik arttıkça da çalışma etiği daha kolay kabullenilebilir hale gelecektir.

Çalışma Eşiği, tüm bu süreçlerinin oluşumu ile vuku bulmuş bir sınır noktasıdır. Bu noktanın aşılması, farklı bir döngüye, bir başka deyişle çalışma etiğine doğru ilerlememizi sağlamaktadır.

1.3. Çalışma Eşiğinden Çalışma Etiğine

Çalışma eşiği, aynı zamanda endüstriyel bir toplumun var olmasından önceki bir dönemin sonunu bize anlatmaktadır. Geleneksel bir toplumda ya da bir başka deyişle sanayi toplumu (endüstriyel kapitalist toplumlar) öncesinde, çalışmanın sıradanlaştığı sürecin sonuna işaret etmektedir. Ancak ikisi arasında ayırım topyekun bir şekilde olmamış, aşamalı bir şekilde çalışma eşiği aşılmış ve ‘çalışma etiği’ benimsenmeye çalışılmıştır. Öncelikle tarım içinde faaliyette bulunan çalışma kapasitesi, Sanayi Devrimi ile birden bire kuvvetli bir düşüş yaşamıştır. Mesleki anlamda bir değişim ilk olarak tarım dışı işlere kaymıştır (Ör. Madencilik, inşaat işçiliği, zanaatkarlık vb.). Bu Fabrikasyon sistemi için bir ön adım niteliğindedir. Tabi ki tek nedeni bu duruma indirgemek yanlıştır. Zira sürecin oluşumunu, “teknolojik, ekonomik, organizasyonel, iş bölümü” gibi nedenlerle de birleştirebiliriz (Güzel, 2005: 281). Ayrıca; 1789 Fransız ihtilali, doğa bilimlerine olan aşırı ilgi ve yeni icatlar, Liberal görüşler, Rönesans ve Reform Hareketlerinin ortaya çıkışı, Kıta Avrupa’sına etki eden Protestanlık mezhebi, odak noktamız olan çalışmaya dair dönüşümde etkili olan akımlardandır. Tüm bu gelişmelerle beraber çalışmanın kendisinde, yapısal değişiklikler yaşanmaya başlamış, öncelikle çalışma alanı, aileden ve aile içi mekandan kopmuştur (Aron, 1978: 77). Çalışma yeri, mekânsal anlamda işletmelere kaymıştır. Tarım dışı zanaat erbabı kişiler bile teknolojik anlamdaki gelişmelere ayak uyduramamışlardır. Köyden, kente göç olgusu kentlerdeki yaşam ve teknoloji ile birleşerek, “kentlilik bilincini” oluşturmuştur. Ayrıca kentlerin yeni kelimesi “biriktirme” olgusu gelişmeye başlamış ve bu durum, yeni yatırımlara karşı olan aşırı ilgiyi arttırmıştır. Biriktirmenin de sonucu olarak hesaplama düşüncesi oluşmuştur. Başka bir deyişle, işçi için çalışma ile kazanç takıntısının kapitalizmin

doğuşundaki iktisadi hesap tutkusuyula aynı anlama geldiğini bu durum açıklamaktadır (Gorz, 2007: 150).

Uhrevi bir düşünceden, seküler bir inanışa, yani, dünya için “bireyci bir toplum düşüncesi” inancı hakim olmaya başlamıştır. Bunu yaparken “çalışma etiği” benimsenmiştir.

Çalışma Etiği’ni düşünmek için:

Birinci önerme, kişinin canlı kalmak ve mutlu olmak için başkalarının değerli bulduğu ve karşılığını ödemeye değer gördüğü bir şey yapması gerektiğidir; karşılıksız hiçbir şey yoktur; her zaman ‘quid pro quo’ “misliyle mukabele” almak için önce vermeniz gerekir.

İkinci önerme, kişinin sahip olduğuyla yetinmesinin ve böylece daha fazla yerine daha aza razı olmasının yanlış ve ahlaki açıdan zararlı olduğudur; kişinin tatmin olduğunda kendini aşırı derecede yormayı ve germeyi bırakmasının değersiz ve mantıksız olduğudur; daha fazla çalışmak için güç toplamak şartıyla değilse dinlenmenin yakışık almayan bir davranış olduğudur. Bir başka deyişle çalışmak, başlı başına bir değer, asil ve asalet verici bir değerdir (Bauman, 1999: 13).

Bu inancı toplumsal açıdan dayatmak ilk başlarda çok zor olmuştur. Zira geleneksel tip insan profili bu tanıma bizzat karşı çıkmaktadır. Ancak bahsettiğimiz dönüşüm hareketleri, değişimi başlatmaya çabalamaktadır. Bu dönüşüm hareketlerine “Aydınlanma Süreci” de diyebiliriz. Aydınlanma felsefesinin temel düsturu ise; kainatın tüm varlığıyla rasyonel bir fikirle hareket ettiği yönündedir (Yılmaz, 2009: 19). Zira bu süreçte, bireyci bir düşünceye doğru bir eğilim vardır. Bireyci olmak önce kendini düşündürmektir. Kendisi için çabalamak ve kendini bilmektir. “Bilmenin insani bir etkinlik olarak onanmasıdır. Yani doğa üzerinde düzeni etkin kılan şeyin, bireyin anlaması” (Baştürk, 2004: 83) ve bunu uygulayarak ‘elde etme’ fikrini içgüdüsel olarak kendi içinden dışarıya çıkarmasıdır. Bunu yapmaya “ihtiyaç duyduğu andan itibaren akli hesaplama meselesi doğmuş olacaktır” (Aron, 1978: 78). Husserl’in matematikselleşmiş “doğa bilimleri” olarak söylediği ve önümüze sunduğu bu tanımlama, hesabi tanıma uygun düşmektedir (Gorz, 2007: 155). Böylelikle zaman içinde dünya, matematik ile anlaşılabilir olması için hesaplama ile şekillenir olmuş ve soyut bir görünüm kazanmıştır (Kırmacı, 2011: 46). Bu noktada sorun, bir faaliyetin (eğer bu bir çalışma ise) iyi veya kötü olduğu ile ilgili değil de, sorunun yalnızca o faaliyetin doğru hesabı yapıp yapılmadığı ile ilgilenebilmesidir (Gorz, 2007: 155). Bir başka deyişle, sayma ve hesaplama şeyleştirici akılcılaştırmanın en mükemmel biçimidir ve kişiyi bu çalışmanın kişiye sağladığı

zevk veya hoşnutsuzluktan, gerektirdiği çabanın niteliğinden, üretilen şeyle duygusal ve estetik ilişkiden soyutlamaktadır (Gorz, 2007: 139).

Sanayi devrimi, geleneksel tip çalışma anlayışının terk edilmesi ve şehirlere yığılmış kalabalıkların aynı çatı altında, fabrikalarda çalışmaya başlamasıyla oluşmuş bir süreçtir. Bu sürecin aşamaları başlangıçta, üretim anlamında döneme damga vuran icatlar ile olmuştur. Tüm bu icatlar ile kurulan yeni işletmeler, çalışma etiğine olan vurgu ile meydana gelmiştir. ‘Girişimcilik’ fikri yine Sanayi Devrimi yıllarında oluşmuş bir düşüncedir ve ilk kurulan fabrikalar, yeryüzünün Endüstri kapitalizmi anlamındaki ilk girişimcilik faaliyetleridir. Bu noktada asıl dikkat çekici husus, bu fabrikaları kurmaya dair insan içindeki çaba ve istektir. Bir başka dikkat çekici husus ise; birbirleri ile daha önce hiçbir bağlantısı olmayan insanların, tek bir çatı altında toplanması ve adına “çalışma” dedikleri faaliyetle başkaları adına ürettikleri ürün karşılığı, adına “ücret” denilen parasal getiriyi almalarıdır.

Vasıf düzeyi anlamında feodal toplum düzeninde yüksek zanaat meslek erbabı olarak yaşamını sürdüren bir kişi ise, yeni düzende “ustabaşı” olarak adlandırılmıştı. Vasıfsız bir çiftçi ise tıpkı Taylorist çizgideki gibi en basite indirgenmiş bir işe yönlendirilerek, yeni bir emek toplumu yaratılması adına kullanılan en sıradan oyuncuydu (Güzel, 2005: 283).

Sanayileşme sürecinin ilk aşamasında sanayi şehirlerinde çok kalabalık bir nüfus kitlesi oluştu. Bu insanların çalışma sürecinde bir iş etiğine sahip olması önemliydi. Bu sistemde insanlar, öğretilen bu yeni sürece, geleneksel toplumdan çıkarak ayak uydurabildiler. Okul çağıyla birlikte ‘çok çalışkan olmak’ öğretildi ve bir yenilik, bir gelenekmiş gibi aşılandı. Başlangıçta ise bu yeni çalışma ahlakını uygulama noktasında zorlandılar. Zira, ‘gelenekçi’ işçiler, günlük ihtiyaçlarını karşılandıktan hemen sonra, artık çalışmaya dair bir istek ve anlam görememekteydiler (Bauman, 1999: 15). İşte bu anlamsızlığı kırmanın formülü ise belliydi; hedeflerin hemen değil de, bu sistemin içinde kalarak bir gün gerçeğe dönüşeceği inancıyla olacaktı. Bu inançla istenilen hedefler gerçekleşecekti. Kişi “kendisi için doğrudan yararlı olmayan bir çalışma karşılığında, ihtiyacı olan ve kendisinden başka birileri tarafından üretilmiş her şeyi satın almak” (Gorz’dan akt. Baştürk, 2013: 10) karşılığında düzeni yerine getirmekteydi. Bu noktada işçiler en başlarda çalışmak istememekte, ama çalışmaya bir şekilde zorlanmaktaydılar. Fabrika

ve işletmelerde “disiplin, denetim ve gözetim” yolları ile emekçiler hizaya getirilmiş, “itaat etmek” en öncelikli görev olarak kutsanmıştır (Zencirkıran, 2012: 5).

Çalışma etiği ile dönemin çalışanları, çalışmaya karşı zorlayıcı koşullar ve çaresiz durumlarla karşılaşmışlardı. Bunun en temel nedeni, Kapitalist sistem yoluyla oluşmuş emek döngüsü içindeki gelişmelerin, eşitsizliği, çıkar acımasızlığını en üst seviyelere çıkarmış olmasıydı (Şenkal, 2015: 31). Köylerinden kentlere iş umuduyla geldiklerinde insanlar çok düşük ücretler ve kötü çalışma koşullarıyla karşılaşıyorlardı. Bu durum, büyük bir sefaleti de beraberinde getiriyordu. Zira kendi topraklarını büyük toprak sahiplerine satmak zorunda kalmaları ve sonunda da köyden kente göç yoluyla bir fabrika ortamına geçiş yapmaları, o dönem işçileri için zor koşulların başlamasına sebep olmuştu. Zor koşulların doruk noktalarına ulaşması, “anomi” sorununa neden olmaktadır. Bu durum, Marx’taki yabancılaşma sorununa benzer özellikler göstermektedir. Anomi sorunu, Marx’taki Emek ile işverenlerin arasındaki savaşın sonucu olarak, (Tolan, 1980: 28) endüstrileşme sürecindeki acımasız koşullara “ayak uyduramayanların” (Zencirkıran, 2015: 33-34) yaşadığı içinden çıkılmaz durumun göstergesidir.

Yabancılaşma, Kapitalizm içinde giderek karamsar ve toplumsal anlamda sessiz bireyler yetiştirmeye başlamıştı. Bunun öncesinde ise kapitalizm, ortaya çıkışıyla şehirlerde toplanmış insanların modernizm, kentlileşme ve sanayileşmeyle birlikte yeni bir “kitle toplumu” oluşmuştu. Kitle toplumu, çok farklı alanlarda benzeşme boyutuyla öne çıkıyordu. Kitle toplumu anlayışıyla, kitleler halinde insanlar birbirinden farksız-benzer davranış örnekleri sergileyeme başlamış, günlük beğeni kalıpları bile sıradanlaşma eğilimi göstermeye başlamıştır. Kitle toplumunun oluşturduğu bu yapı, ülkeler içinde baskıcı faşist yapılanmaları da ortaya çıkarmıştır. Bu baskıcı yapılar, kitle üretimiyle sessizleşmiş kalabalıkların daha rahat kontrol edilebilmelerine de neden olmuştur. Bu yapılanma, kendine yabancılaşmış bireylerin ortaya çıkması, bağımsızlığını yitirmenin yanında, bağımsızlık isteyebilecek durumda olmayan ve sonucunda seçkin tabakaya karşılıksız biat etme eğilimi gösteren kitlenin/kültürün yaratılmasıyla sonuçlanmıştı (Eraslan, 1993: 140-141).

Nihayetinde, kapitalist bir sistemin ortaya çıkışı, rasyonellik eğilimleri hat safhada olan yeni bir toplum yaratmıştır. Bu yaratım, “toplumsal zenginlik ve kaynakların denetimini tümüyle ele geçirme mücadelesi veren” çıkar çatışmalarını benimsemiştir (Turner, 1997: 28). Modern toplum biçiminin gelişimi “bireyciliğin”

yayılmasıyla ilişkilendirilebilir ve iş bölümünde üst düzeyde uzmanlaşma özellikle modern sanayi üretiminin sonucudur” (Giddens, 2014: 130-131). Bu sebeple, üretim faaliyetlerindeki aşırı ‘iş bölümü’ işçiler üzerinde zorlukları arttırmaktadır. Üretimin en ince ayrıntısına kadar incelenerek oluşturulmuş ve basitleştirilmiş iş bölümü, işçiler üzerinde ‘vazgeçilebilme riskini’ arttıran en önemli unsurdur.

Kapitalizmin geldiği nokta, bireyciliğin ilerleyişine paralel bir şekillenme unsuru sergilemektedir. Ancak Durkheim’a göre toplum içindeki var olabilme koşulları, toplumsal dayanışma ile mümkün kılınabilmektedir. Durkheim bunu düşünürken, geleneksel ve modern toplumları iki farklı dayanışma içine koyarak ilerlemiştir. Nihayetinde, Durkheim için “toplumsal var olmanın temelindeki dayanışma, mekanik ve organik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.”

1. Mekanik dayanışmada bireysel farklılıklar çok azdır. Geleneksel toplumlarda karşılaşılan bir durumdur. Burada bireysel eylem, kendiliğinden kolektif kimliğe bürünür. Toplumsal farklılık az görülür. Ortak bilinç hakimdir.. Toplum baskıyla yönetilir.
2. Organik dayanışmada ise, farklılıklardan kaynaklanan dayanışma vardır. Toplumlar geliştikçe toplumsal farklılaşma artar. Burada insanları bir arada tutan bu farklılaşma yani iş bölümüdür. Burada birey tümüyle kolektif bilincin kontrolünde değildir. Bireysellik gelişmiştir. Birbiri arasında bağımlılık artar (Bozkurt, 2014: 35-36).

Durkheim’da “organik dayanışmanın gelişimi, zorunlu olarak kolektif bilincin/vicdanın öneminde azalmayla ilişkilidir” (Giddens, 2014: 136). Bireyselleşen ve toplumsal dürtülerden kurtulmuş bir birey, vicdani açıdan acımasızdır. “Bu yüzden, bireyciliğin artışı organik dayanışmanın gelişimi ve iş bölümünde genişlemeyle ilgilidir” (Giddens, 2014: 135). İş bölümündeki genişleme ise, Modern Toplumlara özgü bir durumdur ve bu toplumlarda toplumsal bütünleşme gibi birlik olma bilinci, geleneksel bir topluma göre daha sıradandır.

Durkheim’ın deyimiyle, Protestanlık Katolikliğe göre “daha zayıf bütünleşme içindedir” (Giddens, 2014: 145). Katoliklikte kolektif yapılanma, bir bütünlük unsuru doğurur ve basit toplumların geleneği tamda budur. Protestanlıkta ise, bireyci bir yapılanmanın var olması, toplumdaki her bireyin ‘kaybetmeye’ dair kaygılarını arttırır. Yoksul olmanın ya da çalışkan olmamanın ‘sorunlu’ bir durum olduğu öğretilir. Sanayi toplumlarında “Protestanlık, diğer toplumsal hayat alanlarında tamamen laikleşmiş olan modern ahlaki bireyciliğin dinsel öncüsü ve temel

kaynağıdır” (Durkheim’den akt. Giddens, 2014: 147). Dini alışkanlıklar, insanlığı etkileyerek değiştirebilen kıstasların en etkili aracıdır. Protestan bir birey, dini ritüellerini dünya yönüne çevirmiş laik bir bireydir ve dini inancı yalnızca seküler düzene ilişkindir. Çalışma Etiği’de bu sekülerliği fazlasıyla benimsemektedir.

Durkheim’ın Organik Dayanışma tipindeki ileri iş bölümü, bireyselleşmiş kendine faydacı insan tipi ile bir çalışma ahlakı yaratma hedefindeydi. Yani, Geleneksel Toplumlarda var olan kolektif yapı, ‘kendini düşünmeyen’ toplumcu yapılanma, ahlaki normlar, değerler, gelenekler, insanları bir araya getiren birer faktördü. Organik dayanışmanın giderek etkili olmaya başlaması ile “geleneksel inanç biçimleri” zayıflamaya başladı (Giddens, 2014: 158). Zayıflayan bu normların yerini çalışma etiği doldurdu. Geleneksel toplumdaki, modern bir topluma geçiş sürecinde ‘çalışma etiği’, geleneksel toplumlarda var olan ve zamanla kaybetmeye başladığımız bu geleneklerin yerini alacak bir ‘meslek ahlakı’ yetiştirmiştir.

Durkheim, meslek ahlakını daha kolektif açıdan incelemiştir. Durkheim, doğası gereği ahlak ve onun yarattığı kurallar üzerine kurulu olan toplumsal yapıyı, ortaya çıktığı an itibarıyla, bireyler üzerinde baskıcı/otoriter bir yapı oluşturduğunu söyler. Bu otoriter yapı zamanla bireyler üzerinde “normatif bir denetim” kuracaktır. Bireylerin toplum içindeki kontrolünü ise, “ödül” veya “ceza” gibi toplumsal anlamda farkındalık yaratacak yöntemlerle sağlar. Onların, ahlaki açıdan hizalanması ve çizginin dışına çıkmadan yaşaması amaç edinilir (Özyurt, 2007: 96). Bir başka deyişle toplumsal denetim, insanlığın kontrol altına alınmasında etkili bir yöntem olmalıdır. Elbette bunun yolu da; ahlaki denetim, kurallar ve cezalardan geçmektedir.

Durkheim, toplumsal işbölümü sonucunda oluşan bireyselleşme ile, kolektivist yapının tamamen ortadan kalkacağını söylemez. Aksine kolektivist yapıdaki zayıflama, bu zayıflamaya bağlı olarak yine bu yapıda bir değişimi meydana getirecektir. Örneğin “toplumlarda iş bölümü arttıkça, bireyler birbirlerinin eksiklerini tamamladıklarını daha büyük bir şiddetle hissedeceklerdir” (Kösemihal, 1971: 65). Bu sebeptir ki bireyin daha fazla özerklik kazanmasına izin verilmesinin de ötesinde, ondan bunun talep edilmesi onu toplumdaki koparmayacaktır, aksine aralarındaki karşılıklı bağın gücünü arttırmış olacaktır (Giddens, 2001: 128). Bireysel farklılaşma sonucunda ortaya çıkan ...

...ileri işbölümü, bireylerin belli bir alanda uzmanlaşmasını gerektirmiştir. Uzmanlaşan insan, ihtiyaçlarının karşılanması için başkalarına daha fazla ihtiyaç duyar. Bireyselliğin güçlenmesi, bireyi

toplumdan koparmaz, aksine bireyi topluma daha bağımlı hale getirir. Bireysel farklılıkların gelişmesi ve bireyin belli bir alanda uzmanlaşması sosyo-ekonomik ilerlemeye imkan verdiği için, bireyselleşme olgusu toplum tarafından teşvik edilir. Toplum, kalkınmaya verdiği önem ölçüsünde, bireyciliği teşvik eder (Özyurt, 2007: 103).

Çalışma etiğinin işleminde toplumsal bir yarar anlamında, bireyciliği destekleyeceğine yönelik vurgu, burada dikkat çekicidir. Durkheim, çalışma etiğinin işleminde “mekanik ve organik dayanışma arasında mutlak bir kopuş olmadığını vurgular: ikinci tip ilkindeki kadar ahlaki düzenlemeyi gerektirir, ancak bu yeni düzenleme geleneksel tipte olamaz” (Giddens, 2014: 177). Örneğin din, çalışma etiği anlamında, bir yerlerde yaşamına devam eder. “Din, ahlaki bir referans olmaktan uzaklaşsa da ahlak, kutsal niteliğini devam ettirir” (Özyurt, 2007: 104). Seküler ahlak, Tanrı’nın değil toplumun ve bireyin yararlarını gözetir; onların çıkarlarını dokunulmaz kılmakla da “kutsal” bir nitelik kazanır (Durkheim’den akt. Özyurt, 2007: 104). Din ile ahlak bir bakıma yer değiştirmiş gibi görünür. Ahlakiliğin devamı, dine olan saygıya gönderme yapar ve topluma göre ‘yapılması gerekenler’, ahlak ile gerçekleştirilir.

Durkheim, dinle, geleneklerle vb. şeylerle kaybettiğimiz işlevleri, toplumsal ahlak ile devam ettireceğimizi düşünür. Bunu yaparken de geleneksel toplumda kaybettiğimiz idealleri, ‘toplumsal ahlak’ ile geri kazanacağımızı ifade eder. Burada, bir çeşit yer değiştirme söz konusudur. Zira “toplumsal işbölümü ahlaki bir “ödev” telaki” (Özyurt, 2007: 104) eder ve bu ödev, toplumsal anlamda yapılması gereken bir ‘zorunluluk’ durumu olmuş olur. Eğer bu ödevi yapmayacak olursak, toplumca dışlanırsınız ve saygınlığımızı yitiririz.

Durkheim’in ahlaki otorite teorisi, bütün ahlaki normların iki bileşeni olduğunu iddia ediyordu: Saygı uyandırıyorlardı ve olumlu bir cazibeleri vardı; ama aynı zamanda bir görev karakterine de sahiptiler ve ihlal edilmeleri durumunda uygulanacak yaptırımlarla destekleniyorlardı. Mekanik dayanışmanın ahlaki otoritesi baskıcıydı (Giddens, 2001: 130). Bu baskıcı yapı, topluma faydalı olarak gördüğü her işi “kutsal” kabul ediyordu ve neredeyse her çalışma faaliyeti kutsaldı. Bu faaliyet, toplumsal anlamdaki iş bölümünün ahlak anlayışıydı (Özyurt, 2007: 104).

Durkheim için insanlar, kendi kişisel iradeleriyle değil de kendilerinden üstün bir güç ile kendilerini “aşabileceklerdir” (Özyurt, 2007: 108). Sanayi toplumlarından önce aile ve din kavramları, insanların kendilerini aşmaları konusunda

desteklemekteydi. Ancak Sanayi toplumlarıyla birlikte işin aileden işyerine kayması, bu desteği hızla tüketmiştir. Dinin ise seküler meselelere kurban gitmesiyle, insanın üstesinden gelebilecek bir gücün, boşluğu sezilmiştir. Bu açıdan insanı destekleyen bir gücün var olması ve yeni ahlaki birlikteliğin sağlanmasına yardımcı olacak ‘meslek örgütleri’nin varlığı gerekmektedir. Devlet bu noktada bir rol üstlenecek ancak yeterli olamayacaktır. Zira sürekli genişleyen bir işbölümünün kontrolünü, her mesleğin organizasyonu ile sağlanabileceği ‘meslek korporasyonları’ gücün etkili bir şekilde kullanılabilmesine olanak tanıyacaktı.

Durkheim, tutucu bir meslek ahlakının devamı için, meslek örgütlerinin var olması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Endüstriyel kapitalist bir toplumdaki ileri işbölümünün etkisiyle toplumsal karmaşıklıklar artmaktadır. Devlet ise bu karmaşıkları bir yere kadar kontrol edebilmektedir. İleri iş bölümünün getirdiği bu karmaşıklık, ‘meslek ahlakı’nı da olumsuz etkiler. Bu olumsuzluk durumu, meslek ahlakı anlamında bir “bütünleşme” yokluğuna neden olur. “Meslek birliklerinin” asıl görevi, bu ahlaki eksikliği gidererek, yeni bir bütünlük yaratmaktır. Bu sayede organik dayanışmayı besleyen kuvvet, ivme kazanacaktır (Giddens, 2014: 172-173). Aslına bakılırsa, toplumsal, siyasal ya da devlet öncülüğünde etkin olan bir birliktelik, yalnızca bu etkileşime destek verir. Mesleki faaliyetlerin “yetkin bir biçimde işleyişlerini iyi bilecek kadar onlarla iç içe olan, bütün ihtiyaçlarını hissedebilen ve tüm sorunlarını izleyebilecek bir grup tarafından” yönetilmelerine ihtiyaç duyulmaktadır (Parla, 1989: 51). Ancak korporasyon birlikteliği ile bu başarılabilir. Sonuç itibarıyla korporatizm, toplumsal anlamda “sürdürülebilir uyumu” mümkün kılan bir yapılandırma (Makal, 2007: 80-81).

Çalışma etiği ve bu etiğin nasıl ortaya çıktığına dair tarihsel görüşlerin bir diğer adresi, kuşkusuz Max Weber’dir. Weber’in görüşleri, Durkheim’inkilere göre daha bireycidir. Durkheim’daki daha toplumcu, dayanışmacı analizin yerini, Weber’de; daha pragmatik/çıkarıcı bir yapıya dönüştürülmüş şekilde izlemekteyiz.

Weber, ‘Protestanlığı’ ve ‘rasyonaliteyi’ merkez alarak çalışma etiğine vurgu yapma gayretindedir. Öyle ki, Katolikliğin Hristiyan öngörüsündeki “radikal” konumu gibi, Protestanlık ve rasyonalizmi içine alarak kendi ideolojisini belirler (Giddens, 2014: 249).

Protestanlık'taki sekülerleşmiş insan tipi, çalışma etiğine uygun düşen bir karakterdi. Çileci ve çalışmayı fazlasıyla seven insan prototipi, akılcılaştırılmış bir şekilde 'daha fazlaya' dair aşırı inanç içindeydi. Protestanlığın bir inanıştan öte, dünyevi yaşam biçimi olduğunu belirten Weber, çalışma etiğinin işleminde, Katoliklikten çok Protestanlığın daha uygun olduğunu düşünmektedir:

“Ayrıca, şu olgu ortadadır: Protestanların hem yönetici hem de yönetilen sınıf olarak, hem çoğunluk hem de azınlık olarak ekonomik ussallığa özel bir eğilim göstermiş olmaları ve böyle bir durumun Katolikler arasında şu ya da bu biçimde aynı ölçüde gözlemlenmemiş olması olgusu, ortadadır” (Weber, 1999: 33).

Weber, çalışma etiğinin işleminde, Protestanlığı etkin bir araç olarak görmektedir. Protestan bir birey, Püriten bir bireydir ve hazcı bir yaşama karşıdır. Bu nedenle, “Protestanlık, Kilise'nin gündelik etkinlikler üzerindeki kontrolünü gevşetmekten ziyade taraftarlarından, Katolikliktekenden çok daha katı bir disiplin talep eder ve bu nedenle, müminin hayatının tüm alanlarına dinsel bir faktör aşılar” (Giddens, 2014: 206). Protestan bir mümin, sürekli çalışarak, çileci bir yolla çalışmaya dair tüm görevleri yerine getirmek zorundadır. “Böylece modern kapitalist ruhu, meşru yoldan servet edinme çabası ile bu geliri kişisel hazlar için kullanmaktan kaçınmanın özel bir bileşimi karakterize” edilir. “Kapitalist ruhun kökeninde, bir ödev ve erdem olarak, seçilen meslekte etkili performansın değerine inanç yatar” (Giddens, 2014: 207-208). Bu değer, mesleğin seçimi ve icrası anlamında da kişiye rekabet ve övünme olanağı tanır. Kişi, yaptığı işin toplumsal anlamda saygı gösterilmesine ilgi duyabilir ve bu kişisel anlamda iş seçimini, kapitalist unsurun tercihlerinden birisi haline getirebilir.

Weber, çalışma düzeninin temelinde bürokratik yapılanmayı görmektedir. Bu açıdan bürokrasileri, şahsi olmayan ve iktidar ile olan ilişkilerini bir merkezde saptamış hedeflere ulaşmak adına bir piramit şeklinde hiyerarşik sıralanmayı sağlayan bir sisteme benzetmişti. Piramitte en tepedeki, iktidarı da elinde bulundurmaktadır (Berberoğlu, 2009: 38). Bu piramit zincirinin en tepesine çıkıldıkça denetlenen insan sayısı giderek azalır. Aşağı inildikçe ise denetlenen insan sayısı artar. Ayrıca yine aşağı doğru inildiğinde, “insanların sahip oldukları güç azalır” (Sennett, 2015: 28). Azalan güç yapısı içinde insanların yetenek ve becerileri de sıradanlaşır. Yerine getirmesi gereken sorumluluklar hafifler. Yapılan işin sıradanlaşması, kişinin bizzat kendisine saygıyı da azaltır. Bu düşünce ile bakıldığında bürokratik yapılanma

şeffaftır (Sennett, 2015: 31). Ancak, bürokrasinin işleminde 'itaat etme' gerekliliği hakim bir anlayıştır. Zira, hiyerarşik bir yapılanmanın olduğu her kurumda, herkes kendi yerini bilir ve çizgiden çıktığında, hemen cezalandırılacağı farkındadır (Sennett, 2015: 29). Weber'e göre, bir toplumda otorite duygusu, insanların üstlerine, isteyerek ve bu durumun altında bir art niyet aramadan itaat ettiğinde gerçekleşecektir (Sennett, 2014: 35). İtaat duygusu, ahlaki anlamda kişiye kabul ettirildiğinde sorunsuz olarak yürüyecektir.

“Protestan ahlakı sadece rasyonel düşüncenin özel somut biçimini oluşturan kaynağı ise bir meslek ve bu mesleğe kendini adanmış olan, entelektüel çocuğu ortaya çıkarmaya yöneliktir” (Weber ve Giddens, 2014: 208-209). Bir mesleğe yıllarını adanmak, bu sistemin özüne, doğrudan vurgudur:

“O anki etkinlikleriniz sizin için önemli olup olmadığının muhakemesini yapmak yerine, emirlere şimdi itaat etmenin gelecekte getireceği ödülü düşünmeyi öğrenirsiniz. ...Weber'e göre, vaat edilen doyumlar ve tatminler çoğu zaman asla gelmez. ...Erteleme disiplinini öğrenmiş olan biri, o noktanın gelmesine çoğu zaman kendisi izin veremez. Çoğu amaçlı birey, bu sapkın duyguyu taşır. Elindeki yeterince iyi olmadığını düşünür ve şimdiki zamanın tadını çıkarmaktan acizdir; tatmini ertelemek bir yaşam biçimi haline gelir” (Sennett, 2015: 30).

Bu sebeple Weber, bürokratik yapılanma içinde kalan bir bireyin, 'bir gün görevinde yükseleceğine' dair umudunu her zaman koruyacağını, bu bir gün gerçekleşmeyecek olsa bile, bu beklentinin kendi içinde bir 'umut' olarak daima yaşayacağını söyler. Birey, çalışma hayatı içinde yükseldiğinde bile daha yukarılarda olma hayali güdecektir. Bir gün hedefi gerçeğe dönüşse bile, yeni hedefler içinde yaşamını sonlandıracaktır. Sistem, hayatın tüm kademelerinde böyle işlemektedir. Tutucu, çıkarıcı ve bireyci bir yapılanma, sistem içinde şiddetle yaşamına devam etmekte ve kişiyi sistem içinde tutmayı amaçlamaktadır.

Nihayetinde, Çalışma Etiği, 'Püriten' bir kişilik ahlakıdır. Kendi varoluşunu yine kendi çıkarları için kullanır. Başta çalışma faaliyeti olmak üzere, yaptığı her faaliyeti, Tanrı adına yapılmış ve sonunda cennet ile ödüllendirileceği bir faaliyet gibi görür (Giddens, 2014: 211). Kurtuluşa ermeye olan inanç, "seçilmiş kişi olmaya" inanmak olarak algılanır. Bu da çileci çalışanın asli görevidir. Püriten bir birey, disiplini ve itaati hayat tarzı olarak belirlemiştir. Püritenizmdeki, insanların ölçülü ve katı bir eğitim altına girmeleriyle elde (Weber, 1999: 113) edilen yapı, çalışma etiği ile önemli bir yere gelmiştir. Zira okuldan 'zorunlu' bir eğitim almak durumunda olan

bir bireyden, işe alım ve bireyin işte çalışması için yetkinlik sınavları yapılmakta, yine işe alım için koşul olarak diploma, sertifikalarla ispatlanmış bir ön kariyer belgeleri istenmektedir. Başka bir deyişle, uzmanlığı yetkilendirmede öncelik, bu yetkinliğin bir takım kanıtlara (Giddens, 2014: 253) dayandırılarak ispatlanmasıdır. Bu açıdan okullar, bürokratik bir yapılanma içinde ciddileştirilmiştir. Mesleğinde iyi bir yere gelmek isteyen emekçi, okulda öğrendiği ‘çalışma’ya karşı duyduğu sevgiyi, uygulama konusunda kendisini kararlı hissetmelidir. Bir müessese içinde kendine yer edinen bir bireye, Weber’in de belirttiği şekilde; bir gün görevinde yükseleceği umudu aşılır:

“Gecikmeli zenginleşme ve kademeli tanınma yavaş ilerlese de aktöre içinde davranacağı tutarlı bir mesleki tecrübe sağlamaktadır. Geleceğe ilişkin bu projeksiyon belirli ölçülerde öz disiplin, mesleki bağlama bağlanma ve diğer çalışanlarla uzun erimli toplumsal ilişkiler kurmayı özendirir. Bu kendine has toplumsal beklentiyle desteklenen prestij algısı bireyi, çalıştığı kurumu sevse de sevmese de güvenilir bir kariyer yoluna bağlamaktadır” (Budak, 2015: 116).

Gerçekten de toplumsal anlamda bir beklentiye dönüşen çalışma ahlakı, eğer yerine getirilmediğinde toplumca eleştirilmektedir. Çalışan bir birey, toplumsal anlamda prestij sahibi bir bireye dönüşmektedir. Kendi özelinde ise; yaptığı işe karşı sevgi sağlasa da, sağlamasa da, kurduğu/kuracağı kendi ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirmesi gerekliliği anlamında, bir ‘zorunluluk’ durumu muhakkak ki olacaktır. Bu zorunluluk durumu, çalışmanın, “bugün hala kendimiz ve içinde bulunduğumuz zamanlar hakkında bize söyleyecek pek çok şeyleri varmış gibi görünmesinin gerekçelerinden biri olabilir” (Kumar, 2013: 106).

2. SOSYALİST TOPLUMLARDA ÇALIŞMA ETİĞİ

2.1. Sosyalizm ve Doğuşu

Sosyalizm, modern toplumların sosyal ve ekonomik yapısını belirleyen alternatif bir düzene karşılık gelir. En kısa tabiri ile bir sistem yansıması olan bu görüş, özünde hem sosyal hem de ekonomik kararların devlet eliyle yürütüleceği, üretim araçları mülkiyeti dediğimiz olgunun, günümüz tabiriyle sermayedarların değil, bizzat toplumların sahipleneceği ve işçilerin üretimde, çalışma yaşamında diğer ‘ayrıcalıklılar’ kadar etkin şekilde var olacağını ifade eder. Bu durum, sosyalist fikirlerin temel yansımalarındandır. Özellikle özel mülkiyetin ve üretim araçları mülkiyetinin kamulaştırılıp, güvenlik sistemlerinin ulusallaştırılması, giyim kuşamın modern hale getirilmesi, kadının iş hayatına girmesinin desteklenmesi, geleneksel yaşam tarzının, yerel kültürel ve dinsel kimliğin “komünist sistemin geleceği adına” terkedilip, dini ritüellerden uzaklaştırılan yeni bir toplum sistemini hayata geçirmek, (Erdoğan ve Kaya, 2015: 205) sosyalist sistemin inşasında atılan ilk adımlardandır.

Günümüz toplum düzenleri ile kapitalist argümanlar, Amerika merkezli bir anlayışla ilerlediği söylenebilir. Ancak bu sistemin asıl özünü, Kıta Avrupası oluşturmuştur. 18. yy. son çeyreğiyle birlikte harekete geçen Sanayi Devrimi ile Kapitalizm temellenir. Bu dönemlerde doğa bilimlerine olan aşırı ilgi, buluşlar ve yeni fikirler, Sanayi Devrimini hızlandırmıştır. Özellikle akıl ve madde ikili dengesinin ortaya çıkması, aklın tek meşru merci haline gelişi, Kartezyen düşüncenin en etkili olmuş olan iki özelliğidir (Yılmaz, 2009: 19).

Kapitalist sistemin ortaya çıkışı kendi içinde değişimlere uğramakla birlikte, sosyalizmi de doğurmuştur. Sosyalist düşünce, kapitalizmi eleştirirken ortaya çıkmıştır. Bu düşünce, direkt olarak kapitalizmi ortadan kaldırma amacı gütmektedir. Ancak bunun evvelinde, tam da Endüstriyel Kapitalizmin çok sıkı bir şekilde yeşermeye başladığı dönemlerde, Kapitalizmin ya da yeni düzenin insanlığa yaşattığı açlık ve sefaletle varan sorunları, bunun yanında işçi – işveren adı altında iki yeni sınıfın doğuşu, Sosyalist fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan nedenlerdendir. Uluslararası sosyal politika tedbirlerinin ilk olarak ortaya atılması anlamında yine ilk fikirlerin ortaya çıkışı, devletler arasında oluşan “rekabet eşitsizliğine” karşı farkındalık yaratmıştır (Gülmez, 2011: 15). Sonu, **Uluslararası Çalışma**

Örgütü'nün² (ILO) kurulmasıyla sonuçlanacak bir takım faaliyetler, işçi hak ve çıkarlarının korunmasına yönelmiştir. **ILO**'dan evvel oluşturulan, 1864 Londra'sında onaylanan Birinci Enternasyonel, Karl Marx imzası taşımaktadır (Gülmez, 2011: 30). Tartışma alanını ise, işçi hak ve çıkarları ve bu çıkarların uluslararası alanda korunması oluşturmaktadır. Tüm bu çabalar, Endüstriyel Kapitalizmin sert ortamında yeni yaşam alanları üretme çabasını bizlere sunmaktadır. Sosyalist düşünceler ise, bu dönemde dönemin öncü düşünürler tarafından bir 'çıkış yolu' olarak tasarlanmıştır. Ancak Sosyalizm, kendi yaşam alanını kurma konusunda yine o dönemin ideolojik anlamda öncü düşüncesi olan 'ulus devlet-milliyetçi düşünce' fikrine, bir bakıma 'yenik düşmüştür'.

Sosyalist Düşünce, devleti ön plana atarak onun eliyle ya da onun yardımıyla kademeli olarak toplumun işçi sınıfını korumayı amaçlar. "Üretim araçlarının sahipliği üzerinde temellenen ve verili bir dünya imgesiyle meşrulaştırılan iktidar uygulaması belirli örgütlenme biçimlerine; toplumsal zenginliğin elde edilmesi için kullanıldıklarında, üretici güçlerin işlevini üstlenen, ama aynı ölçüde iktidarı meşrulaştırmaya da yarayabilen stratejilere ve yönetme tekniklerine bağlıdır" (Habermas, 1998: 519). Bu sistem, iktidar ile yani devlet eliyle toplumun ihtiyaç ve çıkarlarına bağlı hamlelerde bulunur. Devletin konumu, bu sistemde merkezi rodedir.

Kapitalist sistemde mevcut bulunan "bireysel çıkara çağrı" yaparak daimi teşvik yoluyla sağlanan bütünleşme, Sosyalist sistemde yerini, kolektifin çıkarına ulaşmayı devlet eliyle üstlenilerek nihayete erdirmek amaçlanmıştır (Gorz, 2007: 69). Bu noktada devlet, vatandaşlarından, onlar adına aldığı vekaletle ülkenin selameti için üstlendiği kolektif/kamusal faaliyetlerde bulunan, yetkileri sürekli büyüyen ayrı bir güç haline gelecektir (Gorz, 2007: 69). Devlet, otoriter ve tek merkezli bir sistem halini alacaktır. Demek oluyor ki Sosyalizm ya da Sosyalist fikirde, devlet özel bir yere sahiptir. Kapitalizmdeki 'la issues faire – la issues passe' yani bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler fikri, devletin liberal düşünceye paralel olarak herhangi bir müdahalesizliğinin tezahür etmesinin aksine, Sosyalizmde devletin her konuya müdahil olması, sistemin kendi iç özelliğini yansıtan bir unsurdur.

---

² Uluslararası Çalışma Örgütü, (İng. Kısaltması ILO) işçi hak ve çıkarlarını korumaya yönelik birçok kongrenin ardından oluşturulmuş ve halen günümüzde de faaliyetlerine devam eden bir örgüttür.

2.2. Sosyalizmin Evrimleri

Bir siyasi ideoloji ve yaşam biçimi olan Sosyalist Düşünce, kendi içinde bir yaşam alanı arayışlarına Sanayi Devrimi ve bu devrimin bir yansıması olan Kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte başlamış ve onu yıkmaya çalışan bir sistem olarak türemiştir. Sosyalist fikrin inşasında net bir tarih olmamakla birlikte Robert Owen, Charles Fourier, William Morris gibi entelektüeller tarafından işçilerin hak ve çıkarlarını korumak için uygulanması gereken bir ideoloji olarak ortaya atılmıştır. Bu noktada Sosyalist Sistem'in amacı, kapitalizmi ortadan kaldırarak, ortak mülkiyet alanıyla yeni bir sistem kurmaktır. Ancak asıl etki, Karl Marx'ın fikirleri ile olmuştur. Özellikle Almanca'nın etkin olarak konuşulduğu bölgelerde işçi hareketleri genelinde ve çok kısa bir süre zarfında karşı konulamaz ve değiştirilemez bir kural olarak itibar kazandı. Bu itibari değer, sosyalizmin vuku bulduğu alan ve kaynağını oluşturduğu kesim için adeta hayat felsefesi haline gelmişti (Coser, 2010: 92).

Sanayi devriminden sonra ortaya çıkışı itibariyle esnafların haklarını savunarak başlayan sosyalist faaliyetler, daha sonraları işçi hak ve çıkarlarına yönelik olarak şekillenmişti. Hegel idealizminin (Gökberk, 1972: 12-15) ardından onun öğrencileri olan Karl Marx ve Engels, Hegel'in diyaletiğine; bir şeyin tezi – anti tezi ve bunun sonucu olan bir orta yola yani, senteze ulaşmayı nitelemişlerdir. Marx bu teoriye, diyalektik izlerin tersten okunuşuyla cevap vermiştir. Marx sosyal varlığı, ekonomik ilişkilerin/çıkarların sarmalı olan varlığa benzetmiştir. Hegel'deki us (akıl), en öndeki şeydir. Ancak Marx'daki maddi çıkarlar ise, en gerideki şeyi ifade eder (Gökberk, 1972: 17). Tüm bu görüşlerin sonunda Marx, **diyalektik materyalizm** öngörüsünde bulunmuş ve yine Hegel geleneğinden izler sunarak (tez-anti tez ve bu iki sonucun çarpışması senteze) yeni tabakasal evrime geçişi şöyle özetlemiştir (Gökberk, 1972: 17):

1. Kendi özüne uygun bir durumdan yola çıkmak (tez)
2. Özüne aykırı bir duruma düşmek (anti tez)
3. Yine özüne uygun bir duruma doğru ilerlemek (sentez).

Bu üç adım tarih sürecinde şu üç evreye karşılıktır (Marx'a göre Diyalektik Materyalizm):

1. İlk Komünist Toplum Evresi
2. Sınıf Çatışmaları Toplumu Evresi

3. Gelecekteki Komünist Toplum Evresi

Bu üç evreden, ilkiyle hareket ettiğimizde; İlk komünist dönem, toplumsal mülkiyetin olduğu, üretim ve tüketimin ortaklaşa olduğu bir dönemdir. Bu dönem, aslında Sosyalizmin başlangıcı sayılabilir.

İkinci durumda ise; kapitalist sistem ilerlemiş, sınıf çatışmaları ve kaos ortamı işçi (proleterya) – işveren (burjuva) sınıfı bu kaos ortamını hararetlendirmiştir. Bu noktada, kar güdöleri, kazanç paylaşımlarındaki adaletsizlikler, sömürü ve kazanç tutkusu bu dönemin (kapitalizmin) en temel meselesidir. Bu noktada yoksulluk ve sefalet ilerlemiştir. İnsan, makinenin esiri olmuş, çalışan bir meta niteliği almıştır. Üretim, asıl görevi olan ihtiyaçları karşılamak için değil, kar sağlamak için yapılır olmuştur (Gökberk, 1972: 18).

Üçüncü evre ise gelecekteki toplum evresi, yani toplumun yine en gerideki ilk aşamasıdır. Bu geriye yürüyüş, sosyalizmin, kapitalist sistemin öngörülerini yıkarak/çarpışarak toplumu başka bir deyişle proleteriyayı tekrar yükseltmesidir. Marx'ın gelecekteki toplum evresi dediği bu öngörü, toplumun üretim araçlarını geri alması (kazanması) durumunu ifade etmektedir. Bunu yaparken ise, sistem kademeli olarak (yavaş) ilerler yani, **komünizm** safından yürür. Bu iki öngörü, aslında aynı çizgiden geliyor gibi görünse de birinde 'anlama' (Hegel), diğesinde ise 'değiştirme' (Marx) izi taşımaktadır. Marx'ın üçüncü aşamasını ise, "bilimsel sosyalizm" olarak nitelemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira asıl istenen ve beklenen, devleti bir "araç" olarak kullanıp, toplumun üzerinde yükselmesine ve demokratik yapılanmanın devlet içindeki ayrıcalık verilenlerce tedavülden kaldırılmasına engel olan bir Sosyalist Hareket Sistemi kurmaktır. Sınıfsız bir toplum hayali, "gelecekteki komünist toplum evresine" uygun düşmekte ve bilimsel sosyalist çizgiyi ifade etmektedir. Sonuç itibarıyla Marx'ın öngöröleri, bilimsel sosyalizmin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Sosyalist hareket kuşkusuz, Fransız Devrimiyle birlikte ulusçuluk/milliyetçilik faaliyetlerinin gölgesinde ortaya çıkan bir felsefi görüştü. 20. Yüzyıl ilk yarısı ile birlikte de siyasi ideolojisi hayat bulmuştur. Elbette Karl Marx'ın fikirleri ışığında felsefi düşüncesini toparlayan Sosyalizm, uygulama alanını Ekim

Devrimiyle³ bulmuştur. Sovyet Sosyalist Birliği'nin kurucusu Lenin, devletin önemine dikkat çekerek, komünizme ulaşma anlamında tek bir evreden geçerek bunun başarıya dönüşmesini olanaksız bulmuştur. Son evreye ulaşmadan önceki ilk iki evrede, adalet ya da eşitlikçi uygulamalarda aksaklıklar olacağını belirten Lenin, “üretim araçlarının mülkiyetinin” toplumsallaşmasını mümkün görmektedir (Şener, 2013: 94). Toplumsallaşmış üretim araçları mülkiyetiyle atılacak adımların, Lenin'e göre sosyalizmin en son evresi, sınıfsız bir toplumun olduğu ve devletin eriyip komünizm safına katıldığı bir evre ile düzene doğru ilerleyeceğini öngörmüştür. Lenin, devlet eliyle bir takım müdahaleleri doğru düşünmekle birlikte kapitalist sistemin işleyişini eleştirel gözle ele almış ve onu, elinde sonunda yıkacak bir sistemin ortaya çıkacağını düşünmüştür.

Weber, tezlerinde özellikle vurguladığı kapitalizmin bürokratikleşmiş yapısını, içinden çıkılması mümkün olmayan bir demir kafese benzetmişti. Belki de Weber, sistemin “sürekli genişleyen bürokratikleşmesi içine gittikçe daha fazla batacağı” (Giddens, 2001: 87) düşünülen bir paradoksa doğru yol alacağını sezmişti. Weber, bürokratik düzen ve denetimlerin tüm bireyleri etkileyeceğini, sonucunda da bu durumun “demir kafese” olan inancı arttıracığını ifade etmiştir (Turner, 1997: 65). Öyle ki Sosyalist bir ülkedeki bürokrasiler ve hantallıkları, Weber'in kapitalist bir sistem için düşündüğü olguların sosyalizmde de vuku bulduğunu doğrular niteliktedir. Sosyalist çizgide de özellikle çalışma hayatı içinde bürokratik yapılanmalar en üst düzeydedir. Rasyonalizmin ise devletin etkisiyle kolektif bir akılcılaştırma ile vuku bulması, rasyonalitenin hareket alanını kısıtlamaktadır.

Sosyalizm vurgusunda Weber, sosyalizmin kapitalizmden ayrı, yalnızca başka bir uygulama alanı olarak yaşamına devam edeceğini, “üstelik insanlığa daha da bürokratik bir egemenlik” dayatacağını düşünmüştür. Bu sebeple sosyalist bir toplumda iktidarın etkin yapısı, güç dengesizliklerini alışıldık bir durum haline getirecek, hatta bu güç dengesizlikleri baskın bir unsur olarak en ön safta yer alacaktır (Turner, 1997: 65).

Yine Weber'in kendi düşünceleri içindeki 'ideal tip' düşüncesi ve yeni insan prototipi, seküler meseleler ile ilgili olmalıydı. Bu noktada 'dinin' öneminin

---

³ Rusya'da Jülyen takvimine göre 25 Ekim 1917'de, Petrograd'daki geçici hükümetin devrilerek iktidarın Lenin önderliğindeki Bolşeviklere geçmesini sağlayan ve Sovyetler Birliği'nin kurulmasına yol açan süreci ifade eder.

azalmasına paralel olarak, Sosyalist bir sistem içinde de dine vurgu, neredeyse yoktur. Özellikle Marx özelinden gelen bu düşünce akımına, Sosyalizmi Marx'ın bizzat kendisinin din eleştirilerine dönük düşünceleriyle taşıdığını ve dini ritüellerin de, doğal olarak bu sistemde karşı sisteme göre daha keskin şekilde dışlandığını görürüz. Sosyalizmin ideolojik anlamda ortaya çıktığı yerlerde ise evvelde Hristiyanlık başlı başına bir değer arz ediyordu. Bu değerın aşılması, Sosyalizmin, bizzat Marksist öngörüler ışığında dine olan karamsar bakışlarının 'uygulama' alanı bulmasıyla ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu durum, Sosyalist bir sistemde dini öngörüler ile hiçbir şekilde ilgilenilmediği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Sosyalizmin vuku bulduğu yerlerde dini ritüeller, toplumsal hayatın her alanından çıkarılmaya çalışılmış ve vatandaşlarına bir çeşit 'soğutma' politikalarıyla uygulanmıştır.

3. SOSYALİST DÜZENDE ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ

Sosyalist kültürde, üretim araçları devlet eliyle yürütülür ve neredeyse tüm kurumlar devletleştirilip, diğer kesim (özel sektör) dışlanır. Her şey devletindir anlayışı sosyalizmin temel hadisesidir. Kolektif düzen bu sistemde çok önemli bir yerdedir ve özel mülkiyet kesinlikle hoş karşılanmamaktadır. Temel hizmetler olan eğitim, su, elektrik, toplu taşıma, sağlık ücretsiz haldedir. Zira bunların üzerinden kendini zenginleştirmek isteyen bir sınıfa izin verilmez. Tek parti rejimleri benimsenmiş olup, çok partili anlayış bu sistemde tasvip edilmez. Çünkü çok partili sistemin toplumsal anlamda ayrışmalara yol açabileceği inancı hakimdir. ‘Kamu yararına’ olan inanış her zaman ön planda olur ve üretici kesim emeğe dayanır, ancak işveren daima devlettir. Adeta “hidrolik” bir düzenle işleyen bu tip toplumda, tüm denetim güçleri devlet elinde birleştiği için, iktidar kaynakları devletin kontrolcü yapısından ilham alır (Turner, 2013: 114). Bu açıdan sosyalist sistemin en başlardaki idealist yapısı bir hayli şekil değiştirerek, “Hayvan Çiftliği” isimli çalışmada anlatılanlar gibi suistimallere dönüşmüş olmaktadır.⁴

Sosyalist bir toplumda çalışma kültürüne en iyi örnek tarımsal faaliyetlerdir. Marx’ın deyimiyle Sosyalist bir toplum, “Feodal bir toplum” düzenine sahiptir ve tarımsal çalışma, bu toplumlarda önemli bir yerdedir. Ancak tarımda kolektif yapılanma, köylü kesimin yeni rejime karşı düşmanca tutumunu arttırmış (Aron, 1978: 196-197), tarımdaki gelişimi bir süre engellemiştir. Ağır sanayiye verilen önem gereği köylerde biriken yoğun nüfusu şehirlerdeki yeni kurulan fabrika bölgelerinin bulunduğu alanlara yerleştirme fikri, köy nüfusunu azaltmış, şehir nüfusunu ise arttırmıştı (Aron, 1978: 197). Komünist bir ülkede, ağır sanayiye verilen önem sırasının çok yukarılarda olması, doğal karşılanması gereken bir durumdur. Zira, ülkenin varoluşunun temel gayesi olan toplumcu bakış açısıyla hareket etme fikri, ülke savunusunu da en etkili şekilde yapmaktan geçmektedir. Ağır sanayiye verilen önem, silah üretimine verilen önem ile pek kolay açıklanabilir. Çünkü Sosyalist bir ekonomi, kuvveti tüketime tercih eden bir anlayışla hareket eder (Aron; 1978: 195).

---

⁴ George Orwell’un “Hayvan Çiftliği” isimli kitabında, sosyalist sisteme bizzat taşlama vardır. Kitap, sosyalizmin anlatıldığı gizli bakış açısıyla kaleme alınmış bir yapıttır. Önce, Marx tarafından anlatılanlara atfen, “olması gereken sosyalizmle” yola çıkıldığını, ama ileri dönemlerde hayvan çiftliğini ele geçiren bir takım “çıkarıcı” domuzların, bir çeşit “reel sosyalizme” neden olduğu kastedilir. Nihayetinde ise kitap, vazgeçilen sistemin (kapitalizm) bizzat kendisine benzeyen, hatta eski sistemin daha da bulanıklaşmış dünyasına doğru yol alan karamsar bir sonla bitmektedir.

Bu yüzden, ağır sanayiye verilen önem Sosyalist üretiminin en önemli kalemlerinden birisini oluşturmaktadır.

Sosyalist sistemin ilk dönemlerinde, vatandaşların aldığı ücretler eşitlikçi bir anlayışla dağıtılmaktaydı. Evvela yapısal değişiklikler içinde işçi ve köylü sınıfının eğitim sistemi içindeki payını arttırma ve vasıf düzeyini yukarılara çekme fikri, giderek meyvelerini vermeye başlamıştı. Ticaret ya da özel mülkiyet gerektiren işler itibarını bir bir kaybederken, üretim işçiliği ve karşısında beyaz yaka yönetici vasfı, ücret yakınlığı sayesinde giderek önemini arttırdı. Ancak sanayiciliğin acımasız şekilde gelişimiyle birlikte ücret farklılıkları eskisinde olduğu gibi yine açılmaya başlamıştı (Turner; 2013: 112).

Kapitalizmin doğası gereği gelir kazanımı ve harcama, toplumsal anlamda bir saygınlık nedeni sayılmaktaydı. Başkalarına göre gelir düzeyiniz ne derece pozitifse, toplumsal itibarınız da o düzeyde yukarıya doğru kaymaktadır. Ancak sosyalizmde politika, tamamen bu kıstasları yerinden oynatan tek güç haline gelmiştir. Bağlılığınız Parti'ye ne kadar fazlaysa, devletin yardımlarından o derece fazla yararlanabilirdiniz (Turner; 2013: 112). Çalışma konusunda ise Devlet ve Plan'a, toplumsal bütünleşme yolu ve aidiyet duygusuyla vurgu yapılmaktaydı. Bu aidiyet duygusu işinde uzmanlaşmış "alt gruplara", ortak (tek) bir plan için mücadele etme azmi verecek ve bu planın işlemesine yardımcı olabilmek adına bütünleşme sağlanacaktı (Gorz; 2007: 58). Hem bu planın işlemesine katkı sağlamak, devleti için çok çalışmayı gerektirecek, hem de devletin çok çalışma karşılığında sağlayacağı ödüllerden istifade etme olanaklarını arttıracaktı. Sonuç itibarıyla her iki öngörü, kişinin "doğru" bir dünya içinde yaşadığına motive olmasını sağlayacaktı. Belki de sosyalist bir sistem içinde çalışan bir birey, yaptığı işin önemini sorgulamadan motive kaynağını bu şekilde sağlamış olacaktı.

İlk dönem endüstriyel kapitalist sisteminde var olan harcama ve kazanma, daha fazla kazandıkça bir o kadar daha çok biriktirme ve yatırım fikri, sosyalist sistemlerde hoş karşılanmaz. Bireysel zenginleşme anlamında daha çok çalışıp daha fazla kazanmaya dair inanç, bu sistemde (sosyalizm) tasvip edilmez. Bireylere çok çalışmanın, ülkenin ilerlemesi için yapıldığı fikri benimsetilir. "Çalışmayan yemez" inancı Lenin tarafından sıkça belirtilen bir kavram olmakla birlikte, gelecekteki komünist evreye ulaşana kadar, sıkı çalışmaya karşı teşvik edici görüşler benimsenmektedir (Şener, 2013: 94). Dolayısıyla, çalışmaya zorlayıcı bir rejimden,

teşvik edici bir rejime geçmek kolay değildir. Ayrıca telafi edici mal ve hizmetlerin üretimindeki artış yeterli olmamakla birlikte, bu mallara yönelik telafi edici ihtiyaçlar doğuracak çalışma koşullarını da oluşturmak gerekir. Örneğin sosyalist bir ülkede; telafi edici çalışma şeklini, bürokratik anlamda zorlamaların hüküm sürdüğü bir rejimin içinden geçirerek tercih ettirmek gerekir (Gorz, 2007: 64-65). Sosyalist Sistemde de bu sorunlar, telafi edici tüketimler denilen yani, lüks yaşam için daha fazla çalışma fikrini ve bunun sonucu olan lüks tüketim arayışlarının, sistem içinde problemler yarattığıyla ilişkilendirilir. Lüks tüketim mallarının sunumu kıt olması, “akademik istihkak” denilen yani, seçkin memur kesimin harcama temellerini de farklılaştırmıştır. Örneğin; kıt olan lüks tüketim mallarının yerine, devlet kontrolü altında “iyi” denilebilecek evler inşa etmek, harcama kalıplarının lüks tüketim kanadını bu tip seçimlere ayırmak demektir. Bu durum aslında kapitalizmdeki lüks tüketim harcama kalıpları ile oluşan saygınlık kazanımının, sosyalist versiyonda şekil bulmuş haliydi (Turner, 2013: 112-113). Bu saygınlığın elde edilmesi koşulunu ise Gorz, propaganda tabirini kullanarak açıklar. Parti – devlet geleneğinin ‘çıkarcılığı’ anlamında işe yaramayacağını ve propaganda tabirini; ulusun ya da devletin çıkarına göre hareket ederek bu bilincin, bilinçaltına yerleştirilmesiyle tanımlar. Propaganda, kolektif çıkarın kişisel (bireysel) çıkardan önde geldiğini ve bu çıkarın **devletin adına bir şeyler yapma** içgüdüleriyle gerçekleştirildiğini öğretir (Gorz, 2007: 65). Kişi, belli oranda kişisel zevklerinin esiri olma yolunun aksine, kendi çıkarlarını ve zevklerini, kendi devletinin selameti ve başarısı adına, bu zevklerden kaçmayı kendine kural olarak edinir. Bu durum, toplum için bir çeşit “gönüllü işbirliği” adında yükselir ve kolektif birliktelik, çalışma azmine eklenir. Böylece lüks yaşamın içinden gelen bir ödülde, bu sistem oyuncularına “güzel bir ev” olarak geri dönebilir.

Örneğin Bulgaristan’da yayınlanan 1947 anayasasında doğal olarak sosyalist fikre olan inanişe bağlı adımların atılacağı ve çalışma azmine örnek teşkil edilecek fikirler beyan edilmişti ve bu anayasa, Komünist sistemin inşasını ve yeni bir düzene geçilme girişimleriyle doldurulmuştu. Bu noktada komünist ideolojinin “emek” ile ilgili düşünceleri ilginçti. Bağımsızlık, özgürlük ve gelişimin yanında “çalışma” da tüm propaganda metinlerinde yayımlandı. Bu yeni söylemde, ülkesi adına emek sarf etmeyenlere, yine bu sistem içinde yer verilmeyeceği kararlılıkla açıklandı

(İmamoğlu, 2011: 56). Sonuçta ülkesi için emek harcayanlar bu sisteme göre “doğru” kişilerdi ve devletin verdiği ödülleri de toplayacak olan kişilerdi.

Sosyalist Bulgaristan’da, çalışma-eğitim ilişkisi ortak paydada buluşmaktadır. Temel eğitimin, en basit koşulda meslek edindirme ile sonlandırıldığı ve bilime verilmeye çalışılan önemin en üst seviyelerde olduğu düşünüldüğünde, eğitim hayatını sonlandıran her birey, bir meslek sahibi olmakta ve devletin yerleştirdiği kadrolarda çalışma hayatına disipline edilmiş bir şekilde girmektedir. Bu sayede devlete olan inanç ve güven, çalışma azmiyle birleştirilip hem kişisel çıkarı, hem de devletin büyümesine katkı yapacağı vurgusuna dikkat çekilmektedir. Anayasal olarak ve tek partili gelenekle birleştirilen öngörüler, her şeyin toplum için yapıldığını, düzenlendiğini, halk adına olmayan hiçbir uygulamanın var olamayacağını vurgulamaktadır. Bu durum, toplumsal olarak birliktelik ve devleti için çalışma arzularını hareketlendiren bir propagandadır. Sosyalist çalışma ahlakı, bir anlamda kolektif planın işleme için “ahlaki buyruk” veriyor, bunu idrak eden “bilinçli emekçi” ise bu isteği hem kendi gelişimi/kazanımı olarak algılıyor hem de toplumsal bütünleşmeyi sağlıyordu (Gorz, 2007: 59).

Sosyalizmin vuku bulduğu yerlerde ise, çalışma azminde artış gözlenen ve olağan karşılanan bir durumdur. Zira sistemin iç özellikleri gereği kişi, parti geleneklerine uygun, devletin bekası için çalışmalı ve bu davranışını bir gelenek haline getirmelidir. Kişi ne derece fazla çalışırsa, hem ülkesinin kalkınmasına katkı sağlayacak, hem de bu sayede birlik olma bilincini yeşertecektir. Çalışkan bir birey kılığında girmiş emekçi, aynı zamanda görevinde yükselme umudunu taşıyacaktır. Çalışkan olması, parti geleneklerine uygun hareket etmesiyle açıklanabilir. Parti propagandasının yapıldığı sürelerde ön saflarda yürür. Çalışma dışı zamanını, partinin öngördüğü çerçeveye “uygun” bir şekilde yürütür. Bu davranışları görevinde yükselmesini, aynı zamanda da eskisine göre daha “iyi” bir yaşantısının olmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca bu tip bir çalışma şekli, düzen ve kurallara itaat anlamında en üst geleneğe mensuptur.

1917 Devrimi, dünyada ‘Sosyalist Fikre’ olan inancı arttırmıştı. Tamda bu dönemlerde kapitalist ekonominin öncülerinden Amerika Birleşik Devletleri’nde özellikle de “Büyük Buhan’ın” yaşandığı 1918-1930 yılları arasında birçok grev ve gösteriler gerçekleştirildi (Dikmen, 2015: 132). Bu gösteriler, kapitalizmin çökmekte olduğuna bir işaret olarak sayılıyor ve bu sistemin işleyişine karşı tepkiler üretiyordu.

Fabrikalarda ise yüksek ücretler ya da ücretlerin arttırılması, bu kesimde daha az tepkiler yaratıyordu. Sonuçta herkesin kendi çıkarını düşündüğü ve toplumun çıkarına ilgisiz kaldığı açık olarak gözlenebiliyordu (Gorz, 2007: 162). Bireyler kendi ücretlerinin arttırılmasına karşın, seslerini yükseltmeden makinenin bir parçası gibi çalışmaya (fabrikalarda) devam etmişlerdir. Sosyalist iktisadi akılcılıkta ise, toplumla ilgili hedefler tabii kılınmaktadır. Bir başka deyişle herkesin, ancak başkalarının katılımıyla izleyebileceği ve ortak aidiyetlerini oluşturan hedeflere tabii olması, sosyalist çizgide yapılan tüm faaliyetlerin anahtarıdır. (buna öncelik iktisadi faaliyetler eklenir)

1917 Devrimi'nin öncüsü Lenin,⁵ özellikle kapitalizm ve Taylor arasındaki bağa dikkat çektiği yazılarında, işçi ücretlerinin kısmi artışına karşın, çalışma sürelerinin çok daha fazla arttırıldığını ve bu durumun emekçiyi sömürmekten başka bir işe yaramadığını belirtmekteydi. “İşsizlik” olgusuna da dikkat çeken Lenin, kapitalizmin bir yansıması olan Taylorist kurallara⁶ atıfta bulunarak, artan işsizliğin kapitalizmde çok da sorun olmayacağını, çıkarılan bir işçinin yerine bir başkasının hemen işe alınabileceğini (işsizler ordusunun içinden) ifade etmiştir. Lenin bu durumu açıklarken, Taylor'un kapitalist versiyonda uyguladığı tekniklere eleştirel gözle bakmaktadır. Ancak Lenin, Taylor'un yöntemlerini kapitalist argümanlardan sıyırdığımızda, çok farklı bir boyutta düşünebileceğimizi ve nihayetinde Taylorist fikirlerin sosyalizmde de vuku bulabileceğini belirtmiştir. Örneğin fabrika sahibinden kurtulan ve orayı topluma hibe eden, nihayetinde de işçiler için yönetilen bir iş yerinde, Taylorist faaliyetler pek ala uygulanabilmektedir. Yine Lenin'e göre Taylorist fikirlerden sömürü ve burjuvazi ile örtüşen uygulamaları çıkardığımızda, geriye kalacak çalışkan sosyalist bir emekçi, bilimsel ve teknik uygulamalar ile sosyalizmi komünist evreye taşıyacak temel taşlardan birisi haline gelecektir. Kapitalist argümanları doğru kullanan hedefsel sosyalizm, görevini bu sayede

---

⁵ Vladimir İlyiç Ulyanov, bilinen adıyla Lenin, Rus sosyalist devrimci ve politikacısı. Marksist-Leninist ideolojinin fikrîsel önderi, Ekim Devriminin lideri ve Sovyetler Birliğinin kurucusu ve ilk lideridir.

⁶ Frederick Winslow Taylor, üretim alanında geliştirdiği yöntemlerle, çalışma hayatına çığır açıcı değişimler getirmiştir. “Bilimsel yönetim ilkeleri” adı altında ve özellikle deneylerle, üretim ve çalışan verimliliğini maksimum düzeye çıkarmaya çalışmıştır. Her işçinin en üst düzeyde ve kişiye uygun bir işe verilmesi, yapılan işin en basit düzeye indirgenmesi, uyumluğun arttırılması, her üründen maksimum düzeyde çıktı alınması, bilimin ve deneyin en önemli kalem haline getirilmesi ve bireyciliğin değil de işbirliğinin öneminin maksimize edilmesi gibi yöntemlerle çalışma hayatında çığır açarak “Taylorizm” felsefesini kabul ettirmiştir. Günümüzde de ismi hala anılmaktadır (Zencirkıran, 2012: 14-16).

tamamlayacaktır (Şener, 2013: 99-100). Sosyalizmin geleceği adına “disipline edilmiş işçi” çok çalışarak devletine karşı öncelikli vazifesini yerine getirecektir.

Nitekim, sermayeyi disipline ettiklerini ve sonraki sırada örgütlenme yöntemleri olduğunu söyleyen Lenin (Şener, 2013: 101), zorunlu çalışma zamanını asgariye indirecek şekilde örgütlemeyi düşünmektedir (Gorz, 2007: 206). Sosyalist çalışma şekillerinin, kapitalist sisteme göre en belirgin farklarından birisi de, çalışma sürelerinin asgari düzeye indirilmesi kuralıdır. Çalışma süreleri kısalırken üretici emekçinin de adeta bir yarış atı gibi rekabet ettirilmesi önlenmeye çalışılır. Bu üretim sürecinin “daha etkin şekilde örgütlenmesiyle” gerçekleştirilir. Boş zamanı arttırmak, çalışan açısından parasal getirinin dışında, ayrı bir “teşvik” aracı niteliğindedir (Işıkara, 2018: 7). Ancak, boş zamanın arttırıldığı bir sistemde, normal çalışma sürelerinde fazlasıyla disipline edilmiş bir çalışma temposu hakimdir. Taylor’dan ilham alınarak disipline edilmiş sıkı çalışma temposu, çalışma sürelerinin düşürülmesiyle birleştirilmiştir. Yani, boş zaman alanı genişlemiş, sıkı çalışma içgüdüsel olarak aşılmıştır. Devlet, boş zaman alanının genişlemesine, zorunluluğun daralmasına bizzat izin vermiştir. Genişleyen boş zaman alanında da kişiler çalışmalarını azaltıp, kendi iç alanlarında kişisel faaliyetlerini istedikleri gibi kullanma noktasında özenle hizalanmışlardır. Oysa kapitalizmde fazlasıyla zorunluluk hali, yani çok çalışma ve kalan boş zamanın yine ekseriyetle biriktirilmesi/yatırım yapılması, süreci vardır. Kişi ne kadar çok kazanırsa, o ölçüde yatırım yapma/birikim yöntemine girer ve çalışmaya olan bağlılığı artar. Bu noktada gösterişçi bir çalışma alışkanlığının olmayışı, bu sistemin (sosyalizm) ilkelliğine yönelik bir eleştiriyi de beraberinde getirebilir. Örneğin; devletin bizzat uygulamakla yükümlü olduğu ve belli süreler ile duyurduğu “kalkınma planlamaları” hızla değişen piyasa koşulları ve beklentilerine “ayak uyduramayacağı” gerekçesiyle eleştirilir. Bu eleştiri piyasa denilen düzenin planlamalar ile yavaşlayacağı ve verimsizleştireceği yönündedir. Ancak sosyalist bir ekonomide, sistemin hızlanmasını ve rekabeti arttırıcı bir faaliyetin olmasına gerek yoktur. Sistem, bizatihi rekabeti kabul etmemekte, herhangi bir üretim planlamasında da çıkar çatışması yaşanmamaktadır (Işıkara, 2018: 10). Bir başka deyişle kapitalizmdeki ekonomik anlamda piyasa mekanizması, sosyalizmde istenmeyen bir olgudur. Ancak sosyalizm, kendi amaçları doğrultusunda kapitalizmin araçlarından birisi olan piyasayı da kullanmıştır. Bunu yaparken de sosyalizmin daha önce belirtilmeye çalışılan ilk evresine atıfta bulunarak hedefteki sosyalizme, yani

ulaşılmak istenen komünist hizaya gelmek adına, kapitalist unsurları devreye sokmuştur. Piyasa mekanizmasını da “piyasa sosyalizmi” adı altında meşrulaştırılmışlardır. Ancak kapitalizmdeki gibi piyasa “başiboş” bırakılmayacak, devlet kontrolünde işleyecektir. Sosyalist sistemde, üretim sonucunda elde edilen çıktı ise, “fiyat mekanizması” ile değil, merkezi plan dahilinde ilerleyen sistem ile belirlenecektir (Şener, 2013: 94). Bir çeşit geçiş dönemi de diyebileceğimiz bu dönemde, kapitalist argümanlar, sosyalizmin hizasına uygun şekilde birer araç olarak kullanılacaklardır. Kişiler arası rekabetin dışlandığı sistemde, kar güdüsü ile yapılan çalışma şekilleri, yine meşru kabul edilmektedir. Ancak sosyalizmde, piyasa vb. argümanlar, kesinlikle başiboş bırakılamazlar ve devlet kontrolünün dışına çıkamazlar (Şener, 2013: 95). Çıkar çatışması ya da kar elde etme güdüsü, kapitalizme göre farklı amaçlara yönelir. Nihayetinde, gelir bölüşümü ve çalışma işleyişi anlamında sosyalizm, kapitalist sistemden ayrılma gayreti taşır.

Sosyalizm ve beraberinde getirdiği çalışma faaliyetleri, seküler bir inanışla yürütülmüştür. Bunun en belirgin nedenlerinden birisi, dini ritüellerin zayıflığı ile de ilişkilendirilebilir. Marx ve felsefesi, sosyalizm adı altında yaşam alanı bulduğunda onun dini kontrolleri zayıflatan yönleriyle ele alan bir ideolojiye dönüştüreceğini anlamak zor olmayan bir görüştü. Ancak, çalışma etiğinin işlediği sosyalist bir toplumda da sadece Marx özelinden dini ritüellerin zayıfladığını düşünmek bir hata olacaktır. Zira, Weber merkezinden hareket edildiğinde kapitalizm, “Protestanlık” ışığı altında düşünülen ve seküler meselelerle ilgilenen bir sistemdir. Çalışma etiği denilen olgunun hayata geçmesi, dünyevileşme denilen, yoğun çalışmayı kutsayan yeni bir öngörüyle harmanlanmıştı. Aynı öngörünün içinde dinin etkisinin zayıflaması, sekülerleşme ve dini bir vecibe olarak “yoğun çalışma” ile ifade edilmişti. Tıpkı kapitalizmdeki gibi sosyalist bir çizgide de dini ritüellerin zayıflaması, Marx kadar Weber ile de gerçekleşmiştir. Weber’in seküler inanışa ve çalışmaya dair inancı, sosyalist çizgide de etkili olmuş, dünyevi meseleler ile ilgilenilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Sonuç itibariyle dini öngörüler, dışlanmış veya yıpranmıştı. Sosyalist sistemde çalışma, dini bir vecibe olarak değil de, devlete karşı bir “görev” olarak kabul edilmiştir. Bu görevin yerine getirilmesi ile de devletin vereceği ödül, “en kabul gören olgu” olarak düşünülmüştür.

Bir başka önemli bir unsur da püriten çalışma etiği olgusunun, sosyalizmde kendi öz saf haliyle yaşamına devam etmesidir. Çileci çalışma/sıkı çalışma olarak

düşündüğümüz bu olgunun, sosyalist versiyonda baştan sona kolektif bir birliktelik adı altında devam etmesidir. Aksine kapitalizmin ileriki aşamalarında çalışma etiğinin püriten yapısı yerini, hedonist/hazcı çalışma ahlakına bırakmıştı. Kapitalizm adı altında yaşayan kitleler yine “kitle kültürünün” getirmiş olduğu yeni tip alışkanlıklarla “tüketim toplumu” adını verdikleri bir toplum yarattılar. Hedonist bireyler, tüketim alışkanlıklarının gelişmesiyle “kazan-harc-boş zaman yarat” mantığını geliştirmişlerdir.

Sosyalist sistem içinde çalışma döngüsü, örneğin fabrikalardaki çalışma ve sonucunda kar paylaşımlarının nasıl olacağı ya da ortaya çıkacak metanın nasıl bölüştürüleceği, sosyalizmi kapitalist versiyondan ayıracak şekilde sunulmalıdır. Eğer sunulamaz ise, bu sistemin kapitalizmden herhangi bir farkı kalmamış olacaktır. Daha önce de değinilen sosyalizmin hedefe ulaşma arzusu adına, başka bir deyişle üçüncü ve son evresine ulaşması adına, kapitalizmin argümanlarını kullanma gayreti ve bunun sonucu olarak piyasayı şekil değiştirerek “piyasa sosyalizmine” dönüştürmesi, sömürünün olmayacağı bir sistemin içine nasıl “kar” güdüsü ile çalışma faaliyetinin ekleneceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Belki de çalışma faaliyetlerinin bölüştürülmesi anlamında sosyalizmi kapitalizmden ayıran temel hadise, bu noktadır. Piyasayı oluşturan sosyalist idare, normal piyasanın gücünü emekçilere verir. Akabinde piyasanın oluşturacağı fiyat mekanizmasını ise, bizzat planlama sistemleri belirler. Önce bir fabrikanın kar ve getirilerinin nasıl dağıtılacağı belirlenir. İşletme topluma ait olacaktır ve üretim tesisini yöneten parti üyelerince belirlenmiş kişilerdir. (Merkezden planlama ile belirlenirler.) En sonunda, işletmenin karından ne emekçiler ne de idarenin öngördüğü atanmışlar, yararlanmadan (doğrudan gelir elde etmeden) üretim ve kar sağlanmış olacak, bireysel çıkar ve kar güdüsü bu şekilde dizginlenmiş olacaktır (Şener, 2013: 96-97).

Sosyalist çizginin kendi adına hatası, çalışma hayatı ya da özel hayat içinde ki hedeflenen sosyalizmi, gerçekte olan (reel) sosyalizme bir türlü benzetememesidir. Hedefteki sosyalizmin ulaşmak istediği nokta ile, sosyalizmin ilerleyen dönemlerindeki geldiği nokta arasında çok büyük ve kabul edilemez sorunları meydana getirmesi, vatandaşları açısından da sorgulayıcı düşünceler oluşturmuştur. Özellikle bu topluluğun halkları, sistemin işleyişi hakkında düşüncelerini genellikle açıklamama gayretinde olmuşlardır. Zira “Komünist partiler önce Rusya’da, sonra da Doğu Avrupa ve başka yerlerde iktidara geldiklerinde “bilimsel sosyalizmin”

özgürlüğün yeni boyutlar kazanmasına önyak olacağını, sömürüyü ortadan kaldıracığını, politik gücü kitlelere aktaracağını, yaşam standartlarını o güne dek görülmedik ölçüde yükselteceğini, bütün bu gelişmeler sürerken de devletin eriyeceğini öne sürmüşlerdir” (Kuran, 2013: 155). Partinin önderliğinde, fikir beyan edilerek çelişkilerin ortadan kaldırılacağı iddia edilmiştir. Buradaki ‘partinin önderliği’ tabiriyle, toplumun sorunlarını, tüm toplumun ortak sorunu olduğunu ve farklı eleştirilere ‘ön yargıyla’ cevap verileceğini ima etmektedirler. Zira ‘sorun’ toplumun sorunudur ve çözümü herkesi olumlu etkilemelidir:

Bununla birlikte, sosyalist toplumda, çelişkiler, çatışmalar halinde, uzlaşmaz karşıtlıklar halinde evrim göstermezler, çünkü, bu toplumun üyelerinin, çıkarları, dayanışma halindedir ve çünkü bu toplum, Marksist bilimle, çelişkiler bilimiyle silahlanmış, bir parti tarafından yönetilmektedir: böylece çelişkilerin çözülmesi bunalımsız gerçekleştirilir. Ama bu çelişkiler, daha az verimli değildir, çünkü topluma ilerleme olanağı sağlarlar. ...insanın yaşamında eleştiri ve özeleştirisinin genel pratiği, çelişkilerin uzlaşmaz karşıtlık olmadan gelişmesinin en arı örneklerinden birini oluşturur (Politzer, 2012: 102).

Komünizmin bu tutumları, ilerleyen dönemlerde vatandaşlarına karşı büyük bir baskı unsuru oluşturmuştu. Muhafif kanadın ortaya çıkartabileceği bir başarısızlık, sistemin işleyişine karşı bir ‘ihtilal’ oluşturabileceğinden kesinlikle karşı çıkıldı. Bu yönde görüş bildirenler ise ağır cezalara çarptırıldı ya da hapisanelerde gizlice yok edildi. Bu açıdan, “Komünist yönetim altındaki kitlelerin büyük bir bölümü, uysal ve statüko yanlısı bir görünüş sergileyerek yıllar boyunca diktatörlüğe ve beceriksizliğe, kayda değer bir hoşgörülle katlandı” (Kuran, 2013: 155). Bu katlanış, çalışma yaşamı içinde geçerliydi. Zira devletin öncülüğünde ve bitirdikleri okullara göre bir işe yerleştirilen emekçiler, devletin vermiş olduğu işi, sevmeseler bile sebat etmek zorundaydılar. Aksi bir tutum, sistemin işleyişine karşı bir itirazdı ve asla affedilemezdi. Bu durum, Sosyalist bir sistemin oluşturulmak istenen sosyalizmle, ulaşılan sosyalizm arasında ne denli bir uçurumun olduğunu göstermektedir.

Sosyalist bir sistemde devlet, bizzat kendi vatandaşına karşı bir iş vaadi altında bir mesleğe yönlendirip ve sonucunda bir işe yerleştirdiğinde, seçim hakkını da kişinin kendisinden almış olmaktadır. Kişi bu noktada kendisini, devletin öngördüğü çalışma şekilleriyle biçimlendirilmiş bir işte bulmaktadır. Sistemin ağır iç eleştirileri gereği itiraz etmeden verilen görevi Parti geleneklerine uygun bir vatandaşlık bilinci ile yapmak zorundadır. İşinden memnun kalmadığında ise ayrılma ihtimali çok

zordur. Bir takım bürokratik aksaklıklar ve yavaşlıklar, vatandaşlarına karşı zorluklar çıkarmaktadır.

“Sovyetika” isimli çalışmada ise (2009); Sosyalist sistemin işleyen yanlarına değinilmektedir. Suç oranlarının (başta hırsızlık gibi) neredeyse olmadığı, sosyal denetimin yoğun şekilde olduğu, “işsizlik” olgusunun yaşanmadığı, sosyal etkinliklerin çok ucuz olduğu, bir hanenin ücretsiz barınma hakkı, tatil yapma hakkının tanındığı, okul çağındaki çocuklara ücretsiz ders kitapları, kıyafet yardımları vb.. olanakların sunulduğu bir çok imkanın Sosyalist dönemde yaşanıldığı anlatılmaktadır (Malenko’dan akt. Sol Gazetesi; 2015). Kısacası, Sosyalist sistem, bazı açılardan olumlu bir izlenim sunmaktaydı. Vatandaşlarının beklentilerini karşılamakta ve bir süre de olsa (doğru yönetildiğinde) “mutluluk” unsuru yaratmaktaydı.

Nihayetinde, çalışma etiğinin yıllar içindeki evriminden evvel, biriktirim ve yatırım süreci içindeki bireyler, bu etiğın yıllar içindeki değışimleriyle yeni bir ‘tüketim’ toplumuna doğru yol aldılar. Sosyalist sistem içinde yaşayanlar, kapitalist sisteme karşı merak içindeydiler. Bir süre sonra ise, karşı tarafın tüketim ve özgürlüklere karşı konulamaz derecede ‘hoşgörü’ içinde olmasına hayranlık beslemeye başladılar. Serbestlik, ileri derecelere ulaşmıştı ve bu öyle bir serbestlikti ki, Komünist ülke vatandaşları, bir takım Kapitalist ülke ürünlerini korsan yollarla ithal etmekten geri kalmıyorlardı. Bu durum zamanla, Komünist ülke vatandaşlarının, karşı tarafa karşı gizliden gizliye hayranlık beslemelerine neden olmuştur. Ancak bu hayranlık, yıllarca bireylerin kendi içinde saklı kalmaya devam etmiştir. Komünist ülke vatandaşları, ‘susarak’ sistemin işleyişine karşı kayıtsız kalıyor ve bu durumun karşı konulamaz derecedeki sevimsizliğine anlam veremiyorlardı.

“Elveda Lenin” filminde de görülen iki Almanya’nın birleştiğı dönemi anlatan gelişmeler, o dönemi anlamamız konusunda bizlere güzel ipuçları vermektedir. Filmde, Doğu Almanya’daki tek düze hayatın, her şeyin devlet kontrolünde ve sıradan bir biçimde devam ettiğini söylemektedir. Doğu Almanya’da hemen her şey, Batı’ya göre geri kalmış vaziyettedir. Buna rağmen, devletin resmi basın yayın kurumları, ülkelerinin dünyanın liderliğini üstlendiğini ve süper güç durumunda olmalarını anlatmaktan geri kalmamışlardır. Batı’dan gelen ihtiyaçlara cevap vermek adına ve “Batı’ya yardım ediyoruz” tarzında yalan haberlerle yurttaşlarını kandırmışlardır (Good Bye Lenin, 2003: Becker).

Sosyalizmin ileri dönemlerinde geldiği nokta, hedefteki sosyalizmden çok uzaklaştığını gösterir. Bu uzaklaşma, kapitalizmdeki oluşan “totaliter” yapılanmanın, sosyalizmde de ortaya çıktığını, hatta kapitalist sistemden daha da katı bir yapılanma ile devletin vatandaşları üzerinde baskı kurduğu gerçeğini bize sunar. Devlet, sosyalist versiyonda öyle bir yere gelmiştir ki, totaliter yapılanmanın etkisiyle, doğadan korkan ve ona karşı ruhsuz bir yapılanma ile içine kapanık bir toplum yaratmıştır (Fırıncıoğulları, 2018: 58-59). Bu totaliter yapılanma ile gerçekleşmiş olan totaliterizmin özellikleri, kapitalizme eleştirel gözle yaklaşan Frankfurt Okulu için, Sosyalizm de büyük örnek teşkil etmektedir. Zira totaliterist yapı, Sosyalizmde de kuvvetli bir şekilde görülmektedir. Totaliter yapılanma, Sosyalist ülkelerin neredeyse tamamında etkili olmuş ve devlet, vatandaşları üzerinde baskıcı politikalar uygulamıştır. Bu baskıcı uygulamalar, sosyalist devlet yapılanması ve halk kanadında, daha önce kitle kültürünün göstermiş olduğu davranışlar kalıplarını ve bu davranış kalıplarının getirdiği duyarsız kalabalıkları yaratmıştır. Sosyalist halk kitleleri, devletin uyguladığı baskıcı politikaları, karşı konulamaz yalanları, sessiz kalarak görmemezlikten gelmişlerdir.

Nihayetinde, sosyalist sistemin içinde veya kapitalizmde vuku bulan çalışma döngüsü, ifade etmeye çalıştığımız ve bu tezin ilerlediği çalışma şekillerini kastediyor. Başka bir deyişle çalışma, tartışma alanı bulduğu çalışma şeklini, karşılığı parasal bir getiri ve bu getirinin yarattığı çıkar ilişkileri ile örülü bir varoluş felsefesiyle çiziyor. Ancak çalışmanın bizzat kendisi, varoluşsal anlamda yalnızca parasal getiri unsuru sayılmamalıdır. Çalışma sözcüğü, sadece karşılığında para kazanarak hayatını idame ettirme seçeneği ile sınırlandırılmamalı, çalışmanın farklı boyutta düşünülmesi ve bu düşünüm sonucunda yine çalışmayı, hem kapitalist hem de sosyalist bir sistem özelinde düşünerek de ayrı bir tartışma konusuna doğru yol almamızı sağlayacaktır.

4. ÇALIŞMA DÜŞÜNCEİ İÇİNDE ANLAM ARAYIŞLARI

4.1. Çalışma Faaliyeti Düşünceleri

Çalışma olgusu, geçmişten günümüze kadar geçen süreçte kendi içinde sürekli değişimler yaşamıştır. İlk olarak çalışma dendiğinde, parasal bir getiri karşılığında kazanç sağlama girişimi algılanmaktadır. Ancak çalışmanın bizzat kendisi, bir miktar kişisel, bir miktar da toplumsal anlamda farklı duygular yaratmaktadır. O halde çalışma kavramı ile sadece, “karşılığında bir gelir elde etmek için emek harcamaktan” söz edilmemekte, herhangi bir gelir elde edilmeden de yapılan işlerin çalışma olarak ifade edildiği ortaya çıkmaktadır (Keser, 2011: 4).

Çalışmanın kişisel anlamda farklı duygular yaratmasını çalışma olgusuna, iktisadi anlamda bir “getiri” ve bu getirinin kişisel bir beklenti anlamında ne tür sonuçlar doğuracağıyla ilgilenilmediğinde ulaşılabiliyor. Ya da çalışmanın iktisadi anlamda yeni kurallar üreterek bir ethos yaratma düşüncesinin dışına çıkıldığında, çalışmaya dair farklı anlamlar üretmeye başlanılabiliyor. Bu düşünceyle çalışma, kişisel bir kategoriye indirgeniyor.

Günümüz toplumlarının ana görünümünde ise çalışma, merkezi bir konumdadır. Bu merkezi konum içinde zorunlulukla yaptırılan ve bir bağımsızlık durumu yaratan çalışma (Keser, 2011: 6), toplumla birlikte sürdürülmesi gereken bir faaliyettir. Bu duruma binaen, kendimizi yaşadığımız toplumun dışına çıkararak farklı bir dünyaya geçiş yapmak mümkün değildir. Topyekun olarak sistemin dışına çıkmaya karar verilse bile bu durumun gerçeğe dönüşmesi olanaksızdır. Zira şehirleri dolduran kalabalıkların, üretimi durdurarak sistemin dışına çıkışı, imkansız görünmektedir. Üretim durdurulduğunda, tüketimde duracak ve şehirlere yığınlar halinde yerleşmiş olan insanlığın, biyolojik olarak yaşaması mümkün olmayacaktır. O halde, sistemin dışına çıkamadan, başkalarının yaşantılarını “görmezden” gelmek de mümkün görünmemektedir. Birbirlerinden etkilenerek bu bana “yeterli” düşüncesini yok eden insanlık, çalışmanın sağladığı iktisadi hazdan da kendisine farklı anlamlar çıkarabilmektedir.

Çalışma olgusu, iktisadi faaliyetin bir ürünü olmadan ve karşılığında da maddi bir getiri sağlamadan, düşünme haznesi içine konması gereken bir etkileşim aracı gibi düşünülmesi gerekiyor. Zira bu sayede çalışmanın ütöpik kanadına doğru bir hamle

yapılabilir. Elbette çalışmanın kişiler üzerinde nasıl bir etki yaratma gayretinde olduğu konusunda farklı kuşklar bulunmaktadır. Bunlardan en belirginini, çalışmanın çalışan kişide farklı ilgiler yaratmaya başlamasıdır. Bu ilginin devamında, işgücü sisteminin yapısal değişimlere uğraması, çalışma içindeki anlamsal değişimler, işin yapıldığı yerin yapısındaki keskin değişimler (Keser, 2011: 132), çalışmaya karşı anlam üretilmesine yardımcı olmaktadır. Bu ve benzeri düşünceler, çalışan üzerinde bir iş tatmini oluşturabilmektedir. Zira, çalışan kişilerin yaptığı işlerden olumlu ya da olumsuz anlamda etkilenme düzeyleri veya nedenleri bir takım farklılıklar gösterdiği gibi (Bayır, 1998: 36), çalışma anlamındaki tatminleri de farklılıklar gösterebilmektedir. Çalışma faaliyetine duyulan tatminin yanında, yapılan çalışma şeklinde bir motivasyon kaynağı da aranabilir. Dolayısıyla çalışan motivasyonu, ihtiyaçları karşılama yetkinliği üzerinde kendisine bir hareket alanı bularak, kişisel anlamda bir mutluluk kaynağı oluşturur ve bu sayede amacına ulaşır (Keser, 2011: 90).

Çalışmanın tatmini, motivasyonu iç içe geçen ve çalışma sonucunda çalışanın yaşadığı durumlardır. Yine kişiden kişiye değişen bu değerler, çalışanın yaşadığı ortama göre de değişiklikler arz etmektedir. Toplumsal anlamdaki normlar, bizlere bu durumu daha net açıklamaktadır.

Sosyalist bir sistemde yaşamış bir birey, çalışma anlamındaki motive kaynağını parti önderliğinde kolektif bir bilinçle hareket ederek, ülkesinin menfaatleri doğrultusunda toplulukçu bir anlayışla ve işine sıkı sıkıya sarılarak gerçekleştirir. Motive kaynağı devletin ona verdiği görevi (bu görevin ne olduğu çok önemli değildir) kusursuz şekilde yerine getirmektir. Sıkı çalışarak ve parti propagandasını yaparak kendi motive kaynağını bulur ve bu sıkı çalışma kaynağı kişinin görevinde yükselmesiyle taçlanır.

Kapitalist bir sistem içinde ise, bireysel çıkarların önde olduğu ve çalışmanın sadece kişisel çıkarlara daha fazla katkı sağlayacağı anlayışının benimsendiği düşüncesiyle motive kaynağı oluşturulur. Bu motive kaynağının özünde çıkar ilişkileri ve farklı ücret politikalarıyla seçim alanının arttırıldığı bir iş ve işçilik psikolojisi yer almaktadır. Çalışan motivasyonu, yapılan iş anlamında daha da çeşitlenir ve kişisel bir beklenti oluşturur. Bu beklentinin özünde kişisel kazanımı arttırarak daha üst refah düzeyine ulaşma ve yeni tüketim toplumunun en etkili oyuncularında birisi haline gelme amaçlanır. Kişisel motive kaynağını, tüketim

toplumunun en çok “alışveriş” yapabileni olma hedefi belirler. Bu noktada yapılan işin, seçicilik anlamında kapitalizmde etkili olduğu gözlenir.

Çalışma faaliyeti içinde vuku bulan bir diğer faktör ise, kişinin yaptığı işe yabancılaşmasıdır. Yabancılaşmayı genel bir ifadeyle; bir şeyi ya da kimseyi başka bir şeyden ya da kimseden uzaklaştıran, yabancı hale getiren eylem ya da gelişme olarak tanımlayabiliriz (Yücel, 2014: 1).

Hegel, Diyalektik Süreç ile ilgili öngörüsünde “dünyada her şey kendi zıddını taşır, dolayısıyla kendi kendine çatışma halindedir. Bu sürekli çatışma dünyadaki iç dinamizmin kaynağıdır” (Eroğul, 1966: 286) diye söylemiştir. Hegel, her şeyin bir tezi, karşısında anti-tezi (bir katmanlaşma meydana getiren olgu) (Ergil, 1978: 94) ve bu iki değerın çarpışması sonucu “orta yola” yani, “sentez”e doğru yolculuğu olduğunu söyler. Bu yolculuk esnasında Mutlak Ruh dediğimiz şeyin hareketi, bir yabancılaşma ve yabancılaşma durumundan kurtulma hareketidir (Tolan, 1996: 284).

Bu hareket sürecinde, “gerektiği” faaliyetleri yapamayan insan, kendine yabancılaşmış bir insan haline gelir. Bu yabancılaşma, dış etmenler ile kişiye hayatta yüklenen roller ve bu rollerin gerçekleşip gerçekleşmemesi ile ilgili olabilir. Bu açıdan Hegel, yabancılaşma süreci içindeki en önemli şeylerden birini “ide” olarak tespit eder ve bunu kendi özgürlüğüne ulaşması için hareket ettirmesi gerektiğini söyler (Doğan, 1995: 235). Kendi kendine olma ve kendini doğada gerçekleştirdikten sonra, Hegel’deki bu üç aşamanın sonuncusu, “özgürlük” alanıdır. Hegel özgürlük alanının en son geldiği yere “rasyonel” der, “çünkü artık kişi, ortak amaçlara bağlı olarak diğer insanlarla birlikte algılayabilir ve hareket edebilir” hale gelmiştir (Sennett, 2014: 147). Ya da kişi, akılcılaşmış bir yerde kendine yer edinmiş ve sistemin doğal oyuncusu haline gelmiştir.

Marx ise, tarihte ilk kez vuku bulan işçi hareketlerinin başladığı dönemin içinde yaşamış bir düşünürdü (Eroğul, 1966: 287). İşçi/proleteriyayı, içinde bulunduğu ekonomik ve sınıfsal sistem gereğince çalışmak zorunda kalan kalabalıklar olarak nitelendirmişti. Bu çalışmada o kadar yoğun bir tempo hakimdir ki, birey bir günde yalnızca kendi öğününü kazanabilecek meblağı elde edebilmekteydi. Emeğın bir tam gün boyunca ürettiği meta/nesne, üretimi yapan emekçi için anlamsız, üretimin yapıldığı yer ise yabancı birer argüman olarak (Doğan, 1995: 236) çıkmaktaydı. Yaptığı işin basitliği ve kolaylığı altında ezilen bir işçi, yaptığı işin doğası gereği en

küçük gelire sahip olmasına binaen, hiçbir zaman “daha iyi bir hayata” sahip olamayacağı düşüncesi içinde, bulunduğu karamsar duruma yabancılaşmış durumdaydı.

Çalışma etiğinin işlediği hem kapitalist hem de sosyalist bir sistem içinde vuku bulan çalışan motivasyonu ya da yabancılaşması, bu iki farklı sistem içinde beklenebilen bir bulgudur. Örneğin kapitalizmin şiddetlendiği ilk dönemlerdeki çalışan profilleri ve yapılan işteki ileri derecede basitleştirme, özellikle çalışan emekçiler içinde, yaptıkları işe karşı bir “yabancılaşma”yı doğurdu. Bu durum daha sonraları ise, Sanayi Devrimi’nin kendi “iç kurallarından ötürü” daha da karamsar bir duruma doğru sürüklenecekti (Freyer, 2014: 59). Komünizmin etkin yıllarında ise, yeni sisteme girişte bir çok vatandaş, toplumun refahına, devletin vatandaşlarını işsiz bırakmadan iş vermesine, “temel insani ihtiyaçları” ücretsiz sağlamasına duyguyla bakmış, bu durumun yarattığı heyecanla yine devletin verdiği işi severek ve motive olarak dört elle sarılmalarına vesile olmuştur. Zira çalışma, sosyalizm ve onun en önde gelen liderlerinden birisi olan Stalin için, “onur” meselesi olarak görülmüş ve bir motive kaynağı olarak tüm toplumca benimsenmiştir (Okçuoğlu, 2012: 1).

4.2. Çalışmaya Atfedilen Farklı Anlamlar ve Sistemler Üzerinde Etkileri

Geleneksel toplum düzeni içinde çalışma anlayışına yönelik düşüncelerin köktenci bir şekilde değişime uğramasıyla, çalışmanın kendisinde de farklı anlamlar ve değerlerin oluştuğu, kabul gören bir düşünce olmalıydı. Ancak bazı faaliyetler hem geleneksel hem de modern toplumlar özelinde de devam etmektedir. Bu durum, odak nokta yani çalışmaya, içsel düşünce yapısıyla yaklaşıldığında ve çalışma, farklı düşünce haznesi içine konulduğunda anlaşılabilir. Bunu yaparken, çalışmanın kendisine “hangi gözle bakıldığı” dikkat çekici hale gelmektedir.

Örneğin kadınların “ücretsiz” olarak yaptıkları ev hizmetleri, hem geleneksel hem de modern toplumlar içinde olan bir çalışma şeklidir. Bu çalışma şekli, aile olmanın bilinciyle sorumluluk alma ya da görev üstlenme anlamına gelen bir çalışma faaliyetidir. Ev işlerine yönelik faaliyetleri ise üstlenen taraf genel itibarıyla kadınlardır. Kadının yaptığı tüm “ev çalışması faaliyeti”, örneğin; çamaşır yıkamak,

yemek hazırlamak, çocuğa bakmak vs. gibi bu tip faaliyetleri tamamıyla kadının “biyolojik doğası” olarak ele almak, yine bu yapılan faaliyetlerin tamamını “gerçek çalışmadan” farklı olarak düşünmek, bu olguyu kadının “doğası gereği yapması zorunlu” bir faaliyet olarak görülmesine neden olur (Budd, 2016: 256). Bu olgunun nedenini, ataerkil düzenin işlemiş olduğu sistemlerin içinden geçerek gelmesiyle açıklayabiliriz. Doğa dediğimiz olgunun, insan üzerinde yaşamsal bir alan bulması ve ataerkil yapılanmayı doğurmasının özünde doğaya karşı mücadele ruhu yatar. Bunun nedeni, doğadaki matematikselleşmiş yapılanma, belirsizlik ve doğa içindeki doğal belirsizliklerin vuku bulmasıyla açıklanabilir. Bu, bir “zorunluluk” durumu yaratmış ve ataerkilliğin temellerini atmıştır (Gorz, 2016: 40-41). Ancak toplumların kendi içinde, ev hizmetlerinin üstlenilmesi anlamında erkeklerin bu çalışma faaliyetine katılımı toplumdaki farklılıklar göstermektedir.

Erkek egemenliği üzerine kurulu ataerkil yapılar üzerinde erkeğin çalışma anlamında “eve ekmek götürme” görevi, erkek egemen toplum düzeninin işlemesine ve kadınlar üzerinde hakimiyet kurma durumuna neden olmuştur. Bu durum, bazı feminen çevrelerce, erkek egemen toplumun inşasına, içinde kapitalizm örgüsüyle motiflenmiş ve temellenmiş bir sistemin var olduğu şeklinde savunuluyor (Budd, 2016: 70). Ancak, 1960’lı yılların sonlarına doğru Kuzey Avrupa ülkelerinde, kadın örgütlerinin kurulmasıyla kitlesel ve popüler eylemler meydana gelmiş, ilk kez bu görüşlerden vazgeçilerek, kadın hakları kuvvetli bir şekilde savunulmuştur (Andersen, 2010: 51). Duygusal unsurlar, aile olma bilinciyle birleştiğinde eşitlikçi yapı kadının inisiyatifine göre şekillenmektedir (Özgün, 2015: 391). Sosyalizmin vuku bulduğu ülkelerde de kadınlara yönelik eşitlikçi politikalar, uygulama alanı bulmuştur. Hatta Çarlık Rusya döneminde hiçbir vasıf verilmeyen kadınlara, Sovyetler döneminde birçok hak tanınmış, okuma yazma başta olmak üzere her yoldaşın hakları kadın erkek gözetmeksizin eşitlenmeye çalışılmıştır. Hatta kadınlara yönetimde de söz hakkı tanınmıştır (Tok, 2017: 1).

Nihayetinde kimi zaman, kişisel tatmin noktası olan çalışma, kimi zaman ise, “basit bir iktisadi değişim aracı” olmakta ve “güven” üzerine temellenmiş “sosyal bir mübadele” aracı olmaktadır (Budd, 2016: 45). Çalışmamanın bir aylıklık, çalışmanın ise, toplumca saygı duyulan bir iş olduğu görüşü değişen dünya düzeninin “geçerli” inancıdır. Eğer toplumda bir yer edinmek istiyorsak, çalışma faaliyeti içinde bulunulması gerekmektedir. Bu aynı zamanda toplumca saygı görmeyen ve toplumda

yer edinmenin bir formülü sayılır (Budd, 2016: 219-220). Aslında çalışma kişileri, “toplumların güç yapıları içine konumlandırılan” toplumsal bir yaratım olarak görmektedir (Watson’dan akt. Budd, 2016: 220). Toplumca saygıya değer bir iş tanımı olan kişiler, düzenin işleyişi içinde bir takım kolaylıklara sahip olacaklardır. Toplumun saygınlığı, yapılan işin değerine ve saygınlığına bağlı olarak artacak veya azalacaktır. Bir bakıma “kimlik” arayışı içinde kişinin yaptığı iş, kendi sosyal sınıfını ve toplumca ulaştığı saygınlığı belirleyecektir. Özellikle Batı toplumlarında, bireycilik ve getirdikleri, şimdiki cazibesine ulaşmadan evvel, “Ben kimim?” sorusu, kişi adına başkaları tarafından cevaplandırılıyordu (Budd, 2016: 291). Yine Batı düşüncesi içinde anlam kazanan “Ben kimim?” sorusu, kişinin kimliği ile yaptığı iş arasında bir takım problemler yaratıyordu. Bireyin, kendi öz kimliği ile yaptığı işin üzerine uymaması sonucunda birey, çalışma faaliyetinin işlediği sürece (hayatı boyunca) problemler yaşayabiliyordu.

Sosyalist bir sistem özelinde ise, toplulukçu yapı gereği parti kanadına uygun faaliyetlerde bulunmak, bizzat iyi bir işe girişin ilk adımı sayılmaktaydı. Çalışma koşullarını ise daha sonradan (sıkı çalışarak) yerine getirecekti. Öncelikli hedef propaganda ile örtüşen faaliyetlerde bulunarak göze girmekti. Bu sayede üst düzey bir mevki ile çalışan ödüllendirilecekti. Nihayetinde toplumsal saygınlık, kendiliğinden sağlanmış olacaktı. Devlet, emekçisini görevinde yükseltecek veya düşürebilecekti.

İçinde bulunduğumuz sistem, özgür insanın emek gücünü satın alarak, onun elinden özgürlüğünü de almış olur. Bunu yaparken de bir sözleşme akdi belirleyerek “değerler sisteminin merkezine temel değer olarak çalışmayı” koyar (Buğra, 2008: 10). Bu toplum düzenleri için, özgür olmak adına yapılan faaliyet, çalışma olarak benimsetilir. Özgür olmak, çalışarak elde edilen ve karşılığında kişisel tatmin ve hareket alanı sunan bir yola kişiyi götürür. Toplumsal organizasyonlar içinde bu durum, kişisel anlamda bir tatmin noktasına da işaret eder. Çalışarak kazanıldığı düşünülen “özgürlük”, kazanılan parasal getirinin istenildiği gibi kullanılmasına yarayan bir çeşit savunma mekanizması gibi düşünülebilir. Başkası adına yapılan her faaliyet, karşılığında parasal getiri sağlayan her uğraşı, kendisi adına yapılmadığı sürece özgürlük alanını, esaret alanına dönüştüren bir düşünce yapısına doğru gidebilir. Özellikle sosyalist bir sistem içinde de denetim alanlarının yoğunluğu, kişisel tatmin noktasına işaret eden “özgürlük” alanını daraltmaktadır. Bir takım denetim mekanizmalarıyla özgürlük alanı daraltılır. İster sosyalist sistemde isterse de

kapitalist sistemde sermaye denilen gücün, karını maksimize etmek adına denetimi “zorunlu” bir yöntem olarak seçmektedirler (Tartanoğlu, 2012: 213). Sermayenin iki sistem içindeki tek değişeni, kapitalizm için özel müteşebbisler, sosyalizm için ise devlettir. Bu farklı ama aynı amaçta birleşen güçlerin ortak noktaları, tek bir şeye, yani emeğe karşı denetim yolu ile otorite sağlamak ve ona karşı gücü elinde tutmaktır.

Feodal sistemin ötesinde, günümüz toplumları için çalışma bir “özgürlük” alanıdır. Çalışarak birilerinden bağımsız hareket edilebileceğine inanılır. Bu bağımsızlık durumu, bireyi yaşadığı toplum içinde özgürleştirecektir. Bu durumu daha net olarak ileri kapitalist toplumlar sisteminde görebiliriz. Özellikle tüketim alışkanlıklarının ileri düzeylere geldiği bu toplum düzenlerinde, bağımsız olmak, özgür olmaktır ve dilediğince hareket etme olanağına sahip olmakla ilişkilidir. Ancak parasal özgürlüğün getirdiği özgürlük alanı kişiyi, bağlı bulunduğu şirketin kurallarına sadakatle uyan bir birey haline getirir. En önemlisi ise kişiden, kendisine işveren kuruluşa sadakatini, kendi yaşantısından bile ödün vererek geri ödemesi istenebilir. Kişi, kendi kişiliğinden ödün verir hale gelerek bir başka deyişle “para kazanarak” yakaladığı özgürlük alanını, “kendi kişiliğini satarak” geri ödemiş olur (Gorz, 2014: 59). Bu durum kişisel anlamda bir yabancılaşma problemini de beraberinde getirebilir. Sosyalist bir sistemde de özgürleşme alanı sınırlanmaktadır. Tüketim alışkanlıklarının kontrol edilerek kısıtlanması, parti öngörülerinin kapitalist sistem alışkanlıklarına benzemeyeceğine yönelik sert buyruklarla daha da katılaştırılır. Bu da çalışmanın özgürleştirici unsurunu, sosyalist bir ülkede engellemektedir.

Sonuç olarak çalışmanın kendisine farklı anlamlar atfetmek, çalışmaya farklı bir bakış açısıyla bakılmasıyla ilişkilidir. Bu açıdan, maddi getiri ikinci plana itilmiş oluyor ve daha kişisel düşünme çabası ortaya çıkıyor. Çalışma, bir iktisadi getiri karşılığında yarattığı etkilere göre değil de, daha çok kişisel anlamda oluşturduğu etkilere göre inceleniyor. Bu açıdan çalışma, “düşünsel çalışma” olmaktan öteye gidemiyor. Aslında daha önce iddia etmeye çalışılan karşılığında bir iktisadi getiri sağlayan “reel çalışma”, şimdi tartışılan “ütopik çalışma” şekliyle gizlenmeye çalışılıyor. Asıl odak noktası olan gerçek çalışma, içinde yaşanan ve yaşanılacak sistem olan kapitalizmde, farklı bir boyut kazanmış ve halen de bu süreç devam ettirmektedir. Ancak tek odak noktası elbette ki kapitalizm içindeki çalışma döngüsü değildir. Özellikle belirli bir dönem bazı ülkelerde güçlü bir şekilde yer bulan

sosyalizm özelindeki çalışma şeklinin de düşünce haznesi içine konulması gerekiyor. Zira, bir zamanlar sosyalizmin vuku bulduğu Bulgaristan'da yaşamış hatırı sayılır sayıdaki kalabalık, tarihsel süreç içinde oradan, Türkiye'ye göçe zorlanmıştı. Bu durum her iki sistem içindeki çalışma akdinin, çalışanlar üzerindeki yansımalarını tek merkezden, yani Türkiye'den izleme olanağını hatırlatmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MUHACİR İŞÇİLER

1. GÖÇ OLGUSU VE BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER

1.1. Kavramsal Çerçeve

Toplumlar, tarihsel süreç içerisinde belirli dönemlerde boyutu değişmekle birlikte önemli göç hareketleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Göçler gerçekleşme şekline göre zorunluluk içerebilir ya da gönüllü bir şekilde gerçekleşebilir. Göç olgusu ile hem ülke sınırları içinde yer değiştirme, hem de ülke sınırları dışında yer değiştirme söz konusu olmaktadır. Bu sebeple göç, iki grupta yani iç ve dış göç şeklinde yorumlanabilir. Anlaşılacağı üzere iç göç; ülkenin içindeki göç hareketlerini kastetmektedir. Bu açıdan vuku bulan bir nüfus hareketi, köyden kente daha iyi olanaklarda çalışma ve yaşama umudu taşımaktadır. Bunun dışında ülke içinde yine köyden kente göç olgusu meydana gelebilmekte ya da daha az gelişmiş bir kentten daha büyük ve daha gelişmiş, iş olanakları çok daha fazla olan bir kente göç de vuku bulabilmektedir (Gemici, 2016: 239). İç göçün bir diğer örneği ise; özellikle Türkiye'de görülen doğudan batı şehirlerine doğru olan iç göç hareketleridir.

Dış göç de anlaşılacağı üzere; ülke sınırları dışına yapılmış, yani ülkeden ülkeye olan göç hareketlerini ifade etmektedir. Ülkelerin yaşadığı ekonomik bunalımlar, ortaya çıkan savaş ve getirdiği yıkımlar, salgın hastalıkların vuku bulması, dış göçün ortaya çıkışında temel nedenler arasında yer almaktadır (Gemici, 2016: 239).

Göç eden halkların, göç ediş öyküsü, genel anlamda ekonomik nedenlere dayandırılmıştır (Karpat, 2013: 76). Hem iç göçte, hem de dış göçte ekonomik nedenler başı çekmekle beraber, özellikle dış göçte hükümetlerin ekonomik anlamdaki yetersiz politikaları, göçün bir ülkeden diğer ülkeye oluşabileceğinin kanıtıdır. Ya da bir ülkenin geçirdiği yıkıcı bir savaş sonrası oluşan çalışan sayısındaki azalma, ekonomi refah düzeyi yüksek bir ülkeden, işgücü fazlası olan ve işsizliğin yoğun olduğu bir ülkeye işçi talebiyle de olabilir. Bunun en bariz örneği Almanya'ya Türkler tarafından yapılmış göçlerdir. Bu sebeple 60'lı yılların başından itibaren Türkiye'den Almanya'ya göç hareketi meydana gelmiştir. Avrupa genelinden ve özellikle de fakir

Doğu ve Güney Avrupa'dan (Akdeniz Ülkeleri) Batı ve Kuzey Avrupa'ya gelen göç hareketleri, ucuz iş gücünü beslemiştir (Giddens, 2012: 565).

Göçmen (migrant), Sığınmacı (Asylum Seeker), Mülteci (Refugee) mantık olarak dış göçlerde kullanılan ve aynı anlama geliyormuş gibi düşünülen kavramlar olmakla birlikte, kendi içinde bazı farklar barındırmakta ve ayrışmaktadır.

Mülteci (Refugee); ...ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişidir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 43).

Sığınmacı (Asylum Seeker); mülteci statüsünden evvelki süreci anlatmaktadır. Bazı ulusal ya da uluslararası anlaşma metinleri gereğince bir ülkeye “mülteci” olarak kabul edilen ve bu statü için başvuru sonucunu bekleyen kişilere denir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 49).

Göçmen (Migrant) ise; kişisel rahatlık amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu terim, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendisini veya ailesini, gelecekte beklenmesini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 22).

Günümüzde sıkça duymaya alıştığımız ve özellikle deniz yoluyla Avrupa ülkelerine kaçak yollarla geçmeye çalışan “sığınmacılar”, Afrika kıtasındaki kötü yaşam koşullarından, Orta doğu ülkelerindeki iç savaşlardan kurtulma amacıyla Avrupa ülkelerine kaçmaya çalışmaktadırlar.

Son dönemde, Suriye'deki iç savaş nedeniyle ülke dışına kaçmak zorunda olan “mülteciler”, gittikleri ülkelere verilen onaya bağlı olarak oluşturulan özel bölgelerde yaşamlarına belli bir süre devam etmişlerdir. Daha sonra ise yerli halkın içine karışarak, vatandaşlık statüsüne benzer bir konuma geçirilmişlerdir.

Göçmenlere en bilindik örnek ise; Türkiye'den Almanya'ya göçlerle gitmiş Türklerdir. Bu süreçte, kendi yaşam standartlarını yükseltmek, her iki ülke arasındaki anlaşmaya bağlı kalmak ve “dışarıdan zorlama olmaksızın” bir dış göç durumu söz konusu olmuştur. Bir başka bilindik örnek ise; özellikle Balkanlar'dan başta Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya olmak üzere Türkiye'ye göç akını, tarihsel dönemler halinde vuku bulmuştur. Balkan coğrafyasında ortaya çıkan ve tamamen politik meselelerle ilgili olan göç hareketleri, özellikle 19 ve 20. Yüzyıl

içinde milliyetçi söylemlerin artışına paralel olarak gündeme getirilmiş ve uygulatılmıştır (Karpat, 2013: 78).

1.2. Değişen Dengeler ve Göç Faaliyetlerini Etkileyen Kıstaslar

Özellikle 19. ve 20. Yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve yıkılma süreci içinde, Balkanlar'da kalan Türk ya da Müslüman azınlık,⁷ kastedilen bölgelerin kaybedilmesiyle tehlikeye düşmüşlerdir. 1789 yılı ve sonrasında, Avrupa fiziki yapısını etkileyecek Fransız devriminin ortaya çıkması, dünya tarihine yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Fransız devriminin yankıları birkaç yıl sonra Osmanlı ülkesine de ulaşmış, Osmanlı halkını da bizzat etkilemeye başlamıştı (Akşin ve diğerleri, 2005: 71).

Türkiye'ye gerçekleşen göçler, büyük oranla Balkanlar'dan olmuştur. Başta Bulgaristan olmak üzere, Balkan yarımadasından Türkiye'ye göç hareketi, dış göçün neredeyse tamamını kapsıyordu (Geray, 1961: 12). Tarihsel süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusçuluk akımlarının etkisiyle, Balkan devletlerinde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler ve bu hareketlerin başarıya ulaşması, İmparatorluğun toprak kaybına ve bu coğrafyadan İmparatorluğa yönelik göç hareketlerine neden olmuştur.

Geneli itibariyle yeni kurulan Balkan devletleri, Fransız Devrimi'nin bir yansımasına cevap vermişlerdir. Bu cevabın arka planında ise emperyalist siyasetin, Avrupa ülkelerince Osmanlı'ya karşı güçlü bir silah olarak kullanılıyor olmasıdır (Çolak, 2013: 115). Ayrıca Panslavizm faaliyetleri,⁸ (Rusya desteğiyle) Osmanlı ülkesine karşı bağımsızlık savaşına girişin bir başka nedenidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Bulgar Krallığı'nın sınırlarının çizilmesi sonucunda ise, göç olgusu farklı bir boyut kazanmıştır. Kendi ırkından geldiğini bildiği bir milletin, diğer ülkede kalan azınlığa sahip çıkma düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, “geleneksel olarak Türkiye Cumhuriyeti, “Türk soyu ve kültürü” ne mensup kişilerin ülkeye göçünü teşvik etmiştir” (Erdoğan ve Kaya, 2015:

---

⁷ Azınlıklar, bir devletteki genel nüfusa göre sayıca daha az olan, hakim konumda bulunmayan, genel nüfustan farklı etnik, dinsel veya dilsel özellikler taşıyan ve, zımnen, kendi kültür, gelenek, din veya dilini muhafaza etmek için dayanışma içindeki gruplar olarak nitelenebilir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 4).

⁸ Panslavizm, Slav asıllı bütün halkları aynı yönetim altında toplama amacı güden politik akım ve harekettir. (Türk Dil Kurumu, Erişim, 01.06.2017) Özellikle Sovyet Rusya'nın öncesinde, Çarlık döneminde etkili bir akımdır.

). Dini kimliği üzerinden Türk olarak tanımlanan erken dönem Cumhuriyet eliti, Rumeli'den gelen göçmenlerin iktisadi ve demografik faydasını takdir ederken" (Erdoğan ve Kaya, 2015: 217) aynı zamanda da kendi kültür dünyasına atıf yapmaktaydı. Zira "bir toplumun geçmişten alıp geleceğe taşıdığı maddi, manevi değerler toplamı olan kültür" (Gemici, 2016: 241), Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden/ettirilen Müslüman azınlığa da 'saygı' gösterimini gerektiriyordu. Bu saygının ana ekseninde ise, din, dil ve etnik köken anlamında aynı özelliklere sahip iki kesimin, aynı çatı altında buluşuyor oluşuydu. Nihayetinde bu kucaklaşmanın her iki kesimi de memnun ettiği gerçeği, etraflıca memnuniyet yaratıyordu. Zira kişiler ve toplumlar göç ederlerken kendilerine benzer kültürdeki coğrafyalara göç etmeyi arzularlar. Bu noktada ise; dil, din ve etnik köken benzerliği büyük önem teşkil etmektedir (Gemici, 2016: 241-242).

Bulgaristan, Türkler açısından çok büyük bir nüfusa sahip olmakta ve başta komünist yapısı itibariyle farklı bir yaşam şekline bürünmüş görünmekteydi. Komünizm, Bulgaristan'da iktidara geldiğinde (1944), başta tarla sahipleri, devletleştirilme sürecinin içinde ilk etkilenen kesim olmuştu ve topraklarını devlete bıraktılar. Ayrıca, okul ve derneklerini de devletleştirmişler ve kendi iç sistemlerinin uygunluğuna göre şekillendirmişlerdir. Karşı gelen Türklere ise katı politikalar uygulamışlardır (Pınar, 2014: 63). Türk isimleri Bulgaristan isimleriyle değiştirilmiş, komünizmin dışladığı dini geleneklerin yerine getirilememesi, camilerin kilitlenmesi, Türkçe konuşanlara para cezası verilmesi ve Türklerin yaşadığı bölgelerin ilgisiz bırakılması, asimile faaliyetlerinin başında gelmekteydi (Özlem, Erişim Tarihi: 05.06.2017). Ayrıca Komünist hükümet, İslam inancını ve İslami gelenekleri modernleşmenin temel ilkeleriyle çatışma halinde görmüştür (Nichols ve Suğur, 2012: 90).

Parti ideologları, azınlıkların kültürel bakımdan geliştirilmeleriyle bilinçlerinin yükseleceğini, etnik kökenleri ne olursa olsun emekçi kesimin sınıfsal çıkarlarının kişisel menfaatlerini ve etnik kimliklerini aşacağını, böylece Bulgar çoğunluğun yanı sıra, azınlıkların da gönüllü olarak Bulgar sosyalist kimliğini sahipleneceklerini düşünmekteydiler (Pınar, 2014: 63). Tamda o sıralar komünist kesim, iktidarı ele geçirirken, krallık savunucularını sırayla susturuyor ve ülkeden kovuyordu. Her türlü bürokratik yapıdan dışarı çıkarıyordu (Özlem, 2010: 53). Sosyalist Bulgaristan'da, zaman içinde "yoldaşlık", yerini milliyetçi söylemlere götürdü. Bulgaristan'da milliyetçilik ileri noktalara ulaşmıştı ve milliyetçi söylemler, kendi özünü inkar

edemeyen Türk kesime karşı, yıldırma politikaları ile nüfuz ettirilmeye çalışıldı (Pinar, 2014: 64). Toprakların devletleştirilmesi, Türk azınlık okullarının kapatılması ve nihayetinde tüm bu alınan kararların uygulama alanı bulması, ülkede yaşayan Türklerin endişelerini oldukça arttırdı (Çolak, 2013: 120).

Özellikle 1947'den sonra Stalinist sosyalist fikir benimsenen Bulgaristan'da, dönemin önemli özellikleri; tek partili bir yönetim anlayışının benimsenmesi, kitlesel terör olayları, totaliter hakimiyet, lider kültürünün yerleşmesi, kitlelerin yeniden örgütlenmesi ve ekonominin devletleştirilmesidir (İmamoğlu, 2011: 41). Ancak Stalin'in 1953'de ölmesiyle, diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi Bulgaristan'da da liberalleşme eğilimleri artmıştır. 1956 yılında Sovyet Rusya'da Sovyet Komünist Partisi, doğrudan şiddet eğilimleri yerine daha ılımlı politikalar benimsemiş ve bu sayede topluma komünist değerlerin daha doğru aşılacağı ifade edilmiştir (İmamoğlu, 2011: 41). Aynı dönemlerde de Todor Jivkov Bulgaristan Komünist Parti'nde etkin rol almaya başlamıştır. Bu konu ile ilgili şu tespitler dikkat çekicidir:

İlk aşamada, Sovyetler'deki yumuşama dalgasının etkileriyle hareketlenmeye başlayan toplumun dizginlenmesiyle meşgul olan Jivkov, hemen sıkı tedbirler almaya koyulmuştur. Rejime yönelik aykırı fikir beyanında bulunma cesareti gösteren pek çok kişi, bu dönemde işten ve partiden atılmış, Belene kampı yeniden açılarak yeni tutuklularla doldurulmuştur (İmamoğlu, 2011: 42).

Bulgaristan özelinde 1969 ila 1985 yılları arasındaki süreç içinde sosyalist fikir, dönemin koşullarına paralel olarak, gerileme eğilimi içindedir. Toplum artık, kendi özel alanına çekilmiş, bireylerden oluşan pasif bir kitle halini almıştır. Parti kadrolarında ise, Moskova ve Sofya'da eğitim görmüş uzmanlar yer almaktadır. Yönetim, daha çok totaliter bir görünümündedir (İmamoğlu, 2011: 43).

1985'te Sovyet lideri Gorbaçov'un radikal politikasıyla başlayan yeni dönemdeki komünist yönetim, mutlak otoritesini yitirmeye başlamıştır. Sovyet baskısından kurtulan Balkan ülkelerinde, özgürlük eğilimleri ve toplumsal hareketlenmeler hızla artarken, rejimin sonunu hazırlayan gelişmelerin de önü açılmış olacaktır (İmamoğlu, 2011: 43). Ancak, Bulgaristan içinde durum biraz daha farklıdır. Zira diğer ülkelerde komünizmin etkisinin azalması tartışmaları devam ederken, Bulgaristan'da ise komünizm yerine faşizm ileri boyutlara ulaşmıştır. Faşizmin ana ekseninde ise Todor Jivkov Hükümeti ve Türk azınlığı vardı (Şimşir, 1986: 393). Ülke çapında bütün Türklerin isimleri, Bulgar ya da Slav isimleriyle değiştirilme kampanyası şiddetle devam etmekteydi. Türk hükümeti, yaşanan süreçler karşısında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin, Türkiye'ye gelebileceklerini belirtti. Bu nedenle

1989 yılı, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yoğun göçleri beraberinde getirmiştir. Yalnızca bu yıl içinde, 350.000 aşkın göçmen Türkiye'ye göç etmiştir (Nichols ve Suğur, 2012: 90).

“Bulgaristan Göçmenleri” tarih sürecinde, belli dönemlerde yoğunlaşarak belli dönemler de ise azalarak Türkiye'ye göç etmişlerdir. Ancak göç hareketi, tarih süzgecinde “sürekli” devam etmiştir. Bulgaristan'dan gelen göçlerin arka planında ise, devlet yöneticilerin uygulamış olduğu politikalar yatmaktadır. Bu politikalar, azınlıklara yönelik soğutma, yıldırma, asimilasyon faaliyetleridir. Bu faaliyetlerle, evvelinde Anadolu'dan Balkanlar'a göç etmiş Türklerin, geriye dönük göçünü zorunlu kılmışlardır. Bulgaristan Türkleri, öz vatanlarına göç ettirilmişlerdir. Türkiye'ye geldiklerinde kendilerine verilen sıfat ise, ‘Bulgaristan Göçmenleri’ veya “Muhacirler” olmuştur. Hatta ‘muhacirlik’, çok daha sık kullanılan, özellikle de yerli Türkler tarafından “karşı tarafa” yönelik kullanılan bir terim haline gelmiştir.

1.3. Muhacirlik

Türkiye'de Balkanlar'dan, özellikle de Bulgaristan'dan gelen göçmenlere genellikle ‘Muhacir’ veya ‘Göçmen’ denir (Nichols ve Suğur, 2012: 84). “Göçmen” tabiri, bir yer yerden bir yere göç eden “diğer” insanlar gibi yeryüzünde bu olguyu faaliyete geçiren herkesçe kullanılan bir terimdir. Terimin biraz daha ayrıntıya girmesi ya da göçün hangi bölgeden geldiğini anlamak açısından ise, bu terimin önüne, göçmenlerin geldikleri ülke veya bölge ismi konulur. Bu sebeple, Bulgaristan'dan gelen göçmenlere de; “Bulgaristan Göçmeni” denmektedir.

Muhacirlik, İslam dininin ilk dönemlerinde, yaşadıkları baskılar sonrasında, Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu tanımlama zaman içinde geniş ve farklı bağlamlarda, inançları için baskı gördükleri yerlerden başka yerlere göç eden Müslümanlar için de, kullanılmıştır. Zaman içinde, Bulgaristan'dan göçe zorlanmış Müslümanlara da “Muhacir” denmiş, bu durum yüz yılı aşan sürece devam etmiştir.

Toplumsal yaşamın birikimi (Gemici, 2016: 241) olan kültür ise, din, dil ve aynı ırktan olma özellikleriyle iç içe geçirilebilir. Bir başka deyişle bu özelliklerin “aynı” olduğu iki kesim “aynı” kültür dünyası içinde düşünebilir. Türkiye'deki

Türkler ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş Türklerin, aynı kültür eksenindeki karşılaşmaları bu olguya doğru bir örnek olabilir.

Kimlik ise, “insanın kendisini sosyal dünyasında nasıl tanımladığını ve nasıl konumlandığını, onun kim olduğunu ve nerede durduğunu yansıtmaktadır.” Bir başka deyişle kimlik; “Bir birey veya grubun, diğer birey veya gruplardan farklılaşan özelliklerinin bütünü” şeklinde tanımlanabilir. Bu tanım, daima bir diğerine göre yapılır (Gemici, 2016: 242). Bir diğerine göre yapılan toplumsal kimlik arayışı, “bireyin ait olduğu toplumsal çevrenin değerlerine, normlarına, akıl yürütmesine, sanatına, diline, dinine, gelenek ve göreneklerine ve diğer kurumlarına karşı geliştirdiği bir aidiyet bilincini ifade eder. Birey kendi toplumu ve diğer toplumlar arasındaki benzerlikleri, karşıtlıkları, çatışmaları toplumsal kimliğine yüklediği anlam sınırları çerçevesinde tanır” (Özdemir, 2001: 108). Bu anlam sınırları dahilinde yorumlar ve kendi aidiyet duyduğu kimlik dünyasını belirler. Ayrıca kimlik, modernleşme çağında devlet ile ulus için özel öneme sahip olduğu kabul edilir (Özdalga, 2014: 107). Zira kimliğin oturmasında ülkelerin içinde bulunduğu devlet ve devlet yönetim şekillerinin önemi büyüktür. Devletin içindeki idari sistemler kimliğin inşasında önemli bir konumdadır.

Kimlik, kendi iç özelliklerinden beslenerek bir toplum içinde yaşayan aynı dinden, dilden, ırktan, hatta kültürden gelen kesimi, kendi içinde ayırır. Ancak bu ayırım, ideolojik anlamda bir ayırım değildir. Yalnızca bir grup içinde, diğer gruba göre farklılaşmış özellikleri ifade eden bir durumdur. Bu farklılaşma, gerek özel yaşantıda (aile yaşantısı) gerekse de çalışma yaşamında farklılıklar gösterebilir. Bulgaristan'dan gelen göçmenlere de “muhacir” tanımlaması yapılması, onların da İslam dininin bir uzantısı olan “Hicret”e atıf yaparak, bu terimin devam ettirilmesinden ileri gelir. Oradaki “muhacirler”, Bulgaristan Göçmenleri'dir. Yine Hicretteki “Ensar” yani “yardım eden Müslüman” ise Türk yerlisidir. Bu iki kesim, birbirlerini kardeş ilan etmişlerdir. Ancak iki kesimin kendi iç özellikleri, kendi kimliklerinden gelen özgün özelliklerini yansıtmaktadır.

Muhacirliğin zamanla dini arka planının yerine, Bulgaristan göçmenleri üzerinde yeni bir kimlik tanımı bırakmıştır. Özellikle Bulgaristan göçmeni dendiğinde akıllara ilk gelen “muhacirler” (namı-diğer macırlar), Türk toplumu içinde farklı bir izlenim uyandırmaktadırlar. Muhacirlik, Bulgaristan Türkleri için yeni bir kimlik inşa etmiştir. Bugün Muhacir dendiğinde yalnızca Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş Türkler akıllara gelmektedir. Muhacirler, yaşantıları, gelenek ve görenekleri, çalışma

yaşamındaki konumları, farklılıkları ve duruşları itibariyle Türk toplumunda yeni bir alt kimlik yaratmışlardır.

2. TÜRKİYE'DE MUHACİR İŞÇİLER

2.1. Türkiye'de Yaşayan Muhacirler ve Bursa Perspektifi

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen muhacirler, başta Bursa, Edirne, İstanbul, İzmir, Kocaeli gibi şehirlere yerleşmişlerdir. Birçoğu, kendilerinden önce Anadolu topraklarına göç etmiş akraba, eş ve dostlarının yanına gelmişler, öncelikli olarak yakınlarının bulunduğu bölgelerde yaşamaya başlamışlardır. Yakınları olmayan muhacirler ise, devletin öngördüğü şehirlere gönderilerek iskan politikasına dahil edilmişlerdir.

Bursa, en fazla muhacirin iskan ettirildiği şehirdir. Büyük göçlerden 1950-55 dönemindeki büyük göçmen akınıyla gelenlerin neredeyse yarısına yakını Bursa'ya gelmiştir. 1989'daki göçmen akınında ise yine başta Bursa olmak üzere Trakya bölgesi ve İstanbul civarı gibi, iş olanaklarının görece fazla olduğu kentlere yerleştiği görülmektedir (Nichols ve Suğur, 2012: 92).

Bursa kenti, gelişen sanayisi ve iş olanaklarının diğer illere göre daha iyi olması sebebiyle muhacirlerin geldikleri ilk adreslerden birisini oluşturmaktadır. Bursa, doğası itibarıyla, (buna iklimi de eklenir) Bulgaristan'a benzer. Ayrıca iş olanaklarının da diğer illere göre daha iyi olması Bursa'yı muhacirler için göç konusunda ilk sıraya koymuştur. Türkiye, büyük savaş sonrası "Hürriyet" semtini Bulgaristan göçmenleri için kurmuştur (Nichols ve Suğur, 2012: 92). Daha sonraki büyük 1989 göçünde de bu semte yoğun iskan yaşanmıştır. Bu semte "hürriyet" isminin verilmesi ise, başlı başına bir tesadüf değildir. Ayrıca yine Bursa bölgesi içinde, Kestel, Ovaakça, Yeni bağlar, Kazım Karabekir, Görükle, gibi semtlerde yoğun şekilde muhacirler yaşamaktadır. Bursa lokasyonuna gerçekleşen dış göçün %61,8'i, Bulgaristan'dan göç etmiş muhacirleri kapsamaktadır (Aytaç, 2015: 1).

2.2. Muhacirler ve Yerli Halk Arasındaki Ayrımlar

Bulgaristan'dan gelen göçmenler, geldikleri ülkenin politik yapısı gereği, Türkiye'deki yaşantılarında farklılıklar yaratmışlardır. Örneğin Bursa bölgesi içindeki Hürriyet semtinde ya da diğer muhacirlerin yoğunlukta olduğu bir bölgede, genel

itibariyle muhacirler yaşadığından, bu bölgedeki göçmenler diğer yerli halktan bazı noktalarda ayrılmaktadırlar. Yerli halka göre daha az tutucu olan muhacirlerin, dini ritüelleri yerli halka göre daha sıradandır. Camiye daha az giderler ve camiler ağırlıklı olarak yaşadıkları semtlerde diğer bölgelere göre daha az sayıdadır. Bu noktaya istinaden, geldikleri sistem gereği sosyalizmin dini alışkanlıklara daha mesafeli durması, dini ibadetin daha az yapılageldiğini gösteren kültürel bir alışkanlığın göstergesidir.

Muhacirler yerel halktan daha iyi eğitilidirler ve daha modern bir yaşam eğilimlidirler. Çoğu kadın dışarı çıkarken başörtüsü takmaz. Örneğin bisiklete binen yaşlı adamlar görülebilir. Ya da üniversite öğrencileri diğer semtlere nazaran muhacirlerin bulunduğu ya da ağırlıkta olduğu bir semtte kendisine çok daha rahat bir ev kiralayabilir (Nichols ve Suğur, 2012: 93). Daha iyi eğitilmiş olmaları Bulgaristan'daki eğitim sistemiyle ilişkilidir. Her birey, kadın erkek gözetmeksizin en kötü şartlarda bile teknik okulu bitirip bir meslek sahibi olmaktadır. Bu durum, Sosyalist Bulgaristan'daki eğitim sisteminin her koşulda bedava sunulmasından ileri gelmektedir (Nichols vd. 2003: 38). Muhacirler, Türkiye'ye geldiklerinde de kendi çocuklarına eğitimi aşılamışlardır. Eğitimi, olmazsa olmaz bir durum olarak gördükleri için, kendilerinde de var olmuş “daha iyi tahsili” çocukları içinde uygularlar. Genel itibariyle kadınlarda da tahsil durumu daha yüksektir. Aile içi hane yapıları açısından baktığımızda da yerli Türk ailesi ile Bulgaristan göçmeni aile yapısı arasında “sayısal” anlamda da farklılıklar göze çarpar. Nichols, vd.'nin (2003) yaptığı bir araştırmaya göre örneklemi içerisinde 6 ve daha fazla sayıda yaşayan hanelerin oranı, Bulgaristan göçmenlerinde %30 iken; yerli Türklerde %11 kadar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni aslında göç olgusunda gizlidir. Türkiye'ye geldiklerinde başlarını sokacak bir gecekondu bulmuşlar ve iki hatta üç nesil bir arada yaşamışlardır (Nichols ve Suğur, 2012: 95). Bu aile içi fert sayısı bakımından yerli ailelere göre daha yüksek oranların oluşması durumunu ortaya çıkarmıştır. Ancak, süreç ilerledikçe aile fertleri içinde çocukların evlilikleriyle birlikte bu sayı giderek düşmekte, Bulgaristan göçmeni aileler içinde de çekirdek aile yapılanmasına doğru ivme artmaktadır.

Muhacirler, yaşadıkları evlerine özen gösterirler ve hayat standartlarını yükseltmeye yönelik bir ev hayaliyle, yaşadıkları konutu sürekli “iyileştirmeye” çalışırlar. Evlerinin önü daima temiz ve süpürülmüştür. Kiracı olmayı “geçici” bir durum olarak görmektedirler. Hedefleri, öncelikli olarak “başlarını sokacak bir yer

edinmek” olmalıdır. Daha sonraki hedefleri ise; aile fertlerinden birisini evlendirerek, onun evini bir üst kata taşınmasına yardımcı olmaktır. Böylece “kat üstüne kat” şeklinde bir yapılanma ile aileler birlikteliklerini kısmen de olsa devam ettirirler. Kendi kültürlerinde öncelikle “ev sahibi olma” fikri, tesadüfi bir durum değildir. Zira Bulgaristan Sosyalist Sistemi’nde de devlet, yurttaşlarına ev vermektedir. Yurttaşı olan her aile bu evi ömrünün sonuna kadar kullanabilmektedir. Bulgaristan’daki “ev güvencesi” vurgusu muhacirleri, Türkiye’ye geldiklerinde mülk sahibi olmayı, öncelikli olarak “edinmeleri gerekenler” listesinde ilk sıraya koymaktadır.

2.3. Çalışma Yaşamı İçindeki Ayrımlar

Bulgaristan Göçmenlerinde çalışma, farklı ve bir o kadar da ilginç bir konumdur. Öncelikle “ev sahibi” olmayı kendilerinde öncelikli hedef olarak gördüklerinden, çalışarak bazı şeyleri değiştirebileceklerine inanırlar. Ailenin tüm fertleri “başlarına sokacakları” bir ev bulup, o evi bir çeşit “apartmana” çevirene kadar çok çalışmaya isteklidirler. Aile fertlerinin neredeyse tamamı çalışır ve aile içinde aylık ücretler, tek bir yerde toplanır. Bu sayede paranın ortak gücüyle yapılmak istenen ev inşaatı, düğün hazırlıkları için harcamalar, vb. ihtiyaçlar, daha kolay ve hızlı bir şekilde yerine getirilir. Yine Nichols ve Suğur (2012) araştırmasına göre, örneklemin aile içi çalışan sayısı incelendiğinde Muhacirlerde aile içi birden fazla çalışan var diyenlerin oranı %74’e kadar çıkmakla birlikte, bu oran yerli Türklerde %29’a kadar düşmektedir.

Aile içi “birlikte çalışma”, “paranın ortak bütçede toplanması” ve nihayetinde önemli faaliyetlerde kullanılması durumu, çocuğun evlenip, bir üst kata taşınmasına kadar devam eder. Bundan sonra birliktelik eskisi gibi olmayacaktır. Yeni dairesine çıkan erkek evlat, aile gelirini kendi içinde toplar ve kullanmaya başlar. Anne ve baba desteği ise eskisi gibi olmamak kaydıyla dışarıdan devam eder. Bu desteğin ise ne kadar daha devam edeceği sorusuna net bir cevap vermek mümkün değildir (Nichols ve Suğur, 2012: 97).

Esas itibarıyla aile içi çalışma vurgusunun ana ekseninde kadınlar vardır. Zira aile içi erkeğin dışında çalışan kesim öncelikli olarak kadınlardır. Bu noktada Türk aile yapısı, kadının çalışma hayatına girmesine “soğuk” bakmaktadır. Ataerkil yapılanma, aile içindeki erkek merkezinde karar alma süreçleri, Türk toplumunda

kadınların çalışma hayatına girişini yavaşlatmaktadır. Bu durumu, Türk toplumu üzerindeki kolektivist yapılanma ile açıklamak mümkün olabilir. Zira “Türk kültürü değerlendirildiğinde, daha çok kolektivizm eğilimlerine sahip olduğu söylenebilmektedir. Özellikle toplumsal yapıların ailelere dayanması, otoriteye itaat, toplumun iyiliğinin bireysel çıkardan önce gelmesi gibi konularda kolektivist kültürlerin özelliğini gösterirken, otoriter paternalizm, düşük güven çatışma motifleriyle bu kültürden ayrılmaktadır” (Baştürk, 2003: 286). Kolektivist çıkarların önce gelmesi, Türk kültüründeki komünist sistemin doğal yapısına benzerlikler gösterebilir. Ancak “Türk kolektivizminin en belirgin özelliği merkezi paternalist bir otorite” (Baştürk, 2003: 286) örneği göstermesidir. Kararların, ağırlıklı olarak bir lider (bu aile reisi için genelde babadır) denilen kişice alınması, Türk toplumunda öne çıkmaktadır. Bu durum zaman zaman aile reisi olan erkeğin, kişisel kararıyla işi bırakmasını da beraberinde getirmektedir. Daha eşitlikçi bir yapılanma ile ailede “eve ekmek getiren” kişi sayısı daha fazla olduğundan, alınan kararlarda da demokratik karar alıcılar görülebilir. Bu noktada hem muhacirlerin Türklere göre “çok çalışkan” olması ve işlerini kaybetmek istememeleri, hem de ailede daha eşitlikçi roller nedeniyle aile içi ortak karar alıcılarla kararların uygulanmaya konması, muhacirlerin işlerini kolayca bırakabilmelerini engeller.

Kendisine, ailesine ve de en önemlisi yaptığı işe karşı yabancılaşmış bir yerli işçi profili, özellikle de fabrika faaliyeti içinde kendisini daha şiddetli hissettirmiştir. Çalışma etiğinin kapitalist bir sistemdeki dönüşümü, tüketim, harcama ve yatırım kalıplarını bir hayli etkilemişti. Daha iyi bir ev, araba vb. seküler ihtiyaçların elde edilmesi için sürekli “borçlanma” faaliyeti, karamsarlık derecesini daha da yukarılara taşıdı. Zira karamsar bir sistem içinde, kendisini daha da kendine bağlayan ve çıkılması imkansız bir hale getiren bu sistemin, sorgulanabilirliğini de ortadan kaldırmaktaydı. Sorgulanabilirliğini ortadan kaldıran şey ise, sistem tarafından dayatılan, ödemek zorunda olunan borçlanma alışkanlıklarıydı. Bu borçlar, sistemin kendisini devam ettirmesini ve kişilerin mecburi olarak durumu kabullenmelerini de beraberinde getirmekteydi.

Öte tarafta dini ritüellerin daha az yaşandığı bir muhacir işçi profili ile de karşılaşılır. Muhacir kesimde seküler çalışma faaliyetinin, bir çeşit kutsallaştırma faaliyetine dönüştürülmesine şahit oluruz. Çalışkan olmayı, tıpkı çalışma etiğinin özgün haline benzediği, yapılması gereken bir “görev” gözüyle bakıldığı bir alışkanlığa dönüştürülmüş şekilde izleriz. Dini ritüellerin arka plana itildiği, bizzat

çalışmanın kendisinin, bizatihi dini bir faaliyetmiş gibi algılanmasına, ayrıca yerine getirilmesi gereken bir “ödev” gibi görülmesine neden olmaktadır. Sonuç itibariyle muhacirlerde, para kazanmanın, biriktirimin hat safhaya ulaştırıldığı toplumsal bir farka doğru yol aldığı görülen farklı bir topluluk karşımıza çıkmaktadır. Elbette, çalışma zorunluluğu durumu, muhacir işçilerde de görülmektedir. Türkiye’ye geldiklerinde her şeye sıfırdan başlamak zorunda olmaları onları karamsarlığa itmektedir. Aksine motive olmuş bir muhacir işçisi karşımıza çıkar. Her şeye sıfırdan başlamak, sıfırdan yukarılara çıkmak ve bunu gerçekleştirmek için çok çalışmak, nihayetinde bunun başarıldığını görmek, onların motive olmalarını sağlar. İşine ve ailesine daha sıkı sarılarak, birlikteliklerini daha sıkı çalışarak pekiştirirler.

Muhacir işçiler, geldikleri sistem gereği, sürekli olarak görevlerinde yükselme umudu taşırlar. Komünist sistemin doğası gereği, parti kanadınca göreve seçilen bir kişi, işçi olarak getirildiği (örnek olarak fabrika) bir görevde kolayca yükselebilir. İşçi; şef, daha üst idari personel vb. görevlere yükselir. Görevinde yükselme umudu daima vardır. Bu durumun var olması, muhacir göçmenlerin arasında işlerini kaybetme korkusu yaşamalarına neden olmaktadır. Bir muhacir, göreve getirildiği pozisyon her ne olursa olsun, işini can-ı gönülden yapma gayreti gösterir. Bu durum, kendi içindeki “bir gün bu kurumda daha yukarılara geleceğim” umuduyla olan bir çalışma azmine örnektir. Bu sebeple kendilerini ispatlamak için çok çalışırlar ve yaptığı işi kaybetme korkularını yerli işçilere göre daha çok yaşarlar. Bu sebeple Türk işçiler, Bulgaristan göçmeni işçilerin daha itaatkar oldukları için Türk yöneticiler tarafından seçildiğini iddia etmektedirler (Nichols ve Suğur, 2012: 100).

Sosyalist sistemin “güvenilir” olanakları, Muhacirleri, Türkiye’ye geldiklerinde zor durumda bırakmıştır. Türkiye’deki zor çalışma koşulları, rekabet ortamı, muhacir kesimde adeta şok etkisi yaratmıştır. Bu şok dalgasını üzerlerinden atmak için ise, çok çalışmayı kendilerine kural edinmişlerdir. Ancak zamana bağlı olarak da bir takım değişimler, muhacir işçilerde görülmeye başlamıştır. Yine zamana bağlı olarak işlerinde ilk dönemki çalışma azmindekine göre bir gevşeme söz konusu olmaktadır. Çok sıkı çalışma azmi giderek azalmaktadır. Ayrıca muhacir kadınların mevcut işlerini (eğer daha iyi olanaklarda bir iş bulurlarsa) kolayca bırakabildikleri görülmektedir (Nichols ve Suğur, 2012: 102-103). Daha iyi para ödeyen bir firma bulduklarında, anında işlerini bırakıp diğerine geçme eğilimlerine sahiptirler. Bu durum, muhacirler açısından “yeni sisteme ayak uydurma” fikrine doğru ulaşılmasını sağlayan bir tespit olabilir.

Muhacir işçiler, Türkiye’de çalışmaya başladıklarında işlerine çok sıkı sarılarak, yaptıkları işe karşı motive olmuş şekilde çalışırlar. İşlerini disiplinli bir şekilde ve motive olarak yapmaktadırlar. Çalıştığı kurumdan alacakları ücret, motivasyonun tek kaynağıdır. Yaptıkları işin toplumca saygınlık görüp görmediğiyle ilgilenmezler. Bu noktada Türk işçisinden ayrılırlar. Zira Türk işçisi için yaptığı işin kendisi, önem arz eden bir konudur. Toplumca saygınlık duyulan bir iş hayali güderler. İşçi olarak çalışsa bile en iyi fabrikada çalışmak, toplum içinde “saygınlıklarına” yapılan bir atıftır. Bu açıdan beklentilerin altında bir iş faaliyeti içinde kalan Türk işçisi, toplumca saygınlığını yitirdiğini ve önemsiz biri haline geldiğini düşünür. Bu durum yaptığı işe karşı bir yabancılaşma durumunu da oluşturabilir. Toplumca saygınlık ve yapılan işin her iki kesim açısından farklı aidiyet duyguları yaratması, işine yabancılaşmış bir Türk işçisi olasılığının ya da işine karşı aşırı derecede motive olmuş bir Muhacir işçi beklentisini arttırabilir.

Motive kaynağının “para kazanma” endeksinde olduğu düşünülebilen muhacir kesimde, aile olma bilinci; çocuklarının mutlu olmasına ve çocukları için en iyisini yapabilme fikrine orantılı olarak ilerlemektedir. Zira herkesin ortak bütçede para kazanmayı düşünmesi ve paranın sırasıyla çocuklardan en büyüğünden başlayarak kullanılması fikri, ortak aile bilincinin kuvvetli bir yansımasıdır. Ayrıca, Türk ailesinde az görülen “ücretsiz ev işçiliğinin” yalnızca kadınlar özelinde gerçekleşmediği de muhacir kesimde görülebilmektedir. Erkeklerin ve diğer aile bireylerinin, yani çocukların da ev işlerinde etkin rol oynadıkları, özellikle muhacir kesimde görülen bir durumdur. Ayrıca muhacirler, aile içi “birlik olma” bilincini, çalışma hayatına da yansıtmayı başarmışlardır. Zira, iş yerlerinde çalışma arkadaşlarının birçoğunu kendilerinden önce o işletmeye girmiş Bulgaristan göçmenleri oluşturmaktadır. Kendilerinden önce işletmeye giren muhacirler, kendi göçmen dostunu/akrabasını, kendi çalıştığı iş yerine aldırımdan geri kalmamıştır (Nichols ve Suğur, 2012: 98-99). Aslında Türk işçisi içinde bu durum geçerliliğini korumaktadır. Bu durum, Türk kültürünün “hemşerilik” bilincini uygulama ve hemşerisini kollama bilincinin kültürel yansımasına örnektir.

Özellikle Bursa özelinde yerli Türk dendiğinde hangi kesimin kastedildiği ayrı bir tartışma konusudur. Zira Bursa, tıpkı diğer büyük şehirler gibi (İstanbul, Ankara, İzmir vb.) dış göçlerin dışında özellikle doğu, güneydoğu Anadolu bölgelerinden ayrıca Karadeniz Bölgesinden yoğun iç göçler almış/alıyor olan bir şehirdir. Bu açıdan “Muhacirler” dendiğinde hangi kesimin kastedildiği açıklığa kavuşmakla

birlikte, “Türk yerlisi” dendiğinde hangi kesimin kastedildiği ayrı bir tartışma konusunu beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de muhacirler, Türk imalat endüstrisi üzerinde köktenci etkiler bırakmışlardır. Bu etkilerin en etkili tarafı, istihdama yönelik olanlardır. Bulgaristan göçmenleri, Sosyalist sistem görmüş, ileri düzeydeki iş disiplinleriyle özellikle işveren kesimin dikkatlerini çekmişlerdir. Çalışkan olmaları, diğerlerine göre sonuç odaklı çalışma faaliyeti içinde bulunmaları, işverenlerce tercih edilmelerini daha da kolaylaştırmıştır. Ayrıca Bulgaristan’daki temel eğitimin meslek lisesine kadar olması, bu sayede vasıf düzeyi yüksek işçi profilleri ile karşılaşan işletme yöneticilerinin, tercih ettiği çalışanların başında gelmektedirler. İstihdam edilebilirlik açısından muhacirler, işverenlerin tercih ettiği kültürel alt gurubu yansıtmaktadırlar.

Muhacirlerin, Türk çalışma sistemi içinde tercih edilme süreçleri her ne kadar işverenler için olumlu sonuçlar doğursa da, yerli çalışanlar için bu durum “sorun” teşkil etmekteydi. Aynı konumda çalışmalarına rağmen, muhacirler ve yerli Türkler arasında “güven eksikliği” yaşanmaktadır. Bunun nedenini muhacirlerin, işverenlerin yanında yer almasına ve yine işverenlerine karşı saygı ve itaatleriyle açıklayabiliriz (Nichols ve Suğur, 2012: 102). Bu nedenle yerli Türkler, muhacirleri kendileriyle birlikte hareket etmemekle, işverenlerin yanında yer almakla suçlamışlardır. Muhacirler, Sosyalist ekonomide gördükleri itaatkar çalışma prensiplerini Türkiye’de de uygulama gayreti gütmüşlerdir. Bunu uygularken de Bulgaristan’da devletin onlara verdiği işi kusursuz ve saygıyla yerine getirme alışkanlıklarını Türkiye’de de uygulamaya çalışmışlardır. Muhacirler için bir bakıma; Bulgaristan’daki işveren devletin yerini, Türkiye’de özel işverenler almıştır. Bu nedendir ki muhacir bir çalışan, çalıştığı firmada verilen her görevi tıpkı Komünist sistemdeki verilen bir ödevmiş gibi uygulama noktasında kendisini kararlı hissetmekteydi. Bu açıdan bakıldığında muhacirler, “Türk imalat endüstrisi” içinde önemli bir yere sahiptirler. Türkiye’de imalat endüstrisindeki verimlilik artışlarının oluşmasında önemli katkıları vardır. Türk Endüstrileşme süreci, muhacirlerle birlikte yeni bir ivme kazandı ve hızlandı.

Özellikle imalat endüstrisinde yürütülen işler oldukça rutin ve yaratıcılığa kapalı nitelikler taşımaktaydı. Burada çalışanların yaptıkları işler daha çok, hayatlarını ya da geçimlerini sağlamaya yönelik işlerdi. Çalışmak demek, öncelikli olarak sürekli gelir garantisi elde etmek demektir. Dolayısıyla iş güvencesi en önemli kaygıydı. Çünkü gelirden mahrum kalmak, anlayışla karşılanabilecek bir durum değildi. İkinci

önemli şey ise, yüksek ücret almaktır. Bu sayede hayatın daha rahat geçeceği düşünülüyordu. Bu iki faktörün dışında, ağır olmayan çalışma saatleri, haftalık ve yıllık tatiller, çalışmadan alınan tatmini belirleyen diğer koşullardı. Bunların hepsi, bireyin psikolojik olarak bir anlam atfetmesinin dışında olan gelişmelerdi. Bu değerlere dışsal çalışma değerleri diyebiliriz.

21. yüzyıl mesleklerinin ortaya çıkmasıyla insanlar, daha prestij sahibi mesleklere kendilerini yönlendirmeye başladılar. Prestij sahibi mesleklerin özelinde ise içsel değerlerin daha çok öncelikli olduğu kurallar etkiliydi. Öncelikle çalışmak, kendine saygı, insanların değer verdiği işler, yetenek, beceri ve potansiyelin geliştirilmesi gibi, psikolojik tatmin ile ilgili görülmeye başlandı. Nihayetinde bunlar da içsel çalışma değerleri olarak kabul edildi. Elbette bu değerlerin ortaya çıkışında; psikolojik, sosyolojik, etnik köken, alt kültür yapılanmaları, cinsiyet, sosyo-ekonomik koşullar, ekonomik nedenler vb. gelmektedir (Kuruüzüm ve Kubat, 2010: 489). Türkiye’de doğmuş bir kişide ise, içsel değerlerin yüksek çıkması beklenir.

Muhacir işçiler, Türkiye’deki imalat sektörü içinde daha çok dışsal çalışma değerlerinde başarı ile çalışmasıyla tanımlanırlar Nichols ve Suğur’un (2012). çalışmasında da belirttiği gibi, Türkiye doğumluların düşük statü ve ücret gibi nedenlerle kabul etmediği pek çok fabrika işini muhacirler, gelir güvencesi gerekçesiyle başarı ile yaparlar. Planlı kalkınma, ulusal gelişme gibi motifler, sosyalist bir rejimde işi, mutlaka yerine getirilmesi gereken görevler olarak tanımlamaktadır. Sosyalist çizgiden gelen muhacirler de verilen işi, yerine getirilmesi gereken bir ödev gibi görür. Yerine getirilen bu işin sonucunda ise, elde edilen gelir ve güvenceli bir iş gibi materyalist faktörler ön plana çıkmış olur. Tüm bu koşullarla muhacir bir işçide dışsal faktörlerin daha yüksek çıkması beklenir.

Sonuç itibariyle her iki kesim içinde özellikle çalışma faaliyetleri içinde bir takım farklılıklar göze çarpmaktadır. Çalışma disiplinleri, itaat, çalışmaya atfedilen anlamlar, çalışma sonucu oluşan parasal getirinin finansmanı ve kullanımı, aile içi çalışan fertlerin sayısındaki farklılıklar vb. gibi her iki kesimi de bir birinden ayırabilecek temel farklılıklar, halen söz konusu sayılabilir. Bu durum, çalışma ahlakı anlamında ulaşılmak istenen hedefe, doğru yaklaşımlarda bulunabilmeyi kolaylaştırmaktadır. Ancak, Türkiye özelinde düşünüldüğünde kapitalizmin etkin yapılanması, muhacir çalışanları da yerli Türk toplumuna benzetmeye başlamıştır. 1989 yılından günümüze geçen otuz yılda, Türkiye doğumlular ile Bulgaristan doğumlular birbirleri ile uyum ve benzeşme özellikleri de göstermeye başlamışlar,

halen devam eden farklılıkların yanında, birbirlerine “uyum gösterme” de devam etmektedir.

2.4. Çalışma Etiği ve İki Kesim İçin Düşünceler

Kapitalist ve Komünist sanayi toplumlarının temel özelliği olarak rasyonelleşme eğilimi, yani mantıklı, rasyonel ve hesaplı düşünce, eylem ve planlama biçimlerinin gelişimi ayrıca ise, bürokratikleşme sanayileşmiş güce, örgütlü bir topluma doğru bu genel gelişme eğiliminin klasik birer örnekleridir (Slattery, 2007: 41-42). Akılcılaştırmış, bürokratikleşmiş ve nihayetinde sanayileşmiş bir ülkede, örgütlü bir topluma doğru ivme, artarak gelişim göstermektedir. Bu durum, modern toplum bilincinin en temel özelliğidir. Bu temel özellikler, hem kapitalist hem de sosyalist toplumlar içindeki çalışma etiğine yönelik bulgularla örtüşür. Her iki sistem içinde de çalışma döngüsü, yukarıda sayılan çalışma ahlakı kurallarından beslenerek gelişim gösterir.

Çalışma etiğinin işlediği sosyalist bir toplumda, çalışan bir bireyin kendisini “topluma ait hissedeceği” kolektif birliktelik, kişisel anlamda kişiye irdelenen ahlaki ödevlerin (toplumun başarısı için yapılması gerekenler) “plan” doğrultusunda yeni bir “düşünümsel bilinç” dönüşmesiyle sonuçlanmış olacaktı (Gorz, 2007: 58). Bahsedilen düşünümsel bilinç ise, çalışma içindeki yapılan faaliyeti, “planın” gerçeğe dönüşmesine yönelik atılmış bir adım olarak görüyor, bu konuda gerekli telkinleri almış “bilinçli emekçiden” ise yine bu faaliyetin somutlaştırılmasına katkıda bulunması isteniyordu. Belki de çalışma etiğinin vuku bulduğu sosyalist bir toplumda, bu ahlakın işlevsel anlamda daha arzulu bir şekilde işlemesine yarayan bu koşulların arka arkaya sıralanarak kolektif bir ahlak yaratma hedefine örnek teşkil etmiş olmasıydı. Bu konuda hareket eden emekçiye ise kişisel anlamda “gelişim” örneği göstermesi aşılaniyordu (Gorz, 2007: 59). Bu noktada örnek teşkil eden emekçinin, sosyalist fikir ve emellere uygun hareket etmesi isteniyor, aksi bir durumda, yani planın emellerine ulaşamaması durumunda ise emekçiden, sosyalist fikir ve davaya inancıyla, planın algısını başka bir alana kaydırma girişimine uygun hareket etmesi bekleniyordu. Bunu emekçiden isteyen ise yönetimi elinde tutan kişilerdi.

Sosyalist fikir, “hedeflenen sosyalizmin” yön değiştirerek (baş aşağı dönerek) kendine reel sosyalizm adı altında bir uygulama alanı bulmak yerine, olması

gerekenden çok uzaklarda, kapitalizmin evrim geçirmiş farklı bir haline dönüşerek devam ettiği bir sisteme benzemiş, bir çeşit “devlet sosyalizmi” adını almıştı. Nihayetinde yönetimi elinde bulunduran “Parti” yöneticileri, eninde sonunda üretim araçlarının sahipliğini ellerine geçirecek, bir takım ayrıcalıklı kişilerce, tıpkı kapitalizmde olduğu gibi bir “denetim mekanizması” kuracaklardı (Turner, 2013: 115). Denetim mekanizmasının oluşturduğu kaotik ortam ise, kapitalizmden daha da bulanıklaşmış bir otoriter yapılanma meydana getirecekti. Bu otoriter yapılanma da bu sistemin sonunu getirecekti.

Kapitalizmin püriten çalışma etiği, çileci çalışma anlayışının arzulanmasına ve aynı zamanda akılcı olarak bu çalışma azminin “düzene sokulmasına” yaramıştı. Düzene konma sürecini ise Tanrı’nın bir ödevi olarak görülmüştü. Böylece içsel uyarım sorunsuz şekilde gerçekleşecekti. Sosyalizm içindeki çalışma etiği ise, kapitalizmdeki “Tanrı adına” yapılacak çalışma faaliyetinin, isim değiştirerek “Devlet adına” uygulanan plan doğrultusunda gerçekleştirilecek bir içsel uyarıma dönüşmüş halini hatırlatmaktaydı (Gorz, 2007: 60). Çalışmanın yaptırılması anlamında uhrevi çizgi, bir tarafta “Tanrı”, diğer tarafta ise “devlet” şeklindeydi. Devletin akli ise ona somut olarak yön veren “partiydi.” Çalışma etiğinin sosyalist versiyonunda işleyen çalışma döngüsü, en önemli rakibi yani kapitalizme göre daha şiddetli ve daha sıkı bir şekilde işlemekteydi. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de elbette ki püriten etiğin ilk/saf haliyle devam ettirilmesi idi. Püriten çalışma etiği, sosyalizmde ilk halinden çok da ödün vermeyerek çalışma bilincinin uygulanmasına mahal vermektedir. Çalışma etiğinin saf hali, çalışma etiğinin muhacir işçilerdeki işleyişinin, kapitalizm örgüsüyle hareket eden yerli Türk işçilerdeki işleyişinden farklı kılmaktaydı. Bir başka deyişle, çalışma etiğinin dönüşüme uğramadan devam ettirildiği sosyalist versiyondan, muhacirler örnek gösterilir. Tıpkı çalışma etiğine vurgu yapıldığı gibi, muhacirlerde çalışmaya karşı sıkı bir disiplin vardır. Biriktirim yolu ve kaynakların harcamadan “gerekli” yerlere göre yatırım yapılması, çalışma etiğinin işlemeye başladığı ilk dönemlere benzetilebilir. Muhacirler içinde görülen yoğun çalışma ve nihayetinde kaynakların biriktirilmesi onlara özgü bir davranış örneği gösterir. Bu onların sosyalizmin vuku bulunduğu dönemden bu güne deyin kültürel alışkanlıklarına birer işarettir. Çalışma etiğinin işlemesine paralel olarak sosyalist bir ülkede, çalışma etiğinin kapitalizmde vuku bulan değişimleri görülmez. Kendi öz/saf haliyle çalışma etiği, komünist bir toplumda yaşamına devam eder. Zira komünizm, dışa dönük yeniliklere kapalı ve ben merkezli bir yapılanma ile var olmuş bir sistemdir. Bu

durum, sistemin kendi iç özelliklerinden ileri gelmektedir. Komünist bir ülkeden gelen bir muhacir de, Türkiye özelinde sistemin işleyişine paralel şekilde davranış örnekleri sergilemiştir.

Öte yandan yerli işçiler içinde, Kapitalizmin vuku bulduğu ve kapitalizmin zaman içindeki evrimlerinde de görülebileceği gibi yeni bir “tüketim toplumu” bilinci yaşanmaktadır. Tüketim alışkanlıkları öyle bir duruma gelmiştir ki, kapitalizm içindeki acımasızlıklara aldırış etmeden tüketim ve harcama fikri yerli işçilerde ziyadesiyle görülmektedir. Bu açıdan Türk işçisinde, kapitalizmin geldiği ileri boyutlara rastlanmaktadır. Türk işçisi, harcama ve tüketim başta olmak üzere, kapitalist tüketim kalıplarına uygun bir gündelik hayatı vardır. Bu durum başka bir deyişle, sistemin kendi iç özellikleriyle yani, kapitalizmin geldiği son nokta ile açıklanabilir. Kapitalist ilkelerle daha uzun süre yaşamış Türk işçisi, farklı sistem içinden geçerek gelmiş bir muhacir işçiye göre farklı alışkanlıklar edinmiştir. Ancak, bu iki kesim içinde farklı alışkanlıkları tek bir doğruda, yani Türkiye özelinde birlikte yaşamalarına engel teşkil etmemiştir. İki kesim, Türkiye özelinde karşılaşmışlardır. Sisteme ayak uydurma cesareti göstermiş muhacir kesim için ise artık, “Yerli Muhacirlik” bilinci gelişmeye başlamış, mevcut sistem, Muhacirleri de hakimiyeti içine almaya başlamıştır. Kendi içlerinde de, zamana dönük olarak yerli Türk işçisine benzeyen davranış eğilimlerine doğru yönelim söz konusu olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMA ETİĞİ BAĞLAMINDA MUHACİR İŞÇİLER: ÇALIŞMA ALIŞKANLIKLARININ YERLİ TÜRKLER VE MUHACİRLER ÜZERİNDE ETKİLERİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

1.ARAŞTIRMANIN AMACI:

Bu araştırma, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş muhacirler ile yerli Türkler arasında karşılaştırmalar yaparak, çalışma hayatlarındaki değerleri ölçmek üzere hazırlanmıştır. Bu çalışmadaki amaç, her iki taraf içinde ortaya çıkan sonuçlara istinaden, çalışmaya attettikleri anlamları ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

Çalışmanın ortaya çıktığı yönelim itibariyle ilk iki bölümde savunulan görüşlere paralel bulguların elde edilip edilemeyeceği, bu araştırma ile ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonuçları ile muhacir Türkler ile yerli Türkler arasında çalışma hayatı açısından ne gibi farklılıkların ortaya çıkabileceği araştırılmak istenmiştir.

2.ARAŞTIRMADA KULLANILAN MATERYALLER

Bu araştırmada; Bucholz (1977) tarafından geliştirilen “Work Ethic” (Çalışma Etiği) ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 7 sorudan oluşmaktadır. Ayrıca, “Dünya Değerler Araştırması” (World Values Survey) için kullanılan “work orientation” (iş yönelimi) soruları da kullanılmıştır. Burada 5’i içsel çalışma değeri; 7 dışsal çalışma değeri olmak üzere toplam 12 soru bulunmaktadır. Çalışma Etiği ve Dünya Değerler Araştırması sorularıyla oluşturulan anket soruları, fabrika çalışanlarına uygulanmıştır.

3.ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırma, Bursa ilinde ikamet eden, Bulgaristan göçmeni çalışanlar ile Türkiye doğumlu çalışanlar arasındaki farklılıkları ölçmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla Bulgaristan göçmeni olanlar, çeşitli tarihlerdeki göç dalgalarıyla Türkiye'ye gelen ve Bulgaristan'da doğanlar arasında seçilmiştir. Göçmen olmayan çalışanlar için ise herhangi bir kısıt konulmamış ve Türkiye'de doğan tüm çalışanlar kontrol grubunun içerisinde dahil edilmiştir. 1990 yılı kayıtlarına göre Bursa'da yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin sayısı yaklaşık 115.000 civarındadır. Bu ana kütlede tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiştir. Bu şekilde toplam 304 kişilik bir örneklem hacmine ulaşılmıştır (tablo.1). Örneklem %52,6'nı (n=160) Bulgaristan doğumlular ve %47,4'ünü (n=144) Türkiye doğumlular oluşturmaktadır. Bu deney ve kontrol grubunun birbirlerine yakın nitelikler göstermesine dikkat edilmiş ve örneklem gruplarında niceliksel simetrisinin sağlanmasına çalışılmıştır. Burada iki temel istisna mevcuttur. Bunlardan birincisi, yaş ile ilgili dağılımdır. Tablo.2'den görüleceği gibi, Bulgaristan doğumlular arasında 18-24 yaş (%1,9) ve 25 – 31 yaş (%13,8) grubu; Türkiye doğumlular ile kıyaslandığında (sırasıyla % 27,8 ve %33,3) daha düşük oranlara sahiptir. Her ne kadar sonrasında düzensiz biçimde, göç devam etmekle birlikte Bursa'da yaşayan Bulgaristan doğumluların önemli bir kısmı 1989 ve öncesinde Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu nedenle Bulgaristan'da doğanların yaş dağılımı yüksektir. Buna bağımlı olarak bir diğer nokta, toplam çalışma süresidir. Yaş dağılımı daha yüksek olduğu için Bulgaristan doğumluların toplam çalışma süreleri daha yüksektir.

Tablo.1 Örneklem Dağılımı

	%		%
Kadın	49,0	Toplam Çalışma Süresi (1-3 Yıl)	24,7
Erkek	51,0	Toplam Çalışma Süresi (4-6 Yıl)	12,8
18-24 Yaş	14,1	Toplam Çalışma Süresi (7 – 10 Yıl)	13,2
25 – 31 Yaş	23,0	Toplam Çalışma Süresi (11-15 Yıl)	15,8
32 – 38 Yaş	23,7	Toplam Çalışma Süresi (16 +)	33,6

39 – 45 Yaş	23,0	İşçi	49,3
46 +	16,1	Ofis Çalışanı	36,2
İlk /Ortaokul Mezunu	6,3	Profesyonel Meslekler	6,9
Lise Mezunu	51,6	Yönetici	3,0
Ön Lisans Mezunu	17,1	Türkiye Doğumlular	47,4
Üniversite Mezunu	22,0	Bulgaristan Doğumlular	52,6
Yüksek Lisans Mezunu	3,0	N	304

Örnekleme dahil edilen erkeklerin oranı kadınların oranından biraz daha fazladır. Yaş dağılımında ise anket bulguları 39-45 yaş, 32-38 yaş ve 25-31 yaş arasında neredeyse eşit oranda dağılmaktadır. (%23) 18-24 yaş grubu dağılımı ile 46+ yaş grubu dağılımı, diğerlerine göre daha düşük seviyededir. Ankete katılanlar içinde, Lise mezunu oranı diğer mezunların toplam oranı kadardır. (%51) Ayrıca yüksek okul ve üniversite mezunları birbirine yakın seviyededir. En düşük mezun grubu yüksek lisans mezunlarıdır. İlkokul mezunları da (%6,3) anket bulgularında az sayıda katılımcı tarafından işaretlenmiştir.

Toplam çalışma süresi içinde en fazla 16+ yıl çalışma faaliyetinde bulunma gelmektedir. (%33,6) İş hayatına yeni atılmış 1-3 yıl aralığı, ikinci sırada yer almaktadır. Toplam çalışma süresi 4-7 yıl, 7-10 yıl, 11-15 yıl olanlar yakın oranda dağılım göstermektedir.

Ankete katılım gösterenlerin yaklaşık yarısı iş görev tanımını, “işçi” olarak işaretlemiştir. İkinci büyük grup ofis çalışanları gelmektedir %36,2.

Tablo.2 – Türkiye ve Bulgaristan Doğumluların Demografik Dağılımları

	Türkiye Doğumlular	Bulgaristan Doğumlular
Erkek	%41,7	%59,4
Kadın	%58,3	%40,6
18-24 Yaş	%27,8	%1,9
25-31 Yaş	%33,3	%13,8
32-38 Yaş	%14,6	%31,9
39-45 Yaş	%15,3	%30,0

46+	%9,0	%22,5
İlkokul ve Ortaokul	%8,3	%4,4
Lise	%38,2	%63,8
Ön Lisans	%20,1	%14,4
Fakülte	%29,2	%15,6
Yüksek Lisans	%4,2	%1,9
İşçi	%45,8	%52,5
Büro Çalışanı	%40,3	%32,5
Profesyonel	%4,9	%8,8
Yönetici	%0,7	%5,0
Diğer çalışan grupları	%8,3	%1,3
Toplam Çalışma Süresi (1-3 Yıl)	%41,7	%9,4
Toplam Çalışma Süresi (3-6 Yıl)	%18,1	%8,1
Toplam Çalışma Süresi (7-10 Yıl)	%13,2	%13,1
Toplam Çalışma Süresi (10-15 Yıl)	%8,3	%22,5
Toplam Çalışma Süresi (+15 Yıl)	%18,8	%46,9

Örnekleme dahil edilen kadın çalışanlarda Türkiyeli kadınlar, oran olarak Bulgaristan göçmeni kadınlara göre daha fazla sayıdadır. Yaş arttıkça, ankete katılım göstermiş Bulgaristan göçmeni kişilerin sayısı artmaktadır. En son göç hamlesinin 1989'da olduğu göz önüne alındığında Bulgaristan göçmeni kişiler (orada doğmuş) bu ankete göre yaş dağılımı bakımından yerli Türklerden daha yaşlı durumdadır.

İlkokul veya orta okul mezunu yerli Türkler ile Bulgaristan göçmenleri arasında yarı yarıya fark bulunmaktadır. Bulgaristan'daki temel eğitimin liseye kadar olması bu noktada etkili olan bir kıstastır. Ayrıca, lise mezunu olanlarda Bulgaristan göçmenleri yerli Türklere göre yine çok yüksek orandadır. Yüksek okul, fakülte ve yüksek lisans eğitimi görenlerde ise yerli Türkler daha fazla seviyededir. Burada ise yerli Türklerdeki beyaz yaka grubunun fazla olması, yaş kıstasıyla birlikte ankete katılan Bulgaristan göçmenlerinin temel eğitimlerini Bulgaristan'da tamamladıktan sonra Türkiye'de iş hayatına atıldıklarını göstermektedir. Türklerdeki küçük yaştaki yüksek okullaşma oranı Türkiye'deki yüksek okul geleneğinin arttığına bir işarettir. Son olarak, zanaat anlamında profesyonel bir meslek sahibi olan grupta ve kendini

yönetici konumunda gören kişilerin oranında Bulgaristan göçmenleri, yerli Türklere göre daha fazla gözükmektedir. Bu noktada kendini “lise mezunu” olarak gösterip görevinde yükselerek yönetici veya profesyonel zanaat mensubu konumuna gelmiş Muhacir göçmenler, burada dikkat çekicidir.

4.ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Bu araştırmada temel hedef Bulgaristan’da doğan ve sosyalleşme sürecinin bir aşamasını bu ülkede geçirmiş muhacir çalışanlar ile Türkiye’de doğan çalışanlar arasında, çalışma etiği bakımından bir fark olup olmadığının tespit edilmesidir. Buna göre:

Hipotez - 1: Bulgaristan’da doğmuş muhacir kökenli çalışanlar çalışma etiği açısından Türkiye’de doğmuş çalışanlardan farklı nitelikler gösterirler.

Hipotez - 1.a: Bulgaristan’da doğmuş muhacir kökenli çalışanların çalışma odağı daha yüksektir.

Hipotez - 1.b: Türkiye’de doğmuş çalışanların bireyci etiği daha yüksektir.

Hipotez - 2: Bulgaristan’da doğmuş muhacir kökenli çalışanlar arasında çalışma değerleri, Türkiye’de doğmuş çalışanlardan farklı nitelikler gösterirler.

Hipotez - 2.a: Bulgaristan’da doğmuş muhacir kökenli çalışanlar arasında içsel çalışma değerleri daha yüksektir.

Hipotez - 2.b: Türkiye’de doğmuş çalışanlar arasında dışsal çalışma değerleri daha yüksektir.

5.GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK

Çalışma etiği kavramı, endüstri toplumlarında çalışmaya ilişkin yargılar kapsayan çok yönlü bir kavramdır. Bucholz (1977)'un ölçeği çalışma etiğini farklı boyutlarıyla ele almaya odaklanmıştır. Ancak “endüstriyel ethos” birbirinden farklı iki yön barındırır. Bunlardan birisi Weber'in Protestanlıkla bağlantılandığı “bireycilik” boyutudur. Gerçekten de Protestan Ahlakı, modern bireyciliğin önemli dayanaklarından birisidir (Bauman, 2018; Beck, 2012). Ancak endüstriyel üretim düzeni aynı zamanda güçlü bir işbölümü ve kolektif çalışmaya dayanır. Bu iki ilke arasında geçişkenlikler farklı olsa da; eski – sosyalist toplumlarda ikinci boyutun önem kazanacağı varsayılabilir. Boyutlar arasındaki fark, faktör analizi ile açıklanmak istenmiştir. Boyutları standart biçim almamış ölçeklerde veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını tespiti önemli bir sorundur. Bunun için KMO ve Bartlett Testi kullanılmaktadır.

Tablo.3 KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Ölçüsü		,530
Bartlett Testi	χ^2	185,159
	SD	21
	P	,000

Tablo.3'de görüldüğü gibi, hesaplanan KMO uyum ölçüsü değeri ,0530'dur. Bu değer ,050'nin üzerinde olması, veri setinin faktör analizine uygun olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilir. Benzer şekilde Bartlett Testi'nin yüksek istatistiksel anlamlılık göstermesi ($p < ,001$) aranan bir koşuldur. Veri setinin Bartlett Testi değeri bu koşulu fazlasıyla karşılamaktadır ($p < ,000$) (Büyüköztürk, 2016). Bu değerler veri setinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

İkinci aşamada, Bucholz (1977)'un ölçeğindeki 7 ifade, faktör analizine tabi tutulmuştur. Bu analizin sonuçları tablo.4'de belirtilmiştir. Tablo incelendiğinde ölçeğin iki faktör tarafından anlamlı bir biçimde açıklanabileceği görülecektir.

Tablo.4 Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Başlangıç Özdeğerler	Döndürme Öncesi Özdeğerler	Döndürme Sonrası Özdeğerler						
	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
1	1,773	25,33	25,33	1,773	25,33	25,33	1,672	23,88	23,88
2	1,42	20,28	45,61	1,42	20,28	45,61	1,521	21,79	45,61
3	1,031	14,72	60,33						
4	,902	12,88	73,21						
5	,733	10,46	83,68						
6	,682	9,74	93,428						
7	,46	6,57	100						

İki faktörlü ölçek, daha sonra varimax yöntemiyle döndürülmüştür (Saraçlı, 2011). Bu son işlemin sonucunda toplam açıklanabilir varyans %45,61 olmuştur. Tablo.5 döndürme işlemi sonrasında oluşan faktörleri ve yüklerini açıklamaktadır.

Tablo 5. Çalışma Değerleri Ölçeğinin Döndürülmüş Bileşen Matrisi

	Açıklanan Varyans / Cronbach Alpha	Faktör Yükü
Bireyci Çalışma Etiği	23,88 / ,543	
<i>Bir insan mümkün olduğunca diğer insanlardan bağımsız olarak kendi hayatını yaşamalıdır</i>		,817
<i>Bir insan her nerede olursa olsun diğer insanlardan bağımsız olarak hareket edebilmelidir.</i>		,738
<i>Başarılı olması için bir insanın önce kendi ayakları üstünde durması gerekir.</i>		,520
Sıkı Çalışma Etiği	21,79 / ,542	
<i>Bir insan sıkı çalışarak hayatta karşısına çıkan her engeli aşabilir.</i>		,688
<i>Sadece kendine güvenen insanlar hayatta başarılı olur.</i>		,654
<i>Bir insan işinde çalışarak, başkalarının tavsiyelerinden daha fazla şey öğrenebilir.</i>		,558
<i>Bir insan sonuçları tatmin edinceye kadar üstlendiği işlerde köle gibi çalışmalıdır.</i>		,504
TOPLAM	45,61	

Ölçeğin ilk boyutu, bireyci çalışma etiği olarak tanımlanmıştır. Burada çalışma etiğinin bireycilik içeren boyutunu gösterdiği düşünülebilir. Bu boyutun güvenilirlik katsayısı ($\alpha =$

,543) kabul edilebilir sınırların üzerindedir. Diğer boyut ise bireycilikten farklı olarak, çalışma odaklılık ve sıkı çalışmaya ilişkin değerleri temsil etmektedir. Benzer eğilimler, Zhou, vd. (2012) tarafından “sıkı çalışma etiği (hard-work ethics)” olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye uygun olarak, ikinci boyut aynı isimle tanımlanmıştır.

Bu nedenle güçlü çalışma etiği olarak tanımlanmıştır İkinci boyutun güvenilirlik katsayısı da ($\alpha = ,542$) kabul edilebilir düzeydedir. Bir diğer ölçek WVS araştırmasından türetilen çalışma değerlerine ilişkindir. Yaygın olarak kullanılan bu sınıflandırmada “içsel çalışma değerleri” ($\alpha = ,803$) ve “dışsal çalışma değerleri” ($\alpha = ,647$) kabul edilebilir sınırın üzerinde değerlere sahiptir.

Tablo.6 – Bağımlı Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Ortalama	Standart Sapma
Bireyci Çalışma Etiği	3,74	,819
Sıkı Çalışma Etiği	3,43	,702
İçsel Çalışma Değerleri	4,32	,473
Dışsal Çalışma Değerleri	4,33	,473

Bireyci çalışma etiğinin ortalaması 3.74 ve standart sapması ,819’dur. Sıkı çalışma etiğinin genel ortalaması ise 3,43 ile daha düşük bir değere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında genel ortalamalara göre örneklemin bütününde bireyci çalışma etiğinin daha güçlü bir eğilimde olduğu iddia edilebilir.

Tablo.7 – Bağımlı Değişkenler Arası Korelasyonlar

	Sıkı Çalışma Etiği	Dışsal Çalışma Değerleri	İçsel Çalışma Değerleri
Bireyci Çalışma Etiği	,118*	,313**	,391**
Sıkı Çalışma Etiği		,145*	,116*
Dışsal Çalışma Değerleri			,597**

** p<,001; * p<,005

Tablo. 7 kullanılan ölçekler arası korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Tüm değişkenler arası, anlamlı pozitif korelasyonlar söz konusudur. Bireyci çalışma etiği ile sıkı çalışma etiği arasında güçlü bir korelasyon mevcuttur ($r = ,118$, $p <,005$). Dışsal ($r = ,313$, $p <,001$) ve içsel ($r = ,391$, $p <,001$) çalışma değerleri ile olan korelasyonlar ise hem daha yüksek katsayılı hem de daha anlamlı bir ilişki söz konusudur. Sıkı çalışma etiği ise, çalışma değerleriyle anlamlı ancak daha düşük katsayıya sahip korelasyon katsayılarına sahiptir (sırasıyla $r = ,145$, $p <,005$ ve $r = ,116$, $p <,005$). Çalışma değerleri arasında ise yüksek düzeyde bir korelasyon olduğu görülmektedir ($r = ,597$, $p <,001$).

Çalışma Etiği ölçeğinin iki boyutta incelenebilir olduğu faktör analizi sonucunda teyit edilmiştir. Bir sonraki aşamada ise deney grubu olan Bulgaristan doğumlu çalışanların, kontrol grubu olan Türkiye doğumlu çalışanlara oranla çalışma etiğinin boyutları bakımında ne tür farklılıklar gösterdiği test edilmeye çalışılmıştır. Benzer şekilde bu iki grubun içsel ve dışsal çalışma değerleri bakımından farklılıkları da analize katılmaya çalışılmıştır. Farklılıkların ölçümü için t testi kullanılmıştır.

Tablo 8. Bulgaristan ve Türkiye Doğumlular Arasında Ortalama Farklar

	Bulgaristan Doğumlular			Türkiye Doğumlular			P
	Ortalama	N	SD	Ortalama	N	SD	
Bireyci Çalışma Etiği	3,55	160	,840	3,95	144	,744	**
Sıkı Çalışma Etiği	3,60	160	,635	3,25	144	,728	**
Dışsal Çalışma Değerleri	4,26	160	,505	4,38	144	,427	*
İçsel Çalışma Değerleri	4,22	160	,481	4,46	144	,433	**

**p <,001; *p<.005

Tablo.8 Bulgaristan ve Türkiye doğumlular arasındaki farklılıkları göstermektedir. Çalışma etiği ölçeğinin ilk boyutu olan bireyci çalışma etiği ölçeğinin Bulgaristan (M= 3,55, SD= ,840) ve Türkiye doğumlular (M=3,95, SD=,744) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Hipotez.1.b’de bu açıdan kabul edilmiştir. Bu hipotezde ifade edildiği gibi Türkiye doğumlu çalışanların, Bulgaristan doğumlu çalışanlar ile kıyaslandığında bireyci çalışma etiği eğilimleri daha güçlüdür [t (302)= 4,307, p=0.000]. Buna karşın Hipotez.1.a’da ifade edildiği gibi sıkı çalışma etiği bakımında tablo tersine dönmektedir. Bu kez Bulgaristan doğumlu çalışanlar (M=3,60, SD=,635) arasında sıkı çalışma etiği eğilimleri, Türkiye doğumlu çalışanlar ile kıyaslandığında (M=3,25, SD=,728) daha belirgindir. Dolayısıyla Hipotez.1’deki önerme kabul edilmiştir.

Çalışmanın temel amacı olan, Bulgaristan doğumlu çalışanların “çalışma etiğine” dönük tutumlarında belirgin farklar olduğu önermesi bu sonuçlar ile desteklenmiştir. Başta Nichols, vd. (2003) olmak üzere çalışmalar, Bulgaristan göçmeni muhacir işçilerin, çalışma etiğine ilişkin özgünlüklerinin kısa bir süre devam ettiğini göstermektedir. Muhacir işçilerin, Türkiye’de belli bir süre geçirdikten sonra, bu çalışmada “sosyalist çalışma etiği” olarak değerlendirilen değerleri zayıflamaktadır. Kurumsal ve kültürel tasdikort ortadan kalktığı durumlarda, çalışmaya ilişkin pratik değer setleri benimsenir hale gelir. İmalat endüstrisi istihdamında “muhacir işçiler” halen, işverenler tarafından daha çok tercih edilir. Bunun sebepleri başta eğitim ve vasıf düzeyleri olmak üzere yapısal faktörler ile ilgilidir. Bu yorum, günümüzde imalat sektöründe işverenlerin halen “muhacir işçi” istihdam etme isteğini kısmen açıklar. İşverenlerin muhacir çalışan istihdamına yönelik isteklerinde, halen “çalışma etiği” vurgusu dikkat çekicidir. Yapılan analiz sonucunda bu vurgunun yersiz olmadığı ve Bulgaristan doğumlu çalışanlar arasında “sıkı çalışma

etiğinin” Türkiye doğumlu çalışanlara göre halen anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür.

Hipotez 2’de belirtilen Bulgaristan ve Türkiye doğumluların çalışma değerleri arasındaki farkı analiz etmek için Tablo.8 ‘in son iki satırına göz atmak gerekecektir. Dışsal çalışma değerleri, çalışmadan elde edilen materyal karşılıkları ifade eder. Protestan çalışma etiği her ne kadar, materyal değerleri ikinci plana atmış gibi görünse de özellikle, bireycilikle olan ilişkisi nedeniyle bu değerlerin onandığı bir içerik kazanmıştır (Giorgi ve Marsh, 1990). Benzer şekilde “sosyalist çalışma etiği” materyal karşılıklar yerine kolektif hedefleri koyar. Bu nedenle bireysel karşılıkların zayıf olması beklenir.

Bulgaristan doğumlular arasında sıkı çalışma etiği baskın, bireyci çalışma etiği daha zayıf bir eğilimdir. Bu gruptakiler için içsel (M=4,22, SD= ,481 ve dışsal (M=4,26, SD= ,505) çalışma değerleri Türkiye doğumlulara göre (sırasıyla M= 4,46, SD=,433 ve M=4,38, SD=,427) daha düşüktür. İki grup arasında içsel [t (302) = 4,430, p=,000] ve dışsal [t (302)= 2,269, p=,024] çalışma değerleri arasında anlamlı bir fark söz konusudur.

Dışsal – İçsel çalışma değerleri ile değerlendirildiğinde Bulgaristan göçmenleri, kendi içinde dışsal değerlerinin daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

İçsel çalışma değerlerinin hem kendi içinde mukayese edildiğinde (içsel-dışsal), hem de her iki kesim içinde mukayese edildiğinde Türkiye doğumlularda belirgin bir farkla daha yüksek çıktığı tespit edilmektedir.

Anket sonuçlarına göre Türkiye’de doğmuş olanlarda içsel çalışma değerleri daha yüksek çıktığı görülmekle birlikte, bu çalışma etiği değerleri, çalışmanın daha düzensiz olduğu toplumlarda (Türkiye’de) daha anlamlı hale gelmektedir. Özellikle Türkiye gibi bir ülkede işsiz kalmanın büyük bir risk olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Sosyalist Bulgaristan’da işgücü piyasalarının daha düzenli olduğu ve işsiz kalma durumunun mümkün olmadığı bilinmektedir. Muhacirler, çalışmayı bu yüzden içsel bir disiplin olarak değil de, daha çok dışsal bir disiplin olarak görüyorlar. Çalışmanın kendisi ile içsel bir bağlantı kurmaya çalışmıyorlar.

Muhacirlerin, iş disiplinleri azalmasına rağmen, sıkı çalışma etikleri halen yerli Türklere göre daha şiddetli bir şekilde devam etmektedir.

Bireyci etik ise Türkiye doğumlularda halen daha fazla görülmekte ve Protestan çalışma ahlakı, muhacirlere göre daha güçlü seviyede görünmektedir.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye en son büyük göç hareketinin üzerinden otuz yıl kadar geçmesi, Bulgaristan doğumlular için mevcut sistemle benzeşme durumuna ulaşılmasını sağlayan bir görüş olabilir. Artık muhacir göçmenler de kapitalist sisteme ya da Türkiyeli yurttaşlarına benzeme (bazı durumlarda) eğilimi içine girmiş olabilirler. Bu muhacirler için, yeni sisteme “ayak uydurma” çabası olarak yorumlanabilir.

SONUÇ

Kapitalizmin ortaya çıkarmış olduğu yeni tip çalışma şekillerinin merkezinde, çalışma etiği gelmektedir. Bu etik kavramı ile, çalışmanın bizzat kendisinde köktenci değişimler yaşanmıştır. Çalışma akdinin aileden, mekânsal anlamda iş yerinin ev merkezinden işletmelere kaymasıyla köyden kente göç olgusuna paralel olarak çalışma kavramının çehresi değişmiştir. Kapitalist sistem gelenekleri, yeni çalışma ahlakı yaratarak seküler meselelerle daha fazla ilgilenen bir insan profili tasarlamıştı. Bu yeni tip insan profilinin, “Sanayi Toplumu”na uygun hareket edebilmesi için dünyevi arzuları bastıran yapıda olması gerekiyordu. Dünyevi arzular, her zaman daha fazla kazanmaya inandırılmış bir emekçi kitlesi oluşturmuştur. Sistem, içsel özellikleri gereği sizi borçlandırarak, çalışma hayatının vazgeçilmez oyuncularından birisi haline getirme çabası içindedir.

Kapitalist sistemin çalışma etiği ile uyumu, ahengi bozulmadan ilerleyen bir çarka benzetilebilir. Bu çarkın yaşadığı kriz dönemlerinde ise en alt çalışma grubu içinde yer alan işçiler için zor dönemler başlamıştır. Bu zor dönemlerin sorgulama süreci kısa sürse de mevcut sistemin dışına çıkılması imkansız görülmektedir. Bu sistemin sömürülerine olan vurgu ile ortaya çıkmış olan “Sosyalist Sistem Öngörülleri” kendi imkansızlıkları yüzünden, Kapitalist Sistem’e bir bakıma yenik düşmüştür. Kapitalizme beslenen nefret ile yola çıkan sosyalizm, kendi içsel özelliklerinin doğru işletilememesi sonucu yıkılma sürecine girmiş ve yıkılmıştır. Sosyalizmin devleti ön plana alarak uygulamaya koyduğu bir takım “Kalkınma Planlamaları” ile sistem işletilmeye çalışılmış, hedefsel sosyalizm adı altında istenilen gayeye ulaşana kadar, bir başka söylemle komünist evreye ulaşılanaya kadar uygulanacak her yol, “mübah” kabul edilmiştir. Bu amaçla kapitalizmin uyguladığı bir takım alışkanlıkları, özellikle de çalışma hayatı, istihdam şekilleri, üretim organizasyonları vb. gibi faaliyetleri kendilerine uyarlayarak çalışma faaliyeti içine koymuşlardır. Bu faaliyetleri yaparak disipline edilmiş, çalışkan, toplulukçu bakış açısına sahip emekçiyi (yoldaşı) ülkesinin selametine uygun hareket etmesine yönelik olarak yetiştirmiştir. “Parti” önderliğinde yapılan her faaliyet, sosyalizm ile yok edilen dini ritüellerin yerini almış görünmektedir.

Seküler ahlak, çalışma etiğine uygun düşen bir anlayışla ilerlemektedir. Weber’in “Protestan Etiği” ile dini geleneklerden sıyrılmış, dini ibadetini dünya için çok çalışarak yerine getirmiş ve artık gerektiğinden daha az ibadethaneye gitmesi gereken, yeni bir

kişilik prototipi oluşmuştur. Bu kişilik yapısı, gelişen iş bölümüyle, bireyselleşen yeni tip kişilik yapısını oluşturmuştur. Durkheim ile ortaya çıkan ve tutucu bir meslek ahlakının devamının sağlanması amaçlanmıştır. Durkheim'ın ortaya koyduğu ileri iş bölümü ile kendine faydacı bireyler yetişmektedir. Bu sayede, meslek ahlakının temelleri sağlamlaşacaktır.

Çalışma etiğinin işlediği hem sosyalist hem de kapitalist sistem içinde de bu etiğe şiddetli bir yönelim vardır. Çalışma etiği, sosyalist bir sistemde daha toplulukçu bir bakış açısıyla ilerlemektedir. Aksine kapitalist bir sistemde ise, bu durum daha bireyselleşmiş bir anlayışla sürmektedir.

Türkiye ile Bulgaristan özelinde bir değerlendirme yapıldığında ise, Türk çalışma yapılanması kapitalist sistem yapılanması ile örtüşmektedir. Bulgaristan'daki yaşamış (sosyalist gelenekle) yetişmiş muhacir kesim, Türkiye'ye geldiğinde yaşadığı bir takım farklılıkları ile yerli Türklerden ayrılır. Özellikle çalışma etiği ve bu etiğin beslediği çalışma döngüsü içinde muhacirler, yerli Türklere göre farklı özellikler sergilerler. Yapılan araştırma ile de örtüşen bireyci etik, yerli işçilerde daha fazla gözlemlenmektedir. Muhacir işçilerde bireysel yaklaşım daha düşüktür.

“Sıkı çalışma” olgusu ise yapılan araştırmada da görülebileceği üzere muhacirlerde daha fazla gözlemlenmektedir. Aralarında hissedilir oranda farklılıklar vardır.

Bu tezin şekillenmesinde, yapılan çalışma şekillerinin maddi yönüne yapılan atıf yer almaktadır. Ulaşmaya çalışılan, herkesçe bilinen “karşılığında parasal getiri olan” çalışma akdidir. Ancak çalışmaya atfedilen farklı anlamlar ile, bu çalışmada ulaşmak istenilen çalışma döngüsü ile çalışma ahlakının dışına bir miktar çıkış yapılmaktadır. Bu sayede, çalışmanın bizzat kendisini düşünmeye çalışıyor, bu faaliyetin kişiler üzerinde yönde etkiler yarattığı tartışılır hale geliyor. Örneğin; ücretsiz yapılan bir takım faaliyetlerde günümüzde bir çeşit “çalışma” şeklini yansıtıyor. Ayrıca çalışma, kişisel bazda farklı duygular yaşatabiliyor. Bu duygu farklılıkları gerek kapitalist bir sistemde yetişen Türk'te, gerekse de sosyalist bir sistemden gelen bir muhacir kişide, farklı izlenimler uyandırabiliyor.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Kitaplar ve Makaleler

AKŞİN Sina, Diğer Yay. Haz. Metin Kunt, Suraiya Faroqhi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yurdaydın, Ayla Ödekan, **Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi: 1600-1908**, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, 2005.

ANDERSEN Gosta Esping, “Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri”, **Sosyal Politika Yazıları**, Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Çev. Burcu Yakut Çakar, Utku Barış Balaban, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2010.

ARON Raymond, **Sınıf Mücadelesi: Sanayi Cemiyeti Üzerine Yeni Dersler**, Çev. Erol Güngör, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

ARON Raymond, **Sanayi Toplumu**, Çev. E. Gürsoy, Dergah Yayınları, İstanbul, 1978.

BAŞTÜRK Şenol, “Bireycilik ve Çalışma Hayatında Türk Bireyi”, Uludağ Üniversitesi S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, 2004.

BAŞTÜRK Şenol, “Değer Dönüşümlerinin Paradoksları: Post-materyalist Çalışma Yönelimlerinin Eleştirisi”, İş Ahlakı Dergisi, C.6, Sayı 2, ss. 9-53, 2013.

BAUMAN, Zygmunt, **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

BAYIR Dilek, “Kamu Kurum Arşivlerinde Çalışan Personelin İş Tatmini”, Hacettepe Üniversitesi S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

BECK Ulrich, “**Individualism**”, **The Willey Blackwell Encyclopedia of Globalization, New Jersey: John Willey and Sons Pub. ; Bauman, Zygmunt (2018), “Bireyselleşmiş Toplum”, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.**

BERBEROĞLU Berch, **Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş: Eleştirel Bir Perspektif**, Çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

BOZKURT Veysel, **Püritanizmden Hedonizme: Yeni Çalışma Etiği**, Alesta Yayınları, Bursa, 2000.

BOZKURT Veysel, **Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi, Ekonomi, Kültür**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2006.

BOZKURT Veysel, **Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller Kavramlar Kurumlar**, Ekin Yayınevi, 10.Baskı, Bursa, 2014.

BUDAK Özgür, **Türkiye’de Kapitalist Yöneticiler Sınıfı**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

BUDD John W., **Çalışma Düşüncesi**, Çev. Fuat Man, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

BUĞRA Ayşe, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

BÜYÜKÖZTÜRK Şener, **Sosyal Bilimlerde Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum**, Ankara: Pegem Akademi, (2016).

COSER Lewis A., **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel ve Toplumsal Bağlamda Fikirler**, Çeviriler; Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman, Deki Yayınevi, Ankara, 2010.

ÇOLAK Filiz, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951)”, Tarih Okulu Dergisi, İlkbahar-Yaz, S.14, ss. 113-145, 2013.

DİKMEN Ahmet Alpay, **Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan**, Nota Bene Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3.baskı, Ankara, 2015.

DOĞAN İsmail, **Sosyoloji: Kavram ve Sorunlar**, Sistem Yayıncılık, Ankara, 1995.

ERASLAN Pınar, “Kitle Toplumunun Kültürel Yapısı ve Günümüzün Açıklama Biçimi Olarak Magazin Söylemi”, Marmara İletişim Dergisi, S.4, ss.139-156, 1993.

ERDOĞAN M. Murat ve Ayhan Kaya, **Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

ERGİL Doğu, “Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar”, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, C.33, S.3, ss. 93-108, 1978.

EROĞUL Cem, “Diyalektiğe Giriş”, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, C.21, S. 3, ss.282-301, 1966.

FIRINCIOĞULLARI Sevra, “Modernizme Çok Yönlü Bir Eleştiri ve Frankfurt Okulu”, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (37), ss. 49-59 (2018) DOI: 10.17498/kdeniz.334717

FREYER Hans, **Sanayi Çağı**, Çeviriler; Bedia Akarsu, Hüseyin Batuhan, Haz. M.Rami Ayas, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014.

GEMİCİ Nur Birinci, “Çalışma Hayatında Dezavantajlı Bir Grup: Göçmenler”, İş ve Hayat Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, ss.239-261, 2016.

GERAY Cevat, “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, **X. İskan ve Şehircilik Konferansları**, ss. 8-36, TODAİE, 1971.

GIDDENS Anthony, **Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayıncılık, 2.baskı, 2001.

GIDDENS Anthony, **Sosyoloji**, Yay. Haz. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012.

GIDDENS Anthony, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori**, Çev. Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2014.

GIORGI Liana ve Marsh, C., “The Protestant Work Ethic as a Cultural Phenomenon”, European Journal of Social Psychology, 20 (6), 499 – 517, (1990).

GORZ Andre, **İktisadi Aklın Eleştirisi: Çalışmanın Dönüşümleri Anlam Arayışı**, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2.Basım, İstanbul, 2007.

GORZ Andre, **Yaşadığımız Sefalet: Kurtuluş Çareleri**, Çev. Nilgün Tural, Ayrıntı Yayınları, 2.Basım, İstanbul, 2014.

GORZ Andre, **Ekolojinin Kızıl Hattı: Mülakatlar**, Çev. Nihan Özyıldırım, Sel Yayıncılık/Red Kitaplığı, İstanbul, 2017.

GÖKBERK Macit, “Hegel’in Felsefesi - Yaşayan Yönleriyle” Erişim adresi: www.journals.istanbul.edu.tr/iufad/article/view/1023017860 , 1972.

GÜLER Gülsevin, “1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerel Kültüre ve Tarihe İlişkin Algıları”, Uludağ Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2014.

GÜLMEZ Mesut, **Uluslararası Sosyal Politika**, Hatipoğlu Basım Yayın, 3.baskı, Ankara, 2011.

GÜZEL Serkan, “İşgücü Birikim Süreci: Fabrika İşçiliğinin Oluşumu”, Sosyal Bilimler Dergisi, C.7 S.2 ss.276-288, 2005.

HABERMAS Jürgen, **Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine**, Çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998.

HUNT Edwin S. ve James M. Murray, “A History of Business in Medieval Europe, 1200-1550”, Cambridge University Press, 1999.

IŞIKARA Güney, “Sosyalist Ekonomide Planlama Tartışması 1: Liberal İdeolojinin Tutarsızlığı”, Çev. Dilek Uygül, Abstrakt Dergisi, 2018.
<http://www.abstraktdergi.net/sosyalist-ekonomide-hesaplama-tartismasi-1-liberal-ideolojinin-tutarsizligi/>

İMAMOĞLU Nergis, “Sosyalist Dönemde Bulgaristan’da Türk Kimliği”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

KARPAT Kemal H., **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013.

KESER Aşkın, **Çalışma Psikolojisi**, Ekin Yayınevi, 2.baskı, 2011.

KIRMACI Nazlı Yaren, “Martin Heidegger’de Teknoloji Problemi” Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

KUMAR Krishan, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Çev. Mehmet Küçük, Dost Kitabevi, 4.Baskı, Ankara, 2013.

KURAN Timur, **Yalanla Yaşamak: Tercih Çarpıtmasının Toplumsal Sonuçları**, Çev. Alp Tümertekin, Yapı Kredi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2013.

KURUÜZÜM Ayşe – Umut KUBAT, “İş Değerleri İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Yapısal Denklem Modelleme Yaklaşımı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi, C.15, S.3, ss. 487-505, 2010.

KÖSEMİHAL Nurettin Şazi, **Durkheim Sosyolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.

KÖYMEN Mehmet Altay, Mehmet Öz, Mehmet Özgedik, Suat Akgül, Metin Anahtarcıoğlu, **Tarih 2**, Ülke Yayınları, İstanbul, 2001.

MAKAL Ahmet, **Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

NICHOLS Theo, Nadir Suğur, Serap Suğur, “Muhacir Bulgarian Workers in Turkey: Their Relation to Management and Fellow Workers in the Formel Employment Sector”, Middle Eastern Studies, Vol.39, No.2, pp.37-54, April 2003.

NICHOLS Theo, Nadir Suğur, **Global İşletme, Yerel Emek: Türkiye’de İşçiler ve Modern Fabrika**, İletişim Yayınları, 2.baskı, İstanbul, 2012.

ÖZDALGA Elisabeth, **Kimlik Denklemleri: Türkiye’nin Sosyo-Kültürel Anlam Haritası Üzerine**, Çev. Sevgi Tuncel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

ÖZDEMİR Cevdet, “Kimlik ve Söylem”, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 2, ss.107-122, 2001.

ÖZLEM Kader, “Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığın Durumu”, Uludağ Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010.

PARLA Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

PINAR Mehmet, “1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.30, Sayı.89, ss.61-93, 2014.

POLİTZER Georges, **Felsefenin Temel İlkeleri**, Çev. Hasan Erdem, Neden Yayınevi, İstanbul, 2012.

SARAÇLI Sinan, “Faktör Analizinde Yer Alan Döndürme Metotlarının Karşılaştırılması İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1 (3), 22-26, (2011).

SENNETT Richard, **Otorite**, Çev. Kamil Durand, Ayrıntı yayınları, 4.basım, İstanbul, 2014.

SENNETT Richard, **Yeni Kapitalizmin Kültürü**, Çev. Aylin Onocak, Ayrıntı Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2015.

SLATTERY Martin, **Sosyolojide Temel Fikirler**, Yay. Haz. Ümit Tatlıcan – Gülhan Demiriz, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2007.

STRANGLEMAN Tim ve Tracey Warren, **Çalışma ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar, Temalar ve Yöntemler**, Çev. Fuat Man, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015.

ŞENER Hasan Engin, “Taylorizm ve Piyasa Bağlamında Kapitalist Yönetim Tekniklerinin Evrenselliği ve Nesnelliği”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.46, S.4, ss.93-106.

ŞENKAL Abdulkadir, **Sosyal Boyutuyla: Bilgi Ekonomisi ve Emek**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2015.

ŞİMŞİR Bilal N., **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.

TARAKÇI Muhammet, “Kalvinizm’de Kader Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.19, Sayı 2, ss. 93-119, 2010.

TARTANOĞLU Şafak, “Örgütlerde Denetim ve Gözetim”, ss.209-231, **Örgüt Sosyolojisi**, ed. Memet Zencirkıran, Dora Yayıncılık, 2012.

TOLAN Barlas, **Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1980.

TURNER Bryan, **Eşitlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.

TURNER Bryan, **Eşitlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, 4.Baskı, Ankara, 2013.

ORWELL George, **Hayvan Çiftliği**, Çev. Celal Üster, Can Yayınları, 41.Baskı, İstanbul, 2014.

ÖZGÜN Yasemin, “Feminizm”, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, 5.Basım, Yay.Haz. Gökhan Atılgan, E.Atilla Aytekin, ss. 379-393, 2015.

ÖZYURT Cevat, “Durkheim Sosyolojisinde Ahlaki Kontrol Sorunu”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.5, Sayı 13, ss. 95-121, 2007.

UNGER Richard W., **Beer in the Middle Ages and the Renaissance**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004.

WATSON Diane, “Individuals and Institutions: The Case of Work and Employment” **Identities Groups and Social Issues**, ed. Margaret Wetherell, Sage Publications, London, 1996.

WEBER Max, **Protestanlık Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1999.

YILMAZ Feridun, **Rasyonalite: İktisat Özelinde Bir Tartışma**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2009.

ZENCİRKIRAN Memet, “Örgüt ve Yönetim Kuramları” **Örgüt Sosyolojisi**, ed. Memet Zencirkıran, Dora Yayınevi, Bursa, 2012.

ZENCİRKIRAN Memet, **Sosyoloji**, Dora Yayınevi, 2.Baskı, Bursa, 2015.

ZHOU Sili, vd., “The Meaning of Work Among Chinese University Students: Findings from Prototype Research Methodolgy”, *Journal of Counseling Psychology*, 59 (3), 408 – 423, (2012).

Diğer Kaynaklar

AYTAÇ Serpil, “Kentimizde Göç Olgusuna Sayısal Bir Bakış”, *Yeşil Bursa Dergisi*, S.1 <http://www.yesilbursadergisi.com/mobil/haber.php?id=278> , 2015.

BECKER Wolfgang (Yönetmen), **Elveda Lenin** (film), Oyn. Daniel Brühl, Katrin SaB, Chulpan Khamatova, Germany, 2003.

ENSAR Muhacir Ne Demek?, www.fikiratlası.com Erişim Tarihi: 18.06.2017.

OKÇUOĞLU İbrahim, “Sosyalizm’de Ücret Politikası”, Erişim Adresi; <http://ibrahimokcuoglu.blogspot.com.tr/2012/11/sosyalizmde-ucret-politikasi-i.html> Erişim Tarihi; (13.05.2017), 2012.

ÖZLEM Kader, “Bulgaristan Türkleri Genel”, *Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği*, (05.06.2017), Erişim Adresi; btk.balgoc.org.tr/yazarlar/kaderezlem/kader8.doc

Uluslararası Göç Hukuku, “Göç Terimleri Sözlüğü”, No:18, *Uluslararası Göç Örgütü (IOM)*, ed. Bülent Çiçekli, 17 Route des Morillons, Cenevre, 2009.

Türkiye Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr (01.06.2017).

TOK Hilal, İnternet Erişim Adresi, <https://www.evrensel.net/haber/339194/sovyetler-birliğinde-kadınların-yasami-nasildi> (29.11.2017).

Sol Gazetesi, “Sosyalizmde Yaşamayı Deneyimlemek: Bulgaristan’ın Dünü ve Bugünü”, <http://haber.sol.org.tr/dunya/sosyalizmde-yasamayi-deneyimlemek-bulgaristanin-dunu-ve-bugunu-122591> 2015. (Erişim Tarihi; 20.03.2019)

YILDIZ Murat, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”, 27 Aralık 2016 <http://akademikperspektif.com/2016/12/27/bulgaristandan-turkiyeye-gocler/> (06.05.2017)

YÜCEL Doğukan Murat, “Yabancılaşma Nedir?”, Erişim Adresi; <http://www.dmy.info/yabancilasma-nedir/> (09.05.2017)

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ve Sonuçları: Kıbrıs’ı ve Balkanlar’ı Nasıl Kaybettik, <http://www.uzmanportal.com/1877-1878-osmanli-rus-savasi-93-harbi-ve-sonuclari-kibrisi-ve-balkanlari-nasil-kaybettik.html/> Erişim Tarihi; 27.05.2017.

BUCHOLZ Ölçeği

DÜNYA Değerler Araştırması

KMO ve Bartlett Testi

KAISER-Mayer-Olkin Örneklem Uyum Ölçümü

EKLER
EK – 1
ANKET FORMU

Bu anket formu Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yürütülmekte olan “*Çalışma Etiği Bağlamında Muhacir İşçiler*” başlıklı yüksek lisans tez çalışması için yapılmaktadır. Sizlerden edinilecek bilgiler tamamen bilimsel amaçlı kullanılacaktır. Katkılarınız bizim için önemlidir. Şimdiden değerli katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Dr. Öğr. Üyesi Şenol Baştürk
Uludağ Üniversitesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
(Tez Danışmanı)

Burak Gökay
Uludağ Üniversitesi
Çalışma Ekonomisi ve End. İliş. Bl

1- Lütfen size uygun cevabı işaretleyiniz.

KİŞİSEL BİLGİLER						
1	Cinsiyetiniz	Erkek ( )	Kadın ( )	Doğum Yeri:		
2	Yaşınız	18-24 ( )	25-31 ( )	32-38 ( )	39-45 ( )	46 ve Üstü ( )
3	Öğrenim Durumunuz	İlk veya Orta okul ( )	Lise ( )	Yüksek okul ( )	Fakülte ( )	Yük. Lisans ( )
4	İş yerinizdeki göreviniz	İşçi (Mavi Yaka) ( )	Memur ( )	Mühendis ( )	İdari Amir ( )	Diğer ( )
5	Çalışma Süreniz	1-3 yıl ( )	3-6 yıl ( )	7-10 yıl ( )	10-15 yıl ( )	15 ve Üstü ( )

Vereceğiniz cevaplar:

1. Kesinlikle Katılmıyorum
  2. Katılmıyorum
  3. Fikrim Yok
  4. Katılıyorum
  5. Kesinlikle Katılıyorum
- Şeklinde değer rakamlarını ifade etmektedir.

2- Çalışma hayatına bakış açınızı gösteren sorulara 1 ile 5 arasında olacak şekilde bir işaret koyunuz.

SORU NO	SORULAR	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Bir insan sıkı çalışarak hayatta karşısına çıkan her engeli aşabilir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2	Bir insan her nerede olursa olsun, diğer insanlardan bağımsız olarak hareket edebilmelidir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3	Bir insan işinde cesaretle kendi başına çalışarak, başkalarının tavsiyelerinden daha fazla şey öğrenebilir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4	Sadece kendine güvenen insanlar hayatta başarılı olur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5	Bir insan sonuçları kendisini tatmin edinceye kadar üstlendiği işlerde köle gibi çalışmalıdır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6	Bir insan mümkün olduğunca diğerlerinden bağımsız olarak kendi hayatını yaşamalıdır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7	Başarılı olması için bir insanın önce kendi ayakları üstünde durması gerekir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

SORU NO	Çalıştığınız iş açısından aşağıdaki görüşlere 1 ile 5 arasında puan veriniz.	Hiç Önemli değil	Önemli Değil	Fikrim Yok	Önemli	Çok önemli
8	Tatmin edici düzeyde ücret almak.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9	Çalışırken üzerimde çok fazla baskı olmaması.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10	İşsiz kalma korkusu hissetmediğim güvenceli bir işe sahip olmak.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
11	İnsanların yaptığım işe saygı duyması.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12	Çalışma saatlerinin iyi düzenlenmiş olması.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
13	Çalışırken inisiyatif kullanabilmem.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
14	Cömert yıllık izin olanaklarına sahip olmam.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15	Yaptığım işin bir şeyleri başardığım hissi vermesi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
16	Yaptığım işte sorumluluk alabilmem.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
17	Yaptığım işin ilgimi çekmesi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18	Yaptığım işin yeteneklerime uygun olması.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Burak GÖKAY
Tez Adı	Çalışma Etiği Bağlamında Muhacir İşçiler
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğr. Üyesi Şenol BAŞTÜRK
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☒ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 04.10.2019

İmza :

